

РОМАНА
ГЕНИК-
БЕРЕЗОВСЬКОГО

І. ФРИЛИПЧАК
І. ЗУБЕНКО

КНЯГИНЯ
РОМАНОВА

Пояснення деяких слів, ужитих
в цій книжці:

Зоста — перша дама двору.

Пістун — боярин-виховник.

Наворопниці — передні розвідчі відділи війська, які йшли „наворопь“, тобто зачинали герць.

Гридниця — кімната, покій.

Дітинець — замкове подвіря.

Отрок — боярський син на придворній службі в князя. Паж.

Смерд — вільний селянин-рільник

Закуп — наймит.

Бирич — дружинник, княжий агент, розвідчик.

Доспіхи — панцерний одяг лицарів.

Рать — військо, війна.

Ізгої — вигнанці.

Крамсла — інтрига, незгода.

Іван Филипчак і Іван Зубенко.

КНЯГИНЯ РОМАНОВА.

Історична повість з початку XIII. віку.

1 9 2 7.

Накладом Видавництва „О К А“ в Коломиї.

TULA-online.org

Оклядицка і заставка — роботи арт.-мал.
Василя Дядицюка.

Всі права застерігається.

Copyright 1927. by O. Kuzma Kolomea—Galicia

Печатано в Коломиї
у М. Бойчука, Собіського 44.

ПРОЛЬОІ.

1. Турнір.

Ясне маєве сонечко весело показалося за гір на тамтім боці Босфору й кинуло жмут ласкавого проміння на столицю світа — Царгород. Заіскрилися промінчики живими перлами в сріблястих хвилях Босфору й Золотого Рогу; поцілували золоті бані Святої Софії, так що ті аж запаленіли від горячого цілунка, і розсипалися золотим піском по вулицях і площах великого міста.

А в місті — незвичайний рух. Від самого світанку слуги з імператорського палацу сновигали по місту, залагоджуючи різні справи. Дали замовлення найліпшим огородникам болгарським на різного рода садовину, огородовину й квіти; рибалки з над Золотого Рогу мали доставити велику кількість сріблястої скумбрії, кефалі, „богородичної“ риби (камбали), а головне — якнайбільше золотистих осетрів. З дооколичних царських хуторів зганяли досить волів, ягнят, телят; несли безліч різного дробу. Ловці з імператорської дружини вже кілька днів полювали на дики, серни, олені і здобич також доставляли до палацу.

А і в самім палаці рух небуденний: стольники, ключники, чашники і інші більші й менші урядники й слуги — все метушиться, бігає,

робить. Відчиняються раз за разом двері глибоких пивниць, де переховуються найліпші вина грецькі й угорські, розкішні старі меди болгарські й інші напитки. Лагодиться золотий, срібний і кришталевий посуд, — миски, пугарі, кубки. Дістається дорогі перські килими, обруси...

Видно по всьому — іде підготування до великого свята.

— А що воно, Деміде, за свято таке в палаці, що ми таку велику кількість риби маємо достарчити? — питав старий рибалка свого молодого товариша, складаючи мережі до човна.

— А ви, діду Киріяку, хіба нічого не чули?

— Та де ж мені, старому?.. То ви, молоді, бігаєте по місті — чуєте щось нового, а я все отут коло мереж...

— Сьогодні найясніший імператор робить велике свято й прийаття на честь прибувших послів...

— Яких послів?..

— А вже тиждень, як приїхали бояри з дружиною від могутнього князя Галицько-Володимирського Романа.. з далекої Русі-України...

— А чого ж то вони приїхали?.. Може війна яка буде?

— А хто його знає, діду?.. Та на війну ніби не заноситься, бо зіхалися на свято лицарі з усього світу... Ой, тай сила ж їх приїхала!... Сьогодні буде великий турнір по-полудни... Діду, ви пустите мене до амфітеатру?

— Чому ні, як справимося з рибою... —

відповів дід Киріяк, відштовхуючи човен від берега.

І в інших місцях цей рух викликав живі пересуди....

Між болгарами-огородниками точилася така розмова:

— Чи не до Святої Землі вибирається наш імператор, що така сила лицарів наспіла сюди?...

— Ні, якби збиралися на невірних, то війська, дружини було б більше. А то лицарі поприїздили хиба з самою почесною вартою...

— Кажуть, що то буде велике свято на честь русько-українських послів... Вони вже тиждень, як бавляться тут...

— А чого то вони приїхали?

— Хто зна? Один двірський казав, чи не по княжну Анну?...

--- Братаницю імператора?

— А то ж... Княжна вже на виданні...

— Таж коло неї тут стільки лицарів увихавється?... От хочби отой князь польський Лешко...

— Або угорський наслідник Андрій...

— Або той... Зигфрід з Веймару...

— Або Оттокар... з Бадену...

— Та сила й інших добивалася руки нашої царівни, та вона не сподобала собі нікого.

— Ото ж, кажуть, що сьогодні буде великий зїзд лицарів, по-полудни турнір, а в вечері пир у імператора... Певне, таки вибере собі когось наша княжна...

— Таж ото по неї, кажу, й приїхали руські послі...

— А чи сам князь Роман приїхав?

— Здається, ні... Тільки бояри та дружина...

— Та якже вона буде давати слово... не бачивши нареченого?

— Е, та тут своя кров заговорить...

— Як то своя?

— Таж княжна Анна — рідна онука русинки-імператриці Мстиславівної... В її жилах тече русько-українська кров... Потягне до свого.

— Ну, хай там, як буде... Нам що з того? Наша справа маленька: роби та роби...

Цілий Царгород гудів, мов вулик бджіл. Купці, ремісники, робітники, взагалі різні горожани цікавилися, розпитували, догадувалися, міркували і нарешті по-полудни потягнули масами до площі, де була величезна будівля амфітеатру, і де мав відбутися великий лицарський турнір.

В амфітеатрі вже повно народу. Навколо арени, добре утопаної і посипаної піском, в першій ряді йшли льожі, розкішно прибрані килимами, квітами, з різними гербами й відзнаками. Це — призначено для чужоземних гостей і взагалі вельмож. В центрі повище інших виділялася розкішна льожа імператора, прибрана в пурпуровий оксамит, золото, перли; над бальдахином пишався великий герб византійських імператорів: двоголовий орел.

Далі йшли ряди лав, один ряд повище другого. Там містилися дружинники, різні урядники і нарешті народ. Даху амфітеатр не мав — а тому сонечко своїм промінням заливало й арену і льожі, виблискуючи на дорогих прикрасах їхніх, і ряди лав, уже заповнених народом.

От і льожі почали наповнятися. Дами в розкішних одягах, в дорогих діамантах і перлах, уквітчані живими цвітами — пишались одна перед одною. Вельможі в дорогих строях. При вельможах — пажі: юнаки, в оксамитових кафтаніках, в довгих білих панчішках і в капелюхах, прикрашених струсєвими перами. Вовначальники в тяжких блискучих латах... А далі сороката юрба народу, що гуділа, хвилювалася, очікуючи початку герця.

От засурмили гарольди.

Товпа зарєвла:

— Еспола! Слава!

І в царській льожі появився володар наймогутнійшої держави — византійський імператор Олексій III. Ангельос. Правий переділ льожі зайняла імператриця зі своїми придворними дамами, а лівий — члени царського двора — рідня імператора.

Серед цього пишного квітника в лівому переділі льожі, як троянда зпосеред інших квітів, виділялася дівчина літ двадцяти, високого росту, струнка, звинна, а на личко — просто ангел. Великі чорні очі іскрилися веселістю й розумом. Високе чоло — ніби мармурове, ніби античної статуї з під різця Праксителя. Уста повні, червоні, наче маківка. Клясичний рівний носик. Легка рожева туніка обгортала струнку постать, а на грудях, що ледво відзначалися, хвилюючися під шовком, стягалася золотою з великим рубіном пряжкою. Розкішне хвилясте темно-русяве волосся, прибране живими червоними трояндами, обрамляло, наче авреоля, це справді личко херувима.

Це була княжна Анна, в честь якої тру-

бадури складали свої пісні, а лицарі проливали кров, довершуючи геройських учинків.

Ліворуч від цієї царської льожі знаходилися головні гості — галицько-володимирські бояри. На чолі їх був старший боярин в дорогій оксамитовій опанчі, прибраній цінними хутрами, — це Твердята Остромирич, голова посольства. Разом з ним його товариші й дорадники: Недан, Домажир, Дмитрій і молодий Негвар, друг дитинства князя Романа. Бояри всі були в пишних одягах. Навколо послів розмістилася їхня дружина — почесна варта.

От імператор Олексій III, примістившись в льожі, дав знак головному церемоніймайстрові. Знову заграли роги гарольдів — і лицарський герць розпочався.

Слуги відчинили вїздову браму, і на арену почали виїздити лицарі в оточенні своїх пажів і оружників.

Попереду їхав Сігурд, королевич норманів. Тяжкі варязькі лати, довгий, прямий двосічний меч, блискучий шолом без усяких прикрас робили вражіння якоїсь суворої, холодної сили, зрівноваженої і спокійної. Відповідна була й упряж коня — проста й міцна. За королевичем їхали його пажі: деякі тримали в руках довгі, важкі списи, а один тримав в руці продовгастиий щит королевича з виложеним посередині золотим гербом: на червоному полі — лев з піднесеною лаптю.

Ця група поїхала повздовж арени, прямуючи до льожі імператора. Проїжджаючи повз цю льожу, їздці віддали належну пошану: королевич зробив уклін, а його пажі схилили списи.

Олексій III. відповів ласкавою усмішкою...

Далі слідував маркграф ваймарський Зигфрід зі своєю дружиною.

Ще далі ряд французьких лицарів: герцог де Лозан, маркіз Оверне, віконт де Руж і інші знатні особи. Поверх лат, мали вони розкішного малинового кольору оксамитові плащі, що стягалися на грудях золотими з дорогими каміннями стяжками. Шоломи прикрашені різними дорогими перами. При лівім боці лицарі мали легенькі, граціозні мечі, а їхні пажі несли за ними тяжку зброю і щити.

За ними, в оточенні своїх прибічних баронів, їхав на розкішнім воронім коні в сідлі, прикрашенім оксамитом, золотом і самоцвітами — наслідник угорського короля Андрій.

Проїжджаючи повз імператорську льожу, королевич зробив два уклони: перший признався імператорові Олексієві, а другий був спрямований до лівого переділу льожі. Але молодий боярин Негвар, що буквально їв очима княжну Анну і стежив за кожним її рухом, помітив, що цей уклін королевича не зробив великого вражіння на княжну, і не викликав ще більшого румянцю на паленіючих, мов маківка, щічках.

За Андрієм їхали лицарі з Генуї, Фльоренції, Пізи в мальовничих ріжнокольорових одягах, в оточенні чисельного почоту.

Нарешті цей церемоніяльний виїзд завершував, в оточенні своїх пажів і прибічних графів, молодий польський князь Лешко. Поверх панциря він мав опанчу з леопардової шкіри, а шолом був прикрашений кінською гривною. Уся фігура його була войовнича, ім-

позантна. На його щиті на малиновому полі виблискував срібний, усіяний дорогим камінням, орел.

Молодий князь так само уклонився імператорові, імператриці, а особливо довгий і чемний уклін був спрямований до княжни Анни: не дурно ж народні поголоски виставляли його головним претендентом на руку й серце красуні Анни..

Іно що закінчився церемоніяльний обїзд, як знову заграли роги гарольдів і на арені появилися в бойових доспіхах лицарі Сігурд і віконт де Руж: вони розпочинали турнір.

Розїхалися на протилежні кінці арени і, як вихор, понеслися один на одного, наставивши наперед списи. Та французькому лицареві не пощастило; самий суворий вигляд норманського королевича так поділав на нього, що рука його дрігнула, і спис його лише посковзнувся по щиті Сігурда, не зробивши удару. Між тим королевич улучив у саму середину щита де Ружа, пробив його списом і наніс такий удар у груди, що віконт захитався в сідлі.

Гарольди засурмили, а вся публіка захоплена заревла:

— Слава! Слава!

Королевич Сігурд уклонився в напрямку імператорської льожі і поїхав з арени в супроводі гучних оплесків.

В другій парі змагалися маркграф Зигфрід і де Лозан. Билися на мечі, при чім герцог пробив Зигфрїдові на рамени лату, так що навіть аж кров показалася, — герцог був переможцем.

Далі йшли двобої ще різних лицарів, але товпа почала приходити в газард і серед неї чути було вигуки:

— Королевич Сігурд!

— Герцог де Лозан...

- На двобій!

— Еспола!

— Слава!

Це юрба викликала на герць лицарів, що зискали прихильність публики своїми перемогами.

Коли на арені зявилися названі лицарі, юрба зустріла їх несамовитими оплесками й вигуками. А лицарі зновурозіхалися й двобій почався. Довгий і упертий був герць Кілька разів розіздилися і сходилися. На списах нікому не вдалося перемогти, — перейшли на мечі. І тут тяжкий, довгий меч нормана вирішив перемогу: королевич Сігурд наніс тяжкий удар герцогові і вибив його з сідла.

Засурмили роги, заревла юрба, а королевич Сігурд застиг на коні, мов статуя, очікуючи противника. Однак ніхто з лицарів не показувався на арені. Після того, як суворий норман вибив з сідла герцога де Лозана й віконта де Руж, знаних і славних на всю Францію лицарів, ніхто не відважувався помірятися силами з ним.

От і другий раз загремили роги, — нікого нема. Аж раптом з віздової брами вилетів на своїм шпаковатім степовику князь Лешко, і прийняв заклик до бою.

Два рази сходилися лицарі без висліду; за третім разом Лешко зручно ухилився від удару списа Сігурдового, а сам добре улучив

в бік супротивника. Королевич захитався і почав хилитися з сідла. Його піддержали пажі, а байдужа юрба уже в нестямі вигукувала славу новому переможцеві:

— Слава Лешкові!..

— Слава князеві польському!..

— Хай живе переможець!.

От засурмили сурми й головний церемоніймайстер оголосив вислід лицарських змагань:

— Переможцем на сьогоднішнім лицарським герці в його світлість князь польський Лешко!.. Слава переможцеві!

— Слава! Слава! — загула юрба.

Але раптом щось сталося несподіваного: заграли роги від в'їздової брами і на арену вїхав лицар на білім коні в оточенні свити, що була так само на білих конях. Лицар був без лат, лише сталава сорочка (кільчуга) обхоплювала його стрункий стан. Поверх кільчуги — оксамитова опанча, оторочена соболем футром. Шолом ясний, блискучий, з опущеним заборолем. При лівому боці лицар мав варязький двосічний меч, а в лівій руці — великий округлий щит з гербом: на блакитному полі золотий тризуб.

Лицар поволі проїхав повздовж арени, віддав належні уклони імператорові і дамам, нарешті підїхав до церемоніймайстра і щось тихо йому шепнув. Тоді останній звернувся до Олексія III. і сказав:

— Найяснійший імператоре! лицар, який хоче тимчасом залишитися незнаним, просить о дозвіл змагатися з переможцем на сьогоднішнім турнірі на першенство!.. Чи буде йому дозволено?..

— Про мене! Прошу, — озвався Олексій III. — Але чи схоче князь Лешко?.

Однак останньому вже не випадало відмовитися: лицарський гонор не дозволяв, — і князь Лешко сказав:

— Я до послуг найяснішого імператора і незнаного лицаря!...

— Герць продовжується!.. — оголосив церемоніймайстер

Засурмили сурми, захвилювалася юрба, а лицарі почали готувитися до бою.

Князь Лешко троха іритувався. Він уже майже був переможцем, і ця перемога, як він сподівався, мусіла б відкрити дорогу до княжни Анни, — а тут цей, незнаний...

— Нахаба! Треба його провчити! — думав осерджені князь.

От вони розїхалися й погнали коней один на одного. Розярений Лешко хотів одним ударом покінчити з супротивником, але той легко відвів спис щитом і в свою чергу наніс Лешкові такий удар, що той ледве удержався в сідлі.

Почув князь, що має справу з відважним і сильним супротивником, і це ще більше розхвилювало його. От ще сильніше зударилися вони. Удари були такі міцні, що списи поломися, наче тоненькі гілочки. Розгарячені змагуни схопилися за мечі, а наелектризована юрба завмерла в напруженім очікуванні наслідків. От знову зїхалися лицарі. Тяжкі лати Лешкові, правда, захищали його від ударів, але сковували свободу рухів, в той час як легка кільчуга незнаного лицаря якраз давала останньому звинність і зручність. Незнаний

лицар легко ухилився від Лешкового меча і в свою чергу наніс такий страшний удар своїм тяжким варязьким мечем по шолому противника, що молодий князь захитався, як підтятий дубок, і звалився з сідла на землю.. Пажі підхопили його і винесли з арени.

— А-а-ах!.. — пронеслося поміж публикою.

Але враз юрба шалено загаласувала:

— Еспола! Слава!

— Хто? Хто то такий?

— Хай піднесе забороло!

— Слава переможцеві!

Дами замахали хусточками, на лицаря посипалися квіти. Він поволі підїхав до царської льожі, поклонився імператорові, а потім зліз з коня і, ставши на одно коліно, уклонився княжні Анні. В цей спосіб він, переможець на лицарських змаганнях, давав знати, що бився в честь княжни і що вона є королевою турніра.

Розчервоніла Анна відіпяла з грудей пряжку з рубіном, а з голови відчепила розкішну троянду — і подала лицареві, як трофеї, як нагороду за подвиг

А серденько її сильніше забилося, і рожевенькі щічки ще більше запалали. Вона пізнала цього лицаря — це той... варяг Ромуальд.. начальник дружини галицьких послів.

— Ах, чому він не королевич, не князь?!

Вона з чисто жіночою цікавістю підглядала цього стрункого русявого лицаря, з волошковими очима — і те серденько, що було байдуже на залицання королевичів, баронів, князів, тепер забилося сильнійше. Вся істота

потягнулася до цього воїна... дарма що не княжого походження. Кров жвавійше побігла по жилах, викликаючи румянці, а думки заплуталися в хаосі.

Княжна Анна покохала...

І от цей Ромуальд — перед нею, переможцем над усіма лицарями. Анна хвилювалася. А молодий боярин Негвар, що не спускав з неї очей, лагідно усміхався: чи не знав він секрету?

А між тим сурми засурмили.

Головний церемоніймайстер оголосив незнаного лицаря переможцем; сказав, що турнір закінчився, і в імени імператора запросив усіх учасників змагань, як рівно ж усіх гостей чужоземних і своїх вельмож на вечір до царського палацу — на пир, що його давав імператор на честь русько-українських послів..

2. Пир.

Велика тронна саля в імператорським палаці, так звана саля Юстиніяна, повна достойних гостей. Тут уже не було лат, кільчуг, шоломів — тут тішив око ріжнокольниковий оксамит, шовк, золототкані матерії. Кафгани, опанчі й інші одяги прикрашені гафгами, дорогими стяжками, перами; а одяги українських послів відзначалися тим, що були прибрані дорогими хутрами: соболями, кунами, сріблястими лисами й іншими.

На салі панувала тиша, — очікуючи імператора, гості потиху розмовляли поміж собою, ділячися вражіннями дня. Тут були всі учасники турніра. Маркграф Зігфрид мав пе-

ревязану руку, а в князя Лешка помітний був на голові рубець від удару меча.

Українські послы наготовили подарунки, що їх прислав імператорській родині могутній князь Галицько-Володимирський Роман.

От з'явився великий церемоніймайстер і оголосив:

— Його Величність!

Оточений членами родини, вельможами, дамами двора і почесною вартою преторянців, увійшов на салю Олексій III. і сів на золотім троні. Праворуч від нього сіла на золоченім кріслі імператриця; навколо неї дами двора. Ліворуч — найблизші вельможі. Усі гості склонили коліна, а імператор промовив:

— Вітаю вас, дорогі гості, що прибули до мене звідусіль: від далекої Скандинавії до горячої Італії. Зокрема вітаю вас, гості з України-Руси. Отже хочемо почути, з чим прибули ви до нас від нашого могутнього приятеля князя Романа. Не мав я щастя бачити його, але слава про нього дійшла до мого серця, бо... в руських князів тече й кров византийських імператорів..

Тут виступив наперед боярин Твердяга Остромирич і сказав:

— Найясніший царю! — наш господар і повелитель, князь Галича, Володимира, Берестя, Белза, Червеня і многих інших городів засилає тобі братерське привітання і просить не погордувати цими скромними дарами, які через нас засилає...

— Дякую, дякую... З приємністю приймаю... — відповів Олексій III.

Бояри почали підносити й передавати

дарунки, а всі гості з найбільшою цікавістю приглядалися до них.

Твердята передав імператорові багрянчу мантию, оторочену соболями і заткану золотом і самоцвітами. Недан — оригінальні килими, роботи верховинців з околиць Синовідська. Ці килими були такі кольоритні, яскраві і барвні, що особливо жінки не могли очей відвести від них.

— Яка розкіш! — скрикнула імператриця.

— І кажуть, що вони — варвари?! А які гарні речі витворюють!... — підтакнула зоста.

— Художня річ... Не гірше перської, або византійської роботи... Дякую, дякую... — сказав і Олексій.

Далі Домажир підніс розкішне сідло, яке тільки могли зробити київські кожемяки.

Тут уже в лицарів заіскрилися очі й перенісся шепіт похвали.

Далі Дмитрій передав золоті й срібні кубки, тарелі, вилочені самоцвітами й емалею.

— Це для найяснішої імператриці... — додав він.

— Дякую сердечно за пам'ять про мене, — червоніючи сказала та.

— А це для княжни Анни засилає наш молодий князь Роман... — сказав боярин Твердята, пропускаючи наперед паленіючого Негвара...

— Анничко, до тебе... Прийми й подякуй... — сказав Олексій.

— Дякую красно вашому князеві за ласку, за подарунки, — промовила червоніючи княжна, а в самої серденько забилося й думка промайнула:

— Невже свати?!

Однак її цікавість притягнуло до себе золоте блюдо, що його тримав молодий Негвар і на якому були розложені дорогі подарунки: перлові намиста, київські ковтки, перстені, брансолетки і різні пряжки. Все дороге, блискуче, найтоншої роботи, найліпших майстрів.

Імператор був задоволений з подарунків і, ласкаво усміхаючися, сказав:

— Ну, а тепер до діла...

— Ваша Величність, наш володар і князь молодий Роман одного разу був на ловах... Зустрів він куницю, що дуже йому сподобалася, та не міг він її заповлювати. От він прикликав нас тай каже: „Йдіть по цьому сліду, а дійдете до куниці; що хочете робіть, а без куниці до мене не повертайтеся“... От ми пішли по сліду, який і привів нас до палацу Вашої Величності... Тут у вас переховується куниця... а може красна дівця, без якої ми не можемо повертати на свою батьківщину... Що на це скаже Ваша Величність? — закінчив Твердята.

— Гм... Свати... А що ти на це, Анничко? — запитав Олексій свою братаницю...

— Як Ваша Величність рішить.. Ви мені замість батька... — відповіла паленіюча Анна.

— Я скажу так: не перший раз українські князі рідняться з нашим двором: і наші княжни йшли на Русь, і ми брали відти собі жінки. От твоя бабця, Анничко, друга дружина цісаря Мануеля була руською княжною... Дружба князя Романа мені потрібна... Отже я даю слово...

— Воля Ваша, — сказала Анна, а в самої сильнійше забилося серце й промайнула думка:

— Заміж однаково мене видадуть, так уже ліпше йти за галицького князя, бо там буде той... юнак... Ромуальд... Хоч зрідка побачу його... Така вже доля...

А гості всі дружно скрикнули:

— Хай живе імператор Олексій!

— Хай живе княжна Анна!..

— Хай живе князь Роман!..

— Слава! Слава!

Лише голоси претендентів на руку Анни: князя Лешка, королевича Андрія й інших не приєдналися до цього дружного хору.

— Отже передайте князеві Романові, що ми приймаємо його пропозицію і хай він прибуває сюди на заручини... — сказав Олексій III.

— Він уже тут є, ясний царю, — він лише чекав на висліди нашого сватання...

— Тож хай приступить! Ми й заручини зразу зробимо!. Який дивний збіг обставин! — скрикнув імператор, а княжна Анна насторожилася, мов дика серна, зачувши ловця.

От розступився натовп бояр і виступив наперед молодий князь Роман, пишно убраний в найліпший княжий одяг; дорогу опанчу стягувала пряжка з рубіном, а на грудях, наче кривава рана, паленіла червона троянда...

— Ах!.. Він!.. Незнаний лицар!.. Переможець на турнірі!.. — понеслося по салі...

А княжна Анна тільки глянула на нього й обомліла:

— Ро... Ромуальд... Ах!..

За годину в салі трофеїв відбувався величавий пир.

Все, що мав найкращого найпишнійший двір в цілій Європі, — все тут було перед очами. З казковою розкішю прибрані стіни дорогими килимами, лицарськими доспіхами, рогами оленів, турів, художньої роботи світильниками. Довгі столи застелені найліпшими білосніжними шовковими скатертинами. На столах — золото, срібло, мосяж. В чудових етрурійських вазах — багато квітів тішили око й розливали навколо себе ніжний аромат. Грецькі й угорські вина, старі болгарські меди лилися рікою: чашникам була робота! Безліч найвибагливіших страв: м'ясні, рибні, птиця, овочі, солодощі змінювали одна одну.

Гості їли, пили, забавлялися, а в переднім куті праворуч від імператора сиділи заручені й ясніли, мов квітки на світанку, як їх цілує перший промінь сонця.

Лиш один гість не веселився; його рука не доторкнулася до страви, лиш найміцніший мід він пив кубок за кубком. Тіло його нервово здригалося, руки стискалися в п'ястуки, а зуби скреготали. Поблідлі уста шепотіли:

— Пімсти! Пся кров!.. Пімсти.. крові!..

Він кидав на Романа такі погляди, наче хотів його в порошок стерти. Княжна Анна упіймала один такий вовчий погляд, насичених люттю очей — їй стало так ніяково, що навіть Олексій і Роман звернули на це увагу і запитали, що з нею. Нічого вона не сказала, лише серцем почула небезпеку; почула, що

ненависть відтрученого коханка до щасливого супротивника буде безмежна.

Цим невеселим гостем був молодий князь польський Лешко.

РОЗДІЛ І.

Страшна вістка.

Княгиня Романова пробудилась, здивовано повела очами навколо себе, позіхнула і ніби винувато промовила:

— А я таки заснула...

— І слава Господеві, — сказала кормилиця, що сиділа при ліжках дітей: — де ж таке видано, щоб кілька ночей не спати?.. Зморитися так можна...

— Пусте.. Ну, що? А як діти? — з трівогою в голосі запитала княгиня.

— Спали неспокійно, — відповіла кормилиця. — Данилко очка витріщував, зривався з постелі, хотів утікати — ледве тримала його, щоб не упав.. Щось говорив не до ладу, кликав: тато, мамо! Потім почав потитися — цілий мокрий був, і подушки, і соболі...

— Ну, слава Богу... Це добре... — сказала княгиня.

— Та видно — хвороба пересилилася... Хай тепер спить, — додала й кормилиця.

— А Василько як? — знову з трівогою запитала княгиня.

— Василько марудив цілу ніч, стогнав, плакав, не спав... Все метався в своєму ліжочку...

— Бідний мій Василечко.. Бідна дитина!..
— озвалася зажурена мати..

Вона дві ночі не спала — чатувала при дітях, а на просьби кормилиці й зости піти й відпочити, відповідала:

— Де ж я залишу моїх діточок? Мій найдорожчий скарб? Ніколи в світі!..

Однак нарешті сон зломив її, і вона заснула, сидячи на лаві, вистеленій туровою шкірою, і спершилася головою на дубовий стіл.

Як прокинулася почувала, себе свіжістю, здоровою. Довідавшись від кормилиці про перебіг хвороби діточок, станула, випрстувалась, як стрімка ялиця, і приблизилася до ліжок дітей. Данилко спав, цілий мокрий, глибоко й поволі дихав. Видно хвороба переломила-ся. Не те Василько: він стогнав, зажмурював очка, час від часу підводив їх то на княгиню, то на кормилицю; кашляв, кривився і зрідка вигукував: ма-ма, ма-а..

— Бідна дитина! Як мучиться? Охорони тебе Мати Божа!.. — сказала княгиня.

Вона обернулася до ікони Белзької Божої Матері, піднесла свої великі чорні очі і вглибилася в молитву. В цій позі виглядала, як грецька статуя, вирізана з білого мармуру. Її довге фалдове плаття спадало до землі; зпід нього ледво визначалися груди, які тепер легко підносилися й тим давали знати, що це не статуя, а жива людина.

Скінчивши молитву, вона ще раз кинула оком на Василька і звернулася до кормилиці:

— Пошли зараз же отрока по лікаря Велізарія та подивись, чи не йде о. Юрій. Вибіжи йому на зустріч — хай служить моле-

бень за здоровля дітей...

Кормилиця вийшла, а княгиню обхопили думки:

— І чого то він стоїть під Завихостом? Чого не повертає до дому? Вже тиждень бавиться там, а тут діти хворі... І вістки вже довго нема від князя... Ранійше що два-три дні присилав гонця і про себе повідомляв і про нас запитував... А тепер... не цікаві уже стали чи що? Та ні, цього не може бути: він же так любить нас!.. От тільки даремно він уплутався в справи тих польських княжат... Ох, боюся я, щоби біди не було... Підозрілий мені той... Левшко... Чи не заманив він князя, закликаючи ніби на поміч проти Лісконогого?

В тім вбігла кормилиця і сказала, що о. Юрій жде в часовні.

— Преси батюшку сюди: най подивиться на дітей і помолиться за них... — сказала княгиня.

За хвильку увійшов до кімнати мущина в чорній рясі, високого росту, кремезно збудований, з великою бородою, з хрестом на грудях і клобуком на голові і сказав:

— Христос посеред нас!..

— Єсть і буде, — відповіла княгиня й підійшла під благословення.

Придворний батюшка оглянув дітей, усміхнувся до Данилка, довго-довго дивився на Василька і сказав:

— Ще троха помучиться... Божа воля... Молись, княгине, — Бог милостивий..

Батюшці подали требник, засвітили свічку і він довго-довго молився „о здоров'ї княжих

дітей“. Княгиня й кормилиця повторяли за ним слова молитви.

— Не унивай, княгине, — сказав о. Юрій по молитві. — Будь спокійна, ласка Божа тебе не опустить... Дитина перестуджена, але це перейде... Добре булоб напоїти його, щоб пропотів...

— Та я послала по лікаря Велізарія, щоб він зілля якого приніс... — поспішила сказати княгиня.

— Добре зробила, княгине... Бог сотворив усілякі цілющі зела на потребу людей... Лікар Велізарій знаюча людина... Молися Богу, а все буде добре...

— А чи нема ще гонця зпід Завихосту? неспокійно спитала княгиня.

О. Юрій на хвильку замислився, а потім поволі сказав:

— Нині ще не чув...

— І чого то князь там бавиться? Тут діти хворі, а він... Чи не стало йому чого?..

— Не бійся, княгине, такому турбові нічого не зробиться. Вже певно в дорозі, тому й гонця не посилає... Ну, я піду тепер служити обідню за щасливий поворот князя і за здоровля діточок...

Княгиня й кормилиця поклонилися багтющці, а він їх поблагословив і вийшов.

— — — — —

Пістун Мирослав, виховник Данилка, не міг спокійно слухати служби Божої. Хоч о. Юрій вів відправу з чуттям, а хор бояр не погано співав, однак різні трівожні думки лізли до голови старого боярина:

— І що то з князем? Чого він там забарився? А тут діти хворі... Боронь Боже, що станеться... Тай бідна княгиня так мучиться. Вона тільки виду не подає, все кріпиться... Для дітей готова все зробити, себе замучити... Однак видно, як подалася вона за ці дні... Ох, час уже, час тобі, князю, повертати до дому та потішити діточки та молоду дружину... Тай ці бояри вже починають ворухитися.. Сказано — хазяйського ока нема.. Поїхав князь, то вже тут кождий собі пан.. А наші бояри ворохобники... ніхто їм не догодить... все міняли князів... Оце тільки князь Роман їм прикоротив віжки, то й спокій настав.. Добре то він сказав: „Хочеш меду поїсти, мусиш роздавити бджіл!“.. Однак, що там діється в княжих хоромах? Як там мій Данилко?.. Люба дитина!.. Ні, піду я скорше туди, хай Бог простить...

І він вийшов з церкви й пішов до княжого терему. Проїшов довгий коритар, вийшов на „лістницю“ і нарешті вступив до передньої.

Тут він побачив уже сивючого мушину з оливковим кольором шкіри і чорними, мов терен, очами. Це був лікар Велізарій. В руках він тримав скриньку з ліками й чекав, коли його покличуть до княгині.

Мирослав привітався і сів на лаві.

Незабаром відчинилися двері з грідниці і вийшла кормилиця:

— Княгиня просить пана лікаря до грідниці. А!.. Пістун Мирослав!.. І на вас вже давно чекає княгиня... Прошу вступити...

Всі вони увійшли до кімнати. Пістун Ми-

рослав і лікар Велізарій склонилися низько, вітаючи княгиню Романову

Княгиня стояла випростована біля ліжок дітей. Кивнула головою на привітання, але нічого не говорила, бо діти спали. Потім тихенько відійшла від ліжок і сказала:

— Сідайте, Мирославе, от там на тапчані... А лікар Велізарій огляне дітей..

Вона по грецьки почала тихо говорити лікареві, зясовуючи перебіг хвороби дітей.

В тім Данилко прокинувся, відкрив очка й звернувся до княгині:

— Мамо, хочу пити!..

— Зараз, моя кохана дитинко... От тільки хай цей вуйко тебе збадає... Не бійся, дитинко, тобі добре буде...

— А хто то такий, мамо? Я не знаю його...

— От п. дужаєш: я все тобі розкажу...

Лікар Велізарій почав оглядати Данилка, виміряв живчика, оглянув язик, очі.

— Добре... — сказав. — Можна дати води з медом, або легенького вина.. Дитина скоро подужає, горячки нема...

Княгиня дала розпорядження кормилиці, щоб та приготувала пиття для Данилка, а лікар перейшов до маленького ліжочка півтора-літнього Василька.

Він пробудився, зітхнув тяжко, підвів очі до княгині і закликав:

— Ма-ма!.. Ма-ма!..

Княгиня обхопила дитину руками й сказала:

— Василечку, мій солодкий, не плач, дитинко... Я — твоя мама... Я тебе дуже, дуже

люблю... Ти будеш скоро здоровенький... Ось тато приїде... Гостинця тобі привезе...

— А мені тато обіцяв меч привезти!.. Привезе, мамо? — крикнув Данилко і зсунув уже одну ногу на землю з ліжочка. Але його підхопив пістун Мирослав і поклав назад до ліжка:

— Ач який прудкий! Чекай, князику-братчику! Ще не час тобі скакати! Лягай-но ще трохи на своє місце...

Данилко не протестував, положився на свій тапчан і сказав до пістуна:

— Сідай і ти, дядьку, коло мене й оповідай мені казку про Кожемяку...

Мирослав сів коло Данилка і став оповідати за Кожемяку. Данилко витріщив очка й від часу до часу заходився сміхом, — так йому ця казка, може сотний раз уже оповідана, сподобалася:

— Ще раз, дядьку, ще раз!.. — просив він, і Мирослав починав знову, долучаючи нові епізоди, щоби вдоволити свого слухача.

Між тим лікар оглянув Василька, дав княгині якогось зілля, казав запарити, засолодити медом, і давати потроха пити:

— Дитина перестуджена, але хвороба вже піддалася... Небезпеки нема — хай ясна княгиня буде спокійна...

Княгиня подякувала йому й казала пістуну Мірославу нагородити лікаря з княжої скарбниці.

В цей мент до грідниці увійшов отрок і, схиляючися низько, промовив:

— Рада боярська просить найяснішу кня-

гиню вступити до престольної гридниці: прибув гонець з під Завихоста боярин Негвар...

— Ах, нарешті! — скрикнула врадована княгиня...

— — — — —

Бояри, думні дяки, придворні чини виходили поволі з церкви по обідні, ставали купочками й гупорили. Боярин Судислав, Филип, Гремислав і великий боярин Ілія Щепанович станули разом, — розмовляли про слабість діточок княжих, ждали гонця з під Завихоста і поволі заходили в княжий терем, в світлицю боярської ради — полагоджувати державні справи в неприсутности князя.

Бояри прийняли послів від князя київського, від короля угорського; прийняли гонців з города Сянока, які приїхали просити о затвердження роботизни, наложеної тивуном сяніцьким на доохресне населення що до направи замку сяніцького. Двірській службі дали наказ відставити коні послів і гонців до княжих стаєнь, а людей відвести в челядню. З послами бояри приязно розмовляли. Випитували про відносини на дворах київським та угорським, про здоровля їхніх володарів; помаленьку натяками випитували про їх наміри, про силу, про казну княжу... Потім послів відправили в гостинні гридниці, а самі зібралися йти до дому. Але враз почули знадвору стукіт копит і різні голоси.

До гридниці увійшов запилений і спітнілий боярин Негвар і віддав боярам поклін.

— Ну, нарешті... Насилу дочекалися!.. — скрикнув Ілія Щепанович.

— А де князь? Чи скоро буде! — запитав Филип.

— Пресвітла радо, — сказав Негвар — нашого князя нема в живих...

— Що ти кажеш?

— Бог з тобою!

— Якого князя? — засипали бояри питаннями прибувшого.

— Нашого князя Романа убили ляхи під Завихостом... — сумно сказав Негвар.

— Свят! Свят! Свят! — сказав Судислав. — Що ти плетеш? Чи ти збожеволів?

— Та де ж такий лицар дався б убити? Такий силач! Такий тур! — підтакнув Ілія Щепанович.

— Підступом його убили.. Завтра на полудне або вечером буде тут його тіло.. — відповів Негвар. — Я поспішив сюди з наказу Твердяти Остромирича і всеводи Витановича, щоб попередити про це вас, світлі бояри, і нашу княгиню...

Бояри стрепенулися.

— Яка страшна вістка! — сказали всі. — Що тут робити? Як донести про це княгині? А тут іще діти нездорові.. Кажіть, що нам робити?..

Настала тиша, ніхто не находив слів поради.

По хвилі відозвався великий боярин Ілія Щепанович:

— Світла радо бояр! Мусимо в тій хвилі рішити важне діло державне, як нам бути. Державні діла ждуть полагоди, посли заграничні ждуть князя.. Треба скликати більшу

раду боярську й запросити сюди княгиню... Іншої ради нема...

— Це добре.. Тут боярин Негвар і розповідь про цю жахливу подію... А то в-gridницях княгині діти хворі... ще перелякались би.. — сказав Гремислав.

— Тож хай боярин Филип розішле отроків по бояр, а боярин Негвар троха відпочине з дороги...

За півгодини вся світлиця була повна бояр. Настрій панував пригнічений. Почувалися розгублено, наче діти без батька, наче вітці без пастиря...

— Гей, гей! Яке вщастя спало на нашу вітчину.. Лишив... лишив нас сиротами... — озвався боярин Чагрівський.

— Щойно зачали щось значити між сусідами... Зачали тихе спокійне життя.. А тут лишив нас на пів дорозі... Яка шкода! Боже! Боже!.. — бідькав Гнат зі Спаса.

— Такого князя вже не буде в нас... не буде... Державу нашу підніс он як!.. Цісар німецький на нас оглядався.. Посли його вічно крутилися при наших дворі, — підтакнув Матій з Долини.

— Папа на перебіжки прислав легатів до нас: де то давно було в нас? Хто коли видів тут римського легата? А тепер один за другим до нас, — сказав Ілія Щепанович.

— А імператор византійський цілий місяць у нас сидів, просячи помочі... На Галич тепер цілий світ звернув очі, — зітхав боярин Олекса Щирецький.

— Бог нас покарав за гріхи наші.. Гей, князю, князю, що ти зробив з нами? Поли-

шив сиротами на поталу ворогам... — твердив Іван Болшовецький.

— Не бідькайте вже, не бідькайте... Дайте спокій, — сказав Гнат зі Спаса. — Бог батько, чей змилюється над нами, не дасть загинути... Мусимо тепер триматися за руки, бо тільки в єдності сила. Мусимо помагати один одному, а княгині й дітям всі разом...

Ілія Щепанович також, обтерши сльози, відозвався до бояр:

— Дорогі браття! Мусимо скріпити сили... Плач нам не допоможе, хліба не дасть... Мусимо помагати княгині виховати діти. Данилко, як виросте, достойно заступить батька. Бог нас помилує на княжих дітях. Бідна княгиня! До тепер вона жила лише щастям своїх дітей, а тепер всіми нами мусить піклуватися... Поможім же їй!..

— Поможім усі!.. Вона освічена, розумна, вихована... Не даром при византійським дворі зросла... Вона дасть раду, поки діти підростуть... Тільки ми не даймося спокусам лукавого... Не заводім распри... — озвався боярин Гриць з Підлютого.

— Такій жінці й покоритися можна... Це ангел, а не людина... Як гляне, ніби до самого серця пройме... В ній найліпша княжа й царська кров тече... — сказав Гнат зі Спаса.

— А яка з неї мати добра. — озвався старий боярин Матій з Долини. — Я раз бачив, як наша княгиня з кормилицею в дітинці за огороженням гралася зі своїми діточками. Я перший раз бачив її усміх та радість на лиці. Це було щось так солодке та любе, щось так поважне, а при тім веселе, що я цього

не годен вповісти. Мені, старому, так було приємно на неї дивитися, її очі так мило усміхалися, що чоловік дивився б на неї день і ніч, як на яке чудо. Я би за нею і в пекло скочив, хотяй старий... Чогось я її так дуже поважаю... Я тішуся, що вона наша княгиня, а не чия інша...

В тій хвилі відчинилися двері і в гридницю боярської ради увійшла княгиня Романова, зоста, о. Юрій, боярин Мирослав, Филип і отроки-пажі. Княгиня мала лице спокійне, чисте, ясне, як погідне синє небо. Йшла через салю випростована; уста зложені до легонького усміху, в очах було здивування.

Рада боярська зірвалася на рівні ноги й привітала її низьким поклоном. Настало хвилеве заклопотання, получене з мовчанкою.

Княгиня побачивши заклопотання бояр і їх несміливість, перша промовила:

— Що ж мені скаже світла рада бояр, коли княгиню перший раз просить до радної гридниці? Знаю, з гонець з під Завихоста.. боярин Негвар.. Що ж він привіз? Де він?..

Бояри мовчали й дивилися один на одного і на лице княгині, на яким почала вже малюватися тривога.

Перший промовив великий боярин Ілія Щепанович:

— Великоможна княгине! Все в ласці Божій — князь Роман занедужав... ранений... його везуть... завтра тут буде..

Княгиня зблідла, лице змінилося, в очах їй потемніло, стояла, мов скамяніла.

Рада боярська заніміла, в гридниці настала тишина, лише віддих княгині було чути.

Її груди почали сильно хвилюватися. По хвилині зібрала всі сили й сказала:

— Скажіть правду, що з князем? Не мучте мене довше!..

На салі мертва тиша.

Тоді озвався боярин Филип:

— Бог милостивий, княгине... Він не оставить тебе й діток твоїх... Князя Романа убили ляхи!..

Немов стогін раненої тигриці, рознісся розпучливий крик:

— Боже, рятуй державу! Діти, мої діти! Не маєте ви вже батька!.. Ах!..

Мов ніжний колосок, підтятий блискучим серпом; мов стрімка смерічка, підрубана під саме коріння гострими топірцями — звалилася на підлогу до підніжжа золотокованого престола княгиня Романова. В очах, мов марево, промайнув вовчий погляд і злісно скривлені уста князя Лешка, а в ухах залящав диявольський регіт: Ха-ха-ха!..

Бояри обтирали сльози.

РОЗДІЛ II.

Таємниче убивство.

Коли княгиня Романова прийшла до пам'яті, побачила навколо себе зосту, о. Юрія, Мирослава, Негвара і великого боярина Ілію Щепановича.

Здивовано повела очима й запитала:

— Де я? Що зі мною?

Потім троха підвелася й побачила решту бояр, що тихо сиділи, схиливши голови.

— Ах, муж.. Роман.. — княгиня заплакала, і великі сльозинки, мов перли, покотилися по її зблідлих щічках.

Всі навколо так само витирали сльози.

Плач облегчив княгиню. Вона підвелася, сіла на золоченім кріслі коло престола і звернулася до Негвара:

— Боярине Негвар, розповідж усе, як було...

Негвар виступив наперед, уклонився княгині і почав оповідати:

— „Найяснійша княгине, світла радо боярська! Вам уже відомо, що в маю місяці викликав князь польський Лешко нашого князя Романа на підмогу собі проти князя Володислава Лісконогого, що хотів воювати Краків.

Князь Роман уже не раз допомагав Казимиричам — Лешкові й Конрадові. Отже й тепер відгукнувся на це прохання. Зібравши дружину, вирушили ми до Кракова. Уже в дорозі приєдналися до нас полки перемиський, ярославський, белзьський, червенський... так що ми мали сильну рать: до 5000 копій, окрім пращників, обозових і піших воїв. Однак усі свої сили з воеводою Витановичем князь Роман залишив на границі за Сяноком, щоб в разі потреби бити на Сендомир, а сам лише зі своєю дружиною подався до Кракова. В Кракові нас приймали з почотом і ми там пирували, бавилися на ловах. До Кракова прибуло багато польських князів, а в тім і Володислав Лісконогий. Наш князь примусив Лісконогого запрягнути, що він зрікається своїх претенсій на стіл краківський. Дуже сперечався Лісконогий, доводив, що він має більші права на стіл краківський, як Лешко... але наш князь загрозив йому, і він скорився. Багато нашому князеві допоміг біскуп краківський Бенедикт, який намовляв князів польських до згоди. Він казав їм, щоб обєдналися, щоб не обезсилювали себе своїми распрями, бо це на руку лише хижих сусідів. Наш князь був скочив, але біскуп пояснив, що він має на оці угрів, німців, варягів. Нарешті князі запрягнули мир, і ми подалися до дому. Нас провєжало Лешкове посольство: боярин Пшебислав, боярин Збігнєв з дружинами і патер Фльоріян. Князь був дуже вдоволений зі своєї місії, що помирих своїх сусідів, що вже мати ме спокій. Був веселий, жартував. Прийшла йому думка відвідати свої північні прибужанські волости, а

тому ми попрямували не на Перемишль, а на Завихост. Під Завихостом зупинилися на відпочинок. Там польське посольство пращало нас, а воевода завихостівський тисяцький Вінцентій Гемба зарядив на честь князя Романа пир. В неділю на св. евангелиста й апостола Марка вітали нашого князя в Завихості польські бояри великим бенкетом. Цілий день пирували; там старі меди, угорські вина лилися рікою, мистці грали на лютнях, співали хори дівчат... Пізно увечері вернулися ми до своїх шатрів, до дружини, що була розміщена в шатрах за містом. Боярин Твердята хотів послати гонця до Галича, але князь сказав, що вже позавтра рушаємо далі, а там за пару днів і дома будемо, тож гонця не треба вже...

На другий день князь збудився рано у своїм шатрі. Відмовив, як звичайно, вранішні молитви. Батюшка читав паракліс до П. Богородиці, а потім відправив короткий молебень св. Гервасію і Протасію. Дружина княжа співала вельми радісно. По скінченім молебні князь зів снідання, й ми почали готувитися до великих ловів, що їх заповів тисяцький завихостівський Вінцентій Гемба.

Князь не взяв на себе ні кільчуги, ні шолома.

— Ой, княже, убери на себе доспіхи... усе ж таки звір може кинутися... усяке може трапитися... — казав боярин Твердята.

— Е-е... нічого!.. День буде погожий... Ач як парить... Горячо буде в доспіхах... А на тура чи ведмедя чейже є рогатина чи меч... Боярин Твердята уже не надіється на свою ру-

ку й меткість.. Він би й на звіря ішов з пороками й самострілами... — засміявся князь.

— Е, княже, не смійся з моєї старости... Кажуть старі люди, що береженого й Бог береже...— відповів боярин Твердята Остромирич.

— Ну, ну... не будь зловіщим круком, боярине... Бог милостивий.. не на битву ж збираємося, а на забаву...

Князь убрав оксамитовий малиновий кафтанець, з бобрами; княжий ковпак, сапянці жовті з золотими підківками. Узяв щит рога-тину; з лівого боку прип'яв меч і скочив на свого коня.

— Зі мною їдуть — Негвар, Недан, Володимир, Давид і десять дружинників.

Заграли роги, забрязчала зброя, заіржали весело коні, і ми подалися до Завихосту.

Польські бояри з ловцями і псами вже чекали на нас. Після короткої наради рушили до урочища „Громовик“, де ловці вислідили турів.

Ясна княгине! Шановна радо боярська! Не буду описувати вам тих ловів. Кождий знає ту потіху лицарську... Засурмили роги, заскавучали пси, заіржали коні.. Ловці розбилися на купки й почали полювати на звіря.

Князь відразу поцілів стрілою серну і був дуже втішений удатним початком.

— А ще око бачить, а рука не тремтить... — засміявся він. — Боярин Твердята потішився б..

Але от оподалік загавкали пси, й ми почули якесь мурмотання.

— Тури! — крикнув хтось.

Ми розсипалися купками, і я випустив з ока князя.

Ми з боярином Неданом і двома дружинниками погнали за одним туром і так захопилися забавою, що забули за все на світі.

Не помітили, як і полудне настало. Десь далеко заграли роги, скликаючи ловців до купи на полуденок.

Зібралися всі, лише князя Романа і двох дружинників наших не було. Пождали ще троха — нема. Почали знову сурмити, чи не відгукнуться звідки роги. Тихо... Нічого не чути...

Почали непокоїтися й наші бояри і польські...

— Може хто бачив князя? З ким він був? В яким напрямку поїхав? — почали розпитувати один одного.

Та де там! На ловах, в лісі хіба можна услідити? Останній бачив князя боярин Давид з Белза. Князь погнав за туром десь в напрямку до Висли.

Тисяцький Вінцентій зібрав усіх ловців, ми зібрали своїх дружинників і широкою мережею розсипалися по лісі, прямуючи до Висли.

Довго ми їхали мовчки. Коли ось на наших крилі загавкали пси. Ми скочили туди і вийшли на поляну майже коло самого берега Висли. На поляні були сліди недавньої борби: земля збурена, калюжі крові. Один кінь забитий, коло нього лежав наш дружинник; а троха далі в кущах ми побачили... Ох, нещаслива наша година! побачили князя Романа... Він був ще теплий. В спині його стирчала стріла, а крім того мав рани на грудях

і з боків від мечів чи ножів... Навколо нього валялися трупом пять якихось людей, не то воїв, не то смердів... Ми кинулися до князя: він уже сконав. Кинулися до напасників — один заворушився, застогнав, глипнув очима...

— Даймо води йому... Може прийде до себе, — сказав боярин Недан.

Один дружинник зачерпнув шоломом з Висли води й побризкав раненого.. Він відкрив мутні очі...

— Хто ви такі? Чиї люде? — запитав боярин Недан.

— Ми... нас післав на князя Романа... князь... — ледво шепотів він.

Але не договорив, здригнув, випростувався й умер...

А в тім наспіли й інші... Бояри польські волосся на собі рвали, що на їх землі сталося таке злочинство...

Ми обмили тіло князя, положили на мари, прикрили вогким мохом і змоченим листям, з сумом понесли до дружини.

Боярин Твердята очі свої виплакав:

— Ой, княже, княже! Не слухав моєї ради!.. От маєш...

Та що робити?

Мене боярин зразу післав наперед до Галича, а сами вони з дружиною і тілом князя попростували до Переворська, де стояв з військом воевода Витанович... Завтра на полудне, або вечір будуть тут..."

Так закінчив своє сумне оповідання боярин Негвар...

Княгиня плакала. Плакали також і бояри...

Нарешті боярин Гнат зі Спаса викрикнув:

— То Лісконогий! Пімстимо за князя!..

— Війну! Війну Лісконогому! — загаласували й інші бояри...

— Пімсти! Пімсти!..

— Хай рать наша не повертав! Хай стоїть на границі!..

— Ми всі підемо зі своїми дружинами!..

— Відплатимо ляхам!..

Бояри хвилювалися, вигукували, розмахували руками.

Ог княгиня Романова піднесла до гори руку на знак, що хоче говорити.

— Тс!.. Тс!.. Тихо!.. Княгиня хоче говорити!.. — рознеслося по грядниці..

Бояри замовкли.

— Світла радо боярська! — залунав тремтучий голосок княгині. — Мене радує ваша любов до покійного князя Романа і ваша готовість пімститися за нього... Вже хто, хто, а найбільшу втрату понесла я: я втратила чоловіка й батька наших дітей, а всі ми втратили свого князя і правителя... Огже світла радо! послушайте й мого слабого жіночого голосу... Ви хочете йти війною на ляхів, щоби пімститися за князя.. І я хочу пімститися... і я пімщуся!

Очі княгині якось незвичайно блиснули, мов блискавка, що вогнем прорізує чорні хмари.

— Але війни тепер починати не можна... — продовжувала вона. — Перше — польські княжата щойно обєдналися і тепер уявляють з себе сяку-таку силу.. Огже буде відпір і війна затягнеться. Друге — у нас кеп-

ські відносини з київськими князями. Чи не скористають вони з нашого заколоту, щоб ударити в тил?.. Третє — нема князя, нема правителя, нема твердої руки... Як же починати війну? Може бути заколот внутрішній... Треба ж цю справу упорядкувати... Отже, світла rado, над цим треба помислити, а поки що почекаємо князя... щоб віддати.. останню честь...

Голос її знову задріжав, а в очах знову з'явилися перлини-сльози...

Її промова зробила велике вражіння на бояр.

— Така молода, а така розумна...

— Це ангел, а не людина!

— Їй бути нашою правителькою...

— Мудра жінка...

— Як розсудила!.. Ніби старий боярин..

Так гуторили бояри. А княгиня між тим підвелася, легко укленилася боярській раді, а бояри їй склонилися майже до землі, — і вийшла з гридниці. За нею пішли зоста, о. Юрій і боярин Мирослав.

Сумні, невеселі розходилися бояри по домах...

— Що то буде?..

А над вечір в діточій гридниці, княгиня Романова вела сам на сам розмову з боярином Негваром.

— Боярине Негвар! — казала княгиня. — Я знаю, як ви любили князя Романа, як ви прихильно відносилися до мене...

— О, для вас, княгине, я готовий і на муки! — скрикнув Негвар почервонівши, а про себе ще й подумав: „Боже, як я люблю

цю жінку!... Однак ніколи їй не скажу цього... Радше життя віддам за неї!..“

— Отже допоможіть мені... Чую я жіночим серцем, що це Лешко.. Не Лісконогий, ніхто, а Лешко — друг і свояк мого мужа... Треба розвідати...

— Я все зроблю для ясної княгині! — з запалом сказав молодий боярин..

— Отже виждемо час... Ох, тяжкі часи настануть!.. А потім ви, боярине, потайки проберетеся до Кракова й мусите вивідати там усю правду..

— Зроблю все, що зможу, княгине! — сказав Негвар...

— Ну, то ми ще поговоримо про це й обсудимо... Тільки — нікому ні слова... Це буде наша тайна... — сказала княгиня.

— Умре зі мною... — відповів Негвар..

— Ну, то йдіть з Богом, бо вже мої янголятка, бідненькі сироти, прокидаються...

Боярин Негвар уклонився низенько й вийшов, а княгиня направилася до ліжочок дітей.

Перед іконою Белзьської Божої Матері вона приклякнула й урочисто промовила:

— Перед лицем Пресвятої Діви Марії присягаюся бути вірною моему єдиному мужеві князеві Романові!.. Заприсягаюся жити для моїх сиріток, вибороти їм долю, зберегти їм батьківський стіл... А за бідного князя люто й люто пімститися... Це є єдина ціль мого життя...

Вона схилилася...

— Мамо, а татко мені привезе меча... Мамо! — залепетав Данилко, що прокинувся й побачив княгиню...

— Бідні сирітки... — прошепотіла княгиня.

Діточий лепет Данилка нагадав княгині всю трагедію положення і тягар утрати.

Спомини хвилею залили душу княгині.

В її серце мовцвяхи хто забивав:—Нема! Нема! Не буде!.. На віки!..

І враз ця жінка, що так героїчно тримала себе на боярській раді, упала, мов мала дитина, на ведмежу шкіру, розстелену на підлозі, уткнула голову в подушки діточого ліжочка і нестримно, тяжко заридала...

РОЗДІЛ III.

Реґенційна рада.

Вечоріло. Довгими рядами вертали сини галицької землі з похорону князя Романа. Насамперед йшли повагом бояри. Йшли вони довгими рядами — бояри з Тилича, Переворська, Володимира Волинського, з під Дорогичина, Берестя, від Теревовлі, Коломиї, Бакоти, з Тухольщини, Сяніччини, Берладі. Між боярами йшли владики галицький, перемиський, і володимирський з крилошанами. Всі зайшли в осиротілі княжі тереми, де ждали їх приходу стольники, биричі з тисяцьким, яко намістником княжим. Стольники указували місця за столами владикам, розсаджували бояр в просторих ґридницях княжих. Столи були застелені білими льняними скатерттинами; на столах горіли великі й грубі воскові свічки, стояв рядом хліб — сіль, побіч срібної та золоті посуду.

За боярими йшли міщани, за міщанами купці, за купцями смерди. Смерди, для котрих місця бракло в княжих ґридницях, остановились на дітинці замковім. Тут для тих, що не вмістилися в княжих теремах, поставлені довгі-предовгі ряди столів, застелених рівно ж

білими скатертями. На столах горіли воскові свічки, побіч них накладено хліба, сира, масла й великі казани варених страв. Смерди поклякали, за приміром священника навколо столів і відмовляли шепотом молитви за душу помершого доброго князя. Одні шепотіли свої молитви до Бога християнського, другі як то смерди з поблизьких гір — до своїх старих богів: Святовида, Перуна, Велеса, хто як умів; деякі змішували обидві віри разом. На лицах смердів видно було щирій жаль за князем, котрий прихильно до них ставився й боронив їх перед насильством бояр.

Вони боялися чогось, боялися лихої долі, боялися тої непевности по смерті князя. Вони боялися своєї будуччини: бо знали, що страшили, а не знали, що зискають, який тепер настане князь, чи не полетіть знову кров людська за золотокований галицький стіл. Боялися „разоренія“ своїх садиб, боялися о свої достатки, о свої чада. Молитва їх була щира, побожна, линула з глибини серця. Молилися довго до всемогучого Дажбога, щоб відвернув від них всякі біди, нужди та нещастя. Просили Святовида, щоби зіслав їм доброго князя, щоби вокняжився син помершого, або свояк який, щоб був спокій. Вони хотіли спокійно орати свої ниви, плекати та розводити свою худобу при святім спокою.

Помолившись, повставали; поволеньки позасідали за столи; кождий поцілував лежачий перед ним на столі хліб, перехрестив його, розкріїв і поволеньки заїдав з розношуваними теплими стравами. При їді зітхали голосно, жалували князя, кивали головами.

Не так було в княжих теремах та гридницях. Там позасідали бояри довгими рядами. На першій місці всі три владики з крилошанами, коло них тисяцький, яко заступник князя. Владика галицький, помолившись, поблагословив розношувани „яствія“ і бояри почали споживати за душу помершого князя. Потім стали нараджуватися, хто буде князем. По довгих міркованнях постановили, що наслідником князя Романа буде його найстарший син Данило, отроча чотиролітне. Правити буде іменем малолітнього регенція. В склад регенції входить буде княгиня Романова вдова, з тисяцьким, яко воеводою, пістуном Мирославом, великим боярином Ілію Щепановичем, Твердятою Остромиричем, Судиславом, Юрієм Витановичем, боярином Филипом і о. Юрієм.

Владика галицький встав; за його приміром повставали всі бояри. Настала в гридницях тишина. Тисяцький оповістив голосно, що зібрані бояри на поминках князя Романа, князя землі Галицької, Перемиської, Сяніцької, Володимирської, Берестейської, Теробовельської і інших земель, міщани, купці і весь народ великого цього преславною князівства присягають на вірність синові помершого князя Романа, Данилові, за котрого, поки не підросе до повних літ, правити державою буде княгиня Анна, вдова князя Романа, з доданою їй до помочі регенційною радою, вибраною нині. Владика перемиський, взявши хрест у руки, відчитав присягу, а всі зібрані бояри піднесли руки до гори й присягли, вносячи

оклики в честь князя Данила й княгині Романової.

Сотники й дворцеві оголосили це рішення бояр тисячам смердів, зібраним на дітинці замковім. Смерди прийняли цю вістку вельми радісно, а окликам в честь князя Данила й княгині Романової не було кінця.

Воевода Петро Витанович і два великі боярини Ілія Щепанович і Твердята Остромирич пішли повідомити княгиню Романову про однодушне рішення бояр і про присягу, зложену їй і її синові Данилові боярами, міщанством, купецтвом і смердами. Однак княгині в гробницях не було. Посли затрівожилися.

— Де ж княгиня? — запитали вони кормилиці, яка сиділа при дітях-сиротах, що вже подужали.

— Ще не вернула з гробниці, — відповіла та.

Посли захвилювалися: що з нею, чи не вдів собі чого?

По хвилі мовчання пішли через дітинець, заповнений народом, до гробниці соборної церкви Пр. Богородиці. Перейшовши приблимаючим каганці підземний коритар, вступили до гробниці, де узріли клячучу княгиню з зостою при домовині князя Романа. Посли зупинилися, щоб не черешкаджати молитві.

По кількох хвилях княгиня маєстатично піднеслася, встала. Зоста вела її повід руку і так вони вийшли з гробниці. В дверях гробниці заступили їм дорогу послы, поклонилися низенько, а воевода Витанович сказав:

— Великоможна княгине! Іменем бояр і всього народа Галицько-Володимирської зе-

млі прийшли ми просити тебе, достойна княгинє, щоби ти приняла жезл правління Галицько-Володимирським столом у свої руки іменем малого князя Данила, котрого Провидіння Боже поставило князем, а зібрані бояри з народом утвердили й присягли йому вірність..

За годину княгиня Романова з кормилицею і зостою, забравши діти на руки, в оточенню дам двора, пістуна Мирослава, о. Юрія, попереджувана відділом отроків, з'явилась між зібраними боярами й заняла місце на княжій престолі. В княжій грідниці, освітленій восковими свічками, настала тишина. Молоденька 24 літна красуня відозвалась дзвінким срібним голосом:

— Достойні бояри, славетні міщани й ти, народе Галича і Володимира! Провидіння Боже забрало мені мужа, тим „малюткам“ батька, вам князя. Ми тепер всі сиротами, не оборонить нас сильне рамя князя Романа. Стаю перед вами безборонна жінка, з двома сиротами, котрим після прав Божих та людських та після заочів „Руської Правди“ належить цей престіл, на котрім стою. Щоби його захистити в цих тяжких часах, треба сильних рук, яких у мене, ані в цих дітей нема. Мою і їх судьбу віддаю у ваші руки..“

Голос княгинин затремтів, в горлі їй стисло, залялась сльозами, лиш діядем на її голові блестів і мерехтів брилянтами, мов вискреними звіздами.

Виглядала чудово, мов серафим.

В цій хвилі зірвалися гучні сплески та окрики в грідницях княжих.

— Слава княгині Романовій! Слава дітям княжим! Най живе князь Данило! Слава! Слава!..

По многих лицях текли сльози. Малий Василько перестрашився й собі почав плакати.

В цій хвилі виступив воевода Петро Витанович і сказав річ: „Бояри Галицько-Волод. землі, що зібралися на поминках князя Романа, враз з міщанством, купецтвом та всім народом присягли на вірність князеві Данилові й uznали його права до вітцівського престоло галицько-володимирської волости. Бояри присягнули віддати своє майно й життя за честь і щастя княжат та твоє, найяснійша княгине, а вибрана з поміж бояр Регенція буде тобі в правлінню помагати... Благослови, владико!..“

Владика перемиський Антоній узяв жезл у руки, надів мітру на голову й поблагословив ту хвилю, де зеднані бояри, міщани і смерди в один народ на могилі князя Романа присягли його синові Данилові.

Владика відчитав поволі, голосно, слово за словом присягу, а зібрані, піднесши руку до гори, з одушевленням повторяли. Княгиня Романова стояла на престолі, тримаючи на руках Данилка, з лицем поважним, з очима зверненими в якусь незнану даль. А діядем сипав іскрами з її голови.

Княгиня поклонилась зібраним і відійшла зі своїм двором у свої гридниці, при однодушних окликах бояр на її честь, та честь княжат.

Пізнім вечером почали бояри розходитися по домах.

А смерди на дітинці раділи незвичайно тому рішенню бояр і собі вносили оклики в честь княгині та її дітей. Вони боялися, що

бояри не присягнуть Данилові, бо знали нахил боярства до всяких бунтів і крамол. Тимчасом тішилися дуже, що зможуть спокійно працювати на рілі. З цими думками кінчили поминки і, перехрестившись, розходилися по своїх садибах, по своїх хижих з думкою про князя Романа і його дітей.

Воєвода Витанович, як бояри розійшлися, зібрав коло себе полководців і сотників, роздав їм інструкції, — і вони ще сеї ночі виїхали кождий у свій полк, у свою волость, відбирати присягу від війська на імя князя Данила, а передовсім від військ, розставлених на границях держави.

РОЗДІЛ IV.

Перші кроки і перші хмари.

Життя потекло рівним шляхом.

Княгиня Романова не завела своїх прихильників і дорадників в їх сподіваннях. Вона так мудро піддавала думки членам регенційної ради, так тактовно переводила свої рішення, що сивобороді бояри були зачаровані.

Найперше вона затвердила листу найвищих урядників, що її виробив воєвода Петро Витанович.

Ліста виглядала так:

1) Воєвода Петро Витанович, намісник князя і великий тисяцький, начальник усіх сил воєнних.

2) Великий боярин Ілія Щепанович — начальник скарбу.

3) Великий боярин Твердята Остромирич — начальник прав і справедливости.

4) Боярин Судислав — канцлер-печатник.

Після цього воєвода Витанович подав княгині на затвердження список воєначальників: воєводів, тисяцьких, полковників, соцьких. Боярин Ілія Щепанович подав список головних митників, а Твердята Остромирич — список

тивунів, двірських, суддів, вирників і т. д.

— Чи ці самі люди і при князю Романі були на цих посадах? — запитала княгиня.

— Так само було і при князю Романі, — відповів воевода.

— Коли так, то радо пристаю на це і затверджую людей цих на їхніх посадах... Це буде для мене осолода: я вірю їм так, як вірив і князь Роман... Хай, кожний з них сповняє свої обовязки державні там, де його призначив князь Роман, — прошу лишень відібрати від них присягу на імя князя Данила...

— Все станеться після твоєї волі, великоможна княгине! — сказав воевода: — а я в імени всіх службових людей дякую тобі за довіря. Кожний з нас буде щиро сповняти всі обовязки зглядом князя і нашої славної Батьківщини, Галицько-Володимирської Русі, на славу й могутність цілого народу українського...

Всі бояри низенько вклонилися княгині, а вона їм відповіла ласкавою усмішкою.

— А чи відправлені вже послы князя київського та короля угорського, які прибули до нас в день нещасливої вістки з під Завихосту?

— Ще ждуть, найяснійша княгине... Не було часу їх відправити... Жде також гонець з города Сянока...

— Чого ж хоче посол київський?

— Приїхав до нас за військовою допомогою проти князів суздальських...

— Ах, ці межиусобиці, це пролиття братньої крові!.. Це якась кара Божа! До чого це доведе?

Вона замислилася, а потім запитала:

— Яку ж можемо дати йому відповідь,

світла радо? Ми ж тепер не можемо вести заборчої політики. Я думаю, що Галицько-Володимирське князівство повинно жити зі всіма сусідами в згоді, зміцнювати себе внутрішньо, і набиратися сили й багатства. Треба вирівнювати противности, затирати ворожнечу поміж ріжними станами суспільства, щоб кождий з них — і боярин, і міщанин, і купець і смерд, і закуп почував себе вільним сином своєї Батьківщини і стремів до її сили і слави!..

— І ми всі такої думки, відповіли співрегенти.

— Я цим дуже тішуся, що між нами згода в думках, — сказала княгиня: — А з чим приїхав посол угорський?

— З поклоном і дарами для князя і для вас, найяснійша княгине, — на знак дружби і любови, — сказав великий боярин Ілія Щепанович.

Княгиня закрила обличчя руками і прошепотіла:

— Боже, Боже мій!.. Бідний князь...

В неї на очах показалися сльози, але за хвилину вона заспокоїлася і далі запитала:

— Чого хоче третій посол?

— Це не посол, княгине, — це гонець із нашого города Сянока...

— А де ж той город Сянік?

Воєвода розгорнув мапу і показав княгині город Сянік.

— Чого ж хоче цей гонець?

— Тивун сяніцький просить о затвердження роботи коло направи мурів і частоколів замку сяніцького. Після „Руської Правди“ населення дооколичне мусить це виконати, але

за згодою і затвердженням князя, — пояснив воевода Витанович.

— Яку ж вартість має цей город? — знову запитала княгиня.

— Сянік це наш старий, окраїнний город. Замок — на високій горі, далеко вищій, як наша галицька гора — збудований ще князем Володарем. Це дуже важний пункт стратегічний на заході нашої держави...

Княгиня з увагою вдивлялася в мапу і нарешті сказала:

— Добре.. годжуся.. підтвердимо... Тільки щоб людей не мучили при роботі..

— Там земля багата й родюча, як на Поділлю, — сказав великий боярин Ілія Щепанович. Народ заможний, бо там віддавна спокій... більше як 90 літ в тім закутку не було ніяких боїв, наїздів.. Народ добрий, щирий — радо дасть свою працю... А що вже бояри, то так пишаються тим замком! Вони величаються тим, що на замку сяніцькім замешкував у літній порі князь Володар, мав там ніби свою другу резиденцію. Також князь Володимирко перебував у тім замку, як тікав з угорської тюрми; а князь Ярослав Осмомисл любив їздити туди на лови. Там чув він себе щасливим. Б яри сяніцькі думні своїм замком. Вони його переробили й побільшили своїм коштом, але направа огороження, тобто мурів і остроколів, належить уже до населення...

— Добре, добре... годжуся з вашим проєктом, — відповіла княгиня, — затвердимо роботизну, хай красно урядять цей замок... Мені щось сподобався цей закуток землі... Чи є ще які справи до полагодження? — запитала

вона своїх співрегентів, але ніхто не зголошувався. Тоді княгиня мавстатично встала, оперлася о золотий стіл Галицький і сказала:

— Світла радо моїх помічників! Я красно вам дякую за ваше прихильне відношення до мене і моїх дітей, яких я з ласки Божої хочу виховати на чесних людей і добрих володарів. Іменем вашого князя Данила і моїм іменем дякую вам за вашу готовість щиро служити на добро нашої славної Батьківщини і допомагати мені в такім відповідальнім ділі, як управа державою... Прошу вас дуже, щоб усі важніші справи вирішувано згідно з вимогами „Руської Правди“ .. але до остаточного вирішення прошу їх зі мною обговорити. Найважніше це, щоби границі держави було добре стережено... А ще, щоби бояри не робили кривди бідним смердам, бо вони є „сіллю землі“, від них залежить добробут держави. Уможливіть розвиток торгівлі сухопутної, річної і морської... Додержуйте приязни зі своїми сусідами... А про всякі замисли пр ти нас прошу мені доносити...

Бояри низенько їй уклонилися, а вона, відповівши їм, відійшла зі своїм двором до своїх гридниць — до своїх сиріток. Регентка Галицько-Володимирської держави пішла виконувати обовязки матері.

Це був перший виступ княгині Романової в обговорюванні справ державних, незадовго після похорону князя Романа. Своїм розумом і тактом вона дуже заїмпонувала своїм дорадникам, і вони дали слово чести щиро їй допомагати і вірно служити.

Співрегенти, дійсно знаменито вивязувалися зі свого завдання. Всі справи кóтилися

рівним током. Підвладні урядовці виконували свої обов'язки як слід. По такій катастрофі, яка учинилася під Завихостем, діло поволі налагоджувалося. Здавалося, що нічого важного не зайшло в державі, нічого не бракувало, бо „чуже горе скоро забувається“...

Одна княгиня не могла його забути. Воно лишилося в неї, замкнене на дні серця, заховане від світу і людей. Обов'язки регентки вимагали від неї спокою, рівноваги — і вона стоїчно виконувала свою роллю. Але бувало, що по цілоденних трудах, по сповненню обов'язків регентки, матері і хазяйки, як діти вже засипляли, вона годинами стояла перед іконою Белзької Божої Матері і зі сльозами на очах гарячо молилася за своїх діточок, за щастя і спокій держави, за душу свого князя Романа. А бувало знов, що вона годинами просиджувала коло ліжочок своїх ангеликів і думала свою тяжку думу — як то пощастить їй, бідній удові, виконати важні обов'язки голови держави, як охоронити її від потрясень внутрішніх і зовнішніх, як довести державу до слави і процвітання..

І вона пригадувала собі, як то вони, у двох з Романом, будували пляни, щоб усі українські землі сполучити в одну цілість — від пинських болот по багна Оки, в д Нового Сутеча по Тьмуторокань... А Галич тоді, як діамант, засяє в короні України-Руси... Пригадувала, як будували пляни перетворення сполучених українських земель в могутню державу першого степеня, через внутрішні реформи, через піднесення смердів, через надання їм прав і привілеїв, щоби рільництво якнайліпше розвива-

лося, через зміцнення торгівлі, через збільшення фльоти на Чорнім морі, щоби плоди України вивозити до Греції, до Риму, бо там — брак хліба. Роман оповідав їй про свої наміри змусити орди кочевників до осілого життя, до праці на рілі. Вони передбачували, як Україна буде славною, великою державою, яку поважатимуть і якої боятимуться сусіди. А свої піддані благословлятимуть їх за добре і справедливе правління.

Ці думки заколисували княгиню. На її щічках з'являвся румянець, уста склалися в чарівну усмішку, а на очі спадав легкий сон. І ці мрії-сни були самотніми хвилинами, коли княгиня забувала за своє горе й почувала себе б дай відносно щасливою..

Однак мріям княгині Романової про мирне правління державою, про спокійний розвиток і внутрішні реформи — не було дано здійснитися. На ясному небі почали з'являтися перші зловіщі хмари, а незабаром ударив і перший грім...

— — — — —
Сумна понура галицька осінь.

Воєвода Витанович довгими кроками ходив по своїй гридниці, зупинявся, прислухувався — видко, когось чекав.

Свічка догоряла в деревляній ліхтарні. Він плеснув у долоні, В гридниці з'явився молодий паж. Воєвода мовчки показав йому на ліхтарню. Паж склонився, приніс другу свічку і застромив у ліхтарню.

— А що нікого не було? — запитав Витанович.

— Ні, пане воевода, ніхто не приїздив, — відповів отрок.

Воевода махнув рукою, і паж вийшов.

— Чому то до цього часу нікого нема? — нетерпеливо шепотів воевода: — Ні Василя, ні Івана, ні Юрка... І вістей не шлють... Що б то значило?..

Він присів до стола й почав розглядати реєстри полків — їх склад, стан озброєння, умундуровання і запровіянтовання. На устах суворого воеводи з'явилася легка усмішка, бо він зі вдовolenням побачив з пергамінових списків, що справа організації полків, доручена йому ще покійним князем Романом, доходила до кінця. Лишалось хіба ще задовольнити орди степовиків, що кочували в устях Дністра і Бога. Але це вже не важна й легка річ.

Воевода Витанович довго ще сидів при столі і як переконався, що вже пізно, бо таки й півні в місті вже перегукувалися, — почав роздягатися. Аж раптом почув у снігах кроки. За хвилию до грідниці увійшов молодий дружинник — бирич Іван, весь спітнілий і задиханий.

— Ну, нарешті! — скрикнув воевода.

Бирич мовчки йому вклонився.

— Витаю, витаю!. Сідайте.. Може ви голонді? — запитав Витанович.

— Як вовк, — сказав бирич. — Я цілий день і вечір гнав на коні... думав ще засвітло прибути, щоби вас застати, чесний воевода...

— Ну, добре, що й так поспіли... Я чекав вас...

Воевода плеснув у долоні. Увійшов отрок.

— Дайте чогось поїсти...

За хвилю паж вніс хліба, масла, мяса і збанок меду.

— Іджте й оповідайте, що чувати..

Бирич випив чарку меду й почав заїдати...

— Ой, недобре, дуже недобре чувати... — нарешті озвався Іван.

— А що таке? То правда, що Рурик розстригся і уже в Києві? — з нетерпеливістю запитав воєвода.

— Гірше.. Рурик іде на нас війною..

— Як, так? — скрикнув воєвода. — Навіть не вивівши, не сказавши, чому і за що?

— Так.. Вже перейшов Горинь, а його прикордонні полки вже двигаються в глибину полудневої частини Погорини, де мають чекати на його головні сили..

— Дивно.. Князь Святослав хоч поганин був, але, як правдивий лицар, виряджав послів до своїх ворогів з оповіщенням: „Іду на вас!“ А Рурик християнин і свояк, а цього не зробив...Ну?

— Сам Рурик зі всіма силами вирушив з Києва, злучившись з Ольговичами. Ігоревичі тягнуть за ними.. Також відправив послів до Володислава Лісконогого в Польщу. Лісконогий має ударити на Володимир Волинський, занявши перед тим Дорогичин та Берестє для себе.. Рурик плянує вигнати звідси княгиню з дітьми й захопити галицький стіл.

— Хо, хо, хо! Який в нього апетит великий! — засміявся голосно воєвода. — Не дурно напостився в монастирі, куди його загнав небіжчик Роман.. Не знати лише, чи набере стільки сил, напостившись на хлібі та воді, щоб проковтнути відразу такий товстий кусень. Звідки ці вісти, Іване?

— З Межибожа й Тихомля, від наших пограничників Семена Тихолаза та Василя Барнича.

— Не знавш, з якою силою йде Рурик?

— З київщини має два полки, з чернігівщини від Ольговичів — два, Ігоревичі мають два...

— Гм... порівнялися... — сказав воевода. — Побачимо, чії полки хоробрійші...

В цей час увійшов до хати високий муштина, бирич Василь, і вклонився воеводі...

— Вибачай, чесний воеводо, що являюся в таку пізню годину, — сказав.

— Дуже радий... дуже радий... Здоров був, Василю... Ну, а ти що приніс?..

— Володислава Кормильчича уже в Бакоті нема, він має укриватися десь тут в околицях Галича, між боярством...

— Пронюхав уже, старий лис... Але як скоро він тут з'явився?.. Цього я не сподівався, — озвався воевода.

— Володислав підбурює бояр проти княгині та сиріт... — продовжував Василь. — Чув я, що відгрожується, що мусить пімстити свою кривду, мусить згладити зі світа племя Романове...

— Руки короткі!.. Бач, чого забагнулося! — скрикнув Вітанович.

— Володислав пускає між нарид вістки, що в нас аж тоді буде рай, як галицький стіл займуть Ігоревичі, що вони ніби то мають до цього більше прав по своїй матері Єфрозині Ярославній, ніж Романовичі...

— Хитра bestія! Треба уважати! — воевода почав нервово ходити по хаті..

А бирич Василь далі доносив:

— Є чутки, що деякі наші бояри вже хитаються в бік Кормильчича, себто Ігоревичів. Кажуть, що було вже кілька тихих зібрань в домах бояр Чевських і що ціла Залуква дає послух намовам Володислава... там рівно ж мають відбуватися сходини...

— Ворохобники... Гади... Знову починають сичати... Треба всюди пустити тайних вірників, між всякі гуртки народу — між міщан, купців та бояр... А особливо треба стежити за юдиною роботою Володислава...

Цей ночі воєвода не клався спати. Розіслав отроків по раду регенційну і по начальників війська. За годину всі були в домі воєводи.

Воєвода Витанович розказав про грізний стан річи, показав регенційній раді реєстер своїх збройних сил і уложений плян кампанії проти Рурика: полк теребовельський дістав уже наказа вирушити в поле проти Рурика, обидва галицькі полки цієї ночі вирушать в похід; зараз же треба післати гонців по воєнні сили до Звенигороду, Бакоти, Берладі, Перемишля та Сянока, щоби негайно вирушили в напрямі Теребовлі. Волинські полки та Берестейський мусять лишитися на своїх місцях, щоби були готові заступити дорогу Лісконогому, своякові Ольговичів, який певно піде з допомогою своїй рідні. В Бакоті та Берладі потрібні деякі воєнні сили зі згляду на непевність степовиків, які можуть кожної хвили зрадити і перейти на сторону ворога. Сили галицькі з теребовельськими дістали наказ маневрами

під Теробовлею здержувати противника, поки не наспіють війська з західних окраїн

Рада регенційна затвердила цей плян. Полковники опустили раду, негайно відправились до своїх полків і таки сеї ж ночі вирушили в поле в напрямі на Теробовлю.

Над ранком рада перенеслася до терему княжого, звідки розсилано гонців до всіх більших городів до тивунів з наказами — оголосити стан війни і бути на сторожі.

Цей незвичайний рух на княжім замку в так вчасній порі пробудив княгиню Романову. Вона встала, убралася псидпомозі кормилиці й наказала призвати отроків, що мали нічну варту коло її гридниці.

Увійшов отрок і кланяючися сказав:

— Воевода Витанович і рада боярська просять великоможну княгиню до гридниці боярських засідань на важну раду...

— Візьми свічку в руки, отроче, й проведи нас до боярської гридниці, — сказала княгиня і одягнувшись в теплійший одяг, вийшла разом із зостою на засідання регенцій. Тут застала раду регенційну в комплекті, яка встала, вітаючи її. Княгиня засіла на престолі і, легко склонивши голову, казала своїм співрегентам сісти, потім запитала про причину такої ранньої наради:

— Певно, якісь твівожні вісти змусили вас, достойні співрегенти, і тебе, чесний воевода, перервати спочинок нічний?

— Так, найясніша княгине... Я ще не клався на спочинок цеї ночі, — сказав воевода. — Чорні хмари нависли над галицьким престолом і родиною Романовою.. Великоможна

княгині, Рурик розстригся, заволодів київським престолом і, не виповівши нам війни, іде на нас в злуці з Ольговичами та Ігоревичами. Помагати їм має також князь познанський, Володислав Лісконогий, що має вдарити на Волинь. Ми в ночі виправили галицькі полки на підмогу полкові теребовельському і післали гонців по полки звенигородський, перемиський, сяниський, бакотський, берладський. Волинські полки та берестейський мають стримувати Лісконогого, щоб не допустити його до сполучення з Ольговичами.. Вислали також гонців до тивунів, в усі міста, щоби оголосили стан війни й ужили засобів остороги..

Княгиня слухала цих вістей з великою увагою і напруженням.

Як воєвода скінчив, княгиня відізвалася так:

— Бог мені свідком і ви, достойні співправителі, що ми хочемо жити спокійно, нікого не зачіпати.. Але коли нам накидають війну, то ми мусимо б ронитися... „На нападаючого Бог“ — каже прислів'я..

— Ми всі з тобою, найдостойніша княгині, до останньої краплини крові!.. — загули співрегенти..

— Це ще не все лихо, княгині, — сказав великий боярин Ілія Щепанович. — Мусимо бути приготівані на внутрішній заколот, бо в Галичі появилася ізгой, боярин Володислав Кормильчич, бунтар і ворохобник, що його вигнав князь Роман а майно його сконфіскував..

— Боже мій! Боже мій! — шепотіла княгиня, а боярин продовжував:

— Він тепер укривається поміж боярами

і підбурює їх до виступу проти тебе і твоїх дітей, достойна княгинє... Нахвалюється згладити племя Романове...

— Це вже занадто! — скрикнула княгиня. Очі її заблищали, щічки почервоніли. Вона скочила, випростувалась, а голосок її задрвенів:

— Освідчаю вам, чесні співрегенти, що я хотіла в спокою жити, виховувати свої діти, нікого не чіпати... Але вороги чигають на нас... на моїх дітей.. А за дітей... о, за дітей я буду стояти до останньої краплі крові! Буду боронити їх прав до батьківського престолу і хоч би мені довелося опустити мури терему і скитатися по світі, так довго не спічну, доки не забезпечу своїм дітям належних їм прав до галицько-володимирського стола!..

— Ми голови свої положимо за тебе і за діти твої! — скрикнув боярин Твердята Остромирич.

— Всі, всі!. Ми за тобою, доки сил стане! — загули бояри, тільки в боярина Судислава якомсь хижо блиснули очі.

— В першій мірі для охорони твоєї, достойна княгинє, і твоїх дітей зістануть на замку зміцнені відділи сторожі з синів найвірнійших бояр, які день і ніч будуть повнити службу. Далі — заборонимо в місті всяких зборів, сходин, щоб ворохобники не підбурювали народу... — сказав воєвода Витанович.

— Чесний воєводо і ви, боярине Твердята, яко начальник права і справедливости, кажу вам: нікому зла не бажаю, нікого не хочу карати, але зі зрадниками, з ворохобника-

ми прошу чинити після закону і справедливості!..

— Так буде, ясна княгине! — відповіли співрегенти.

— Тепер я пропоную віддати провід правління великому бояринові Ілії Щепановичу, а заступником його хай буде Твердята Остромирич, бо сам я виїжджаю за військом, — сказав воевода. — Тож прошу підтвердити це, великоможна княгине!

— Згодна! Підтверджую! — сказала княгиня, — а себе й діти свої віддаю під опіку ради регенційної..

На тім раду закінчено. В місті тарабанщики обвістили ранком стан военний. Зміцнено сторожу замкову, забезпечено княгині спокій. Аж тоді воевода Витанович попрощався з княгинею, передав бразди правління Ілії Щепановичу, а сам сів на білого коня й спішно відїхав за військом..

РОЗДІЛ V.

Поразка.

В домі теребовельського полковника Семена Семирозума помітно живий рух. По повірю до різних повіток, пивниць, клітей бігали слуги, переносючи до гридниць вина, меди, овочі, мясо, хліб і т. д. Сьогодні в домі полковника Семена відбувається військова рада, — галицьке військо готується до рішучого бою, щоб провчити напасників і захистити галицький стіл від ворогів.

І в той час, як слуги накривали в їдальні дубові столи білими льняними скатертинами, заставляли їх різними мисками, тарілками, — з вудженою шинкою медвежою, вепровим салом, смаженою й соленою рибою, грибами справленими, смаженою бараниною, овочами; заставляли чарками, пугарами, збанками, — в той час в великій гридниці йшла нарада.

На почеснім місці під образами сидів головкомандуючий усіма силами великий тисяцький Петро Витанович. Навколо нього полковники, начальники більших і менших військових відділів; були також начальники кінних відділів степовиків-берендіїв.

Полковник теребовельський Семен Семирозум здавав звіт і знайомив усіх полководців

з рухом київського війська. Його розвідчі відділи — наворопниці увесь час були в контакті з ворогом, стежучи за його рухами. Зясовано, що головні сили Рурика вже є в околицях Збаража і звідси долиною річки Гнізні прямують на Теробовль. Праве крило вже заняло Буковень, а ліве, легка кіннота, йде в обхід міста Теробовлі зі сходу на полудне.

Глибока мовчанка настала після того, як полковник Семен закінчив своє слово.

Нарешті озвався воевода Витанович:

— Прошу панів полковників висловити свої погляди щодо пляну битви — де її дати і в яким порядку?

Полковники мовчали. Кожний із них міцно думав, стараючися зясувати собі взаємне розположення війська.

Нарешті озвався перемиський полковник Сембратович:

— Чесний воеводо і ви, панове полковники. Я маю таку гадку: найліпше нам опертися о твердиню Теробовлі. Почуваючи за собою мури, рови і сосуди ратні укріплення, — вої будуть міцніші духом і будуть твердо стояти... А в случаю небезпеки і затворитися можна..

— А я думаю — якраз навпаки, — сказав полковник звенигородський — Якщо ми дамо битву під мурами Теробовлі, то при першій натиску ворога наші полки побіжать до кріпости і нічим їх уже не зупиниш... Так було в битві тут за князя Ярослава Осмомисла з князем київським Ізяславом.. Наш прапращур Святослав Завойовник усе давав битви в чистім полі, а найліпші мури — то

мічні груди дружини та сміливість полків. Я думаю, що нам треба розгорнути свої сили і йти назустріч киянам до Збаража...

Голоси поділилися. Кожна думка знайшла свого прихильника і до одного рішення военачальники поки що не прийшли.

Нарешті голос забрав і молодий начальник галицького полка Негвар:

— Пане вєводо і ви, панове полковники! — сказав він кланяючися. — Хоч я молодший із вас і не маю такого досвіду, який є потрібний для полководця, однак дозвольте й мені висловити свою думку. Справа не лише в тім, де дати битву, але й як дати її. Одної хоробрости ще замало: треба військо мудро пересовувати, треба ворога завести в блуд, внести в його ряди замішання, незрозуміння, треба його заманити в пастку — і тоді навіть з меншими силами можна його перемогти...

— Добре, сину... правдиво... — сказав вєвода Витанович. — Так робив і небіжчик князь Роман, одержуючи перемоги над своїми ворогами. Я сам довго мислив над цим і от мій плян такий: ліве крило ворога — то кіннота, яка має нападати на Теробовлю зі сходу й полудня. Проти неї ми виставимо лише заслону з берладського полка і кінних відділів берендіїв. Вони будуть стримувати напади, поки ми розправимося з головними силами Центр киян від Збаража долиною Гнізни прямуватиме до Теробовлі, — напроти нього ми поставимо наш центр, але тут не будуть головні наші сили. Тут буде галицький полк під командою Негвара і варязька дружина. Теробовельський полк буде в кріпости в резерві. Тут же бу-

дуть і стрільці та метальщики. А решта вся — полки звенигородський, перемиський, другий галицький, бакотський, сянницький, тяжка кіннота, стрільці і моя дружина будуть в Микуліні. Плян битви такий: після того, як наші наворопниці завяжуть бій, наш центр подасться назад в напрямку на Теробовлю. Тільки це не мусить бути бігство, лише відступ в порядку; тому я даю сюди найліпші полки: галицький і варягів-панцирників...

Негвар при цих словах воеводи почервонів, а старий далі продовжував:

— Ворог буде думати, що в центрі наші головні сили і що вони вже розбиті й кинеться за ними своєю серединою, тоб-то головними силами. Між тим проти правого врожого крила, на яким є чернігівські полки Ольговичів, я виставлю наші два полки: звенигородський і перемиський, щоб їх здержувати. А решта: полк галицький, бакотський, сянницький, моя дружина, тяжка панцирна кіннота, стрільці і всі інші відділи будуть в моїм розпорядженні. Коли ворог кинеться за нашим центром, ми потім ударимо йому в тил, а від Теробовлі галицький полк і варяги, взміцнені залогою твердині, також ударять на них і ми їх розторощимо й заберемо в полон, бо тікати їм не буде куди. А потім не трудно буде розправитися і з крилами. От такий мій плян.

На цей плян всі пристали, після чого господар хати запросив своїх гостей на вечерю, що вже чекала в сусідній світлиці...

Коли вовначальники розходилися до своїх полків, вже була пізня ніч. Легкий листопадовий морозець уже скував землю, що дзвінко

дудніла під ногами. Повітря — чисте, прозоре, а зорі, ясні й великі, весело мерехтіли. Все віщувало на завтра гарний погідний день...

Щойно заясніло, як в галицькім таборі почався рух. Полки виступали, розходилися, групувалися згідно з виробленим пляном. Незабаром показалося й сонечко, і його червоनावі проміні заіскрилися на блискучих панцирях і ясних шоломах варягів, на кільчугах і червоних щитах воїв-дружинників, і на ясній кінській збруї.

Молодий Негвар і сивоусий полковник варязький Інґфур їхали попереду свого відділу і весело розмовляли. Перед ними була найтяжча, але й найбільш почесна задача: прийняти на себе головний удар ворожого війська. Крім того, ворога треба було заманювати відступом, це справа не легка: ану дружина змішається і відступ обернеться в бігство, утечу. Та полководці надіялися на свої дружини, які справді були найліпші зі всього галицького війська.

Воевода Петро Витанович, в оточенні свєіх отроків і гонців, їхав лівим берегом Серета, простуючи до Микуличина. За ним тягнулися довгі ряди кінних дружинників, виблискуючи, щитами й шоломами. За ними йшла рядами піхота, озброєна сокирками, списами, рогатинами і іншою зброєю. Далі йшли обози з провіантом і тяжкою зброєю.

Воевода Витанович зі своєю дружиною зїхав на горбок і зупинився, а повз той горбок проходили полки — галицький, перемиський, сянїцький, звенигородський, бакотський і інші відділи війська. Злегка приморожена

земля дзвінко дудніла під копитами коней і колесами возів, сонечко ясно світило, стояла повна тиша. Бадьоро настроєне військо сміло рушало вперед. Десь зпереду залунала пісня. Все віщувало перемогу...

Бій розвивався правильно. З високого холма воевода Витанович бачив майже все поле бою. Він бачив, як зійшлися перші лінії війська. З обох боків засурмили сурми, забили в мідяні кітли, замаяли в повітрі стяги, а до бойових окликів домішувалося іржання коней, дзвін зброї, витворюючи пекольний концерт.

Град стріл і списів полетів на галицький полк з боку киян; але шкоди не приніс, бо кільчуги й щити захистили дружинників. За прикладом Негвара, що літав на білім коні попереду свого полка, передні ряди його дружини кинулися на ворожих стрільців і як порошинку змели їх. Але за стрільцями була панцирна дружина, яка на мечі пішла на галичан Січа ставала щораз сильнішою. От до киян ще наспіли нові сили і вони так натиснули на полк Негвара, що він троха подався назад. Та тут виступили сталеві ряди варягів з довгими, важкими двосічними мечами і вирівняли лінію бою.

На лівім крилі, на північ від Микулина, також розвивався бій, хоч слабший. Чернигівські полки зустріли з боку галичан міцний відпір і не наседали дуже, очевидно чекаючи розвитку подій в центрі...

А там князь Рурик вводив у бій все нові полки. Уже й земля покрилася трупами лю-

дей і коней і почервоніла від калюж крові. Січа не вгавала, але ні одна ні друга сторона не піддавалася. Усі яросні напади киян розбивалися, як морські хвилі об прибережні скелі, — о сталеві панцирі й червоні щити галичан і варягів. От до центру бою почали зближатися й великокняжі стяги — князь Рурик ішов на прорив у центрі, щоб з копія взяти Теробовль. Від холма, на яким стояв воевода Витанович, відділився вершник-гонець і поскакав до групи Негвара. Вже було десь коло полудня, а листопадові дні короткі — очевидно воевода вирішив приступити до виконання свого пляну.

Незабаром він побачив, як дригнули ряди галицькі й почали посуватися назад в напрямку Теробовлі. Київські дружини з радісними вигуками рушили вперед, голосячи перемогу, але перед ними в мить виросла сталева стіна варягів, що стримала цей натиск і на шматки посікла тих, що зарвалися наперед... А в цей час полк Негвара відступив назад і в деякій віддалі зупинився. Тоді варяги повернули коней і повільним кроком відїхали аж за ряди галичан.

— Молодці!.. Хитро придумали... — усміхнувся старий воевода.

Князь Рурик бачив, що перед ним невеликі сили галицькі і це його іритувало. Він підтягнув ще нові полки і кинув їх у бій. Вся маса киян нестримним потоком кинулася вперед і потиснула відділ Негвара в напрямі Теробовлі.

Воевода Витанович побачив, що його година настала. Він післав гонців до Микулина з наказом вивести в поле полки галицький,

сяніцький, бакотський і кінну тяжку дружину. Але не встиг він добре й оглянутися, як до нього підїхав боярин Недан, начальник другого галицького полка, й хвилюючися промовив:

— Воеводу, що нам робити? Біда!

— А що таке?..

— Військо хвилюється: не хоче йти в поле...

— Як? Чому?..

— З Галича наспіли якісь гонці з вістями, що княгиню й малих Романовичів арештував Володислав Кормильчич і всі бояри пристали до нього..

— Де? Де ті гонці?.. — суворо закричав воевода. — Це — підступ! Брехня!..

А від Теробовлі неслися звуки рогів, радісні вигуки киян і дзвін зброї.

І старий рубака почув, як холоне його кров. Як так? В останню хвилину, коли перемога вже була майже в його руках, йому її виривають і хто знає, що воно буде? Холодний піт покрив його чоло. В'н нагаєм ударив свого коня й поскакав до Микулина; за ним подалася і його свита та полковник Недан.

А в Микуліні, невеличкім городку, на площі коло церкви юрба народу: дружинники, піші вої, обозники, смерди, деякі бояри.

Поміж юрбою неслися вигуки:

— Для чого воювати?

— Нема для чого: княгині вже нема!..

— Однаково Ігоревичі заберуть галицький стіл!..

— А певно, коли їх самі бояри запросили...

— Геть війну!..

Юрба хвилювалася. Як сокіл на стадо качок, налетів на неї воевода Витанович зі своєю дружиною.

— Холопи! Зрадники! Геть на свої місця! — закричав він. — Отроки взяти їх в нагаї, а як буде спротив, то і в мечі!..

За кілька хвилин отроки розігнали юрбу. Воевода зупинився на коні коло церкви.

— Зібрати до мене полковників і соцьких! — гукнув він до своїх пажів.

Ті кинулися виконувати наказу, але в цей час з полудневої частини містечка показався вершник і підїхав до воеводи:

— Пане воеводо! — закричав він. — На нас іде київська рать від Теробовлі!..

— Боже мій! Боже мій! — скрикнув Витанович. — Гей! Де моя дружина? Де галицький полк?..

Але було вже запізно: від полудня до городка вже влетіла кінна панцирна дружина, а від півночі до городка вбігли розладнані ряди звенигородців, — то чернигівські полки, зорієнтувавшись в ході битви, натиснули на ослаблені крамольними вістями галицькі полки, і на їх плечах увірвалися до городка.

Воевода Витанович побачив, що він оточений з усіх боків. До нього наближалася ворожа дружина. Увесь жах положення раптом промайнув в його думках. Старий витязь зліз з коня, геть відкинув від себе меч, упав на землю і гірко заплакав...

А що ж було в той час в Теробовлі?

Стримуючи київську рать, Негвар наближався до Теробовлі. Наперед він послав до города гонців, щоб полковник Семен Семирозум

выводив свій полк на підмогу, бо вони мають перейти в контрнаступ.

В ту мить до Негвара підскакало кількох вершників: двох його гонців, що він посилав до Теробовлі, а один новий.

— Біда боярине! — сказав його отрок. — В Теробовлі вже київська кінна рать... Наші полки склали зброю.

— Як так? Чому?

— Бо в Галичі нещастя! — сказав новий гонець. — Боярин Кормильчич збунтував народ і бояр — і тепер обложив княжий замок, який боронить боярин Твердята. Бояри Судислав і Филип перейшли на бік Кормильчича. Великий печатник Судислав розіслав усюди грамоти, що Романовичів скинено з престолу галицького, а увесь нарід галицький запрошує на князювання котрегось з Ігоревичів. Тому і війна припиняється і галицьким полкам наказується не робити відпору.

Неглар в одну хвилю зрозумів грізне положення і в Галичі і тут, на полі бою.

— Що ж в Теробовлі? — запитав він

— Берладський полк і берендії зрадили нас і пустили киян до города, а полковник Семен обеззбровний... — сказав гонець Негварів.

— А з княгинею що?

— Замкнулася в замку.. Вірні бояри і отроки відбивають напади Кормильчича, який завзявся звести зі світа і княгиню і її дітей. Ож мене післав боярин Твердята по допомогу... — відповів гонець з Галича.

Кров ударила в обличчя Негварові, як він уявив собі княгиню в смергельній небез-

педі. А в цей час до нього підскакав воевода Інгфур і крикнув:

— Боярине, що маємо робити? Київська рать насадає.. Боронити вже не сила!..

Не встиг Негвар зібратися з думками й відповісти, як до них підскакав боярин Нелдан з двома вершниками і крикнув:

— Рятуймося! Біда! Наше військо розпо-рошене, а воевода Витанович у полоні!

— За мною! Вперед! — гукнув Негвар, хлиснув свого коня нагаєм і поскакав впрост на захід до річки Серета.

Піші вої його полка розбіглися, а кінна дружина і варяги, відбиваючися від насадаючих киян, підскакали до Серета, кинулися в воду і за хвилину вже були на тім боці. Кияни їх не переслідували, бо їхня увага була звернена на кріпость Теробовль, а тому ці недобитки так сяк упорядкувалися й погнали на захід, в напрямку до Галича.

Негвар безперестанно бив свого коня нагаєм, аж воевода Інгфур мусів його затримати, бо він міг збавити коня

А в цей час київські полки, одержавши блискучу перемогу, тягнулися до Теробовлі з великою здобиччю і великою кількістю полонених.

Так завдяки зрадливим підступам Володислава Кормильчича і його однокумців-ворохобників бояр знищено галицьку силу, і київським князям відкрився шлях до стольного города Галича.

РОЗДІЛ VI.

Боярська змова.

В стільнім городі Галичі, на Угорській вулиці, в домі боярина Завалова збиралися гості. Та не звичайно збиралися, як то раніше: возами, кіньми, з купою слуг, з галасом, стуком, криками, — а тихо, по-одинці чи малими купками, йшли пішо, поволі, оглядаючися на всі сторони, надслухуючи, чи не стежить хто; відтак вступали до дворища Завалова. А в домі — повні світлиці бояр. Сиділи за дубовими столами на лавах, покритих шкірами, тихо гуторили і видно когось чекали, оглядаючися й придивляючися кожному, хто входив.

Гостина ця не була звичайна. Столи не були завалені „яствіями“ та пивом, не грали гусярі, не викрикували скаморохи. Поважний настрій зібраних показував, що це є якась рада.

От знову рипнули двері і з с'ней разом з господарем увійшов до світлиці середніх літ боярин, лисавий, з довгими чорними вусами, середнього росту, з широкими раменами. Обличчя мав живе, але змучене, з болем у душі, воно якось нервово здригалося. Очі, невеликі, чорні і гострі, окинули хутко всіх присутних.

Одягнений був у синій жупан, підперезаний шкіряним поясом з золотими й срібними бляшками; до пояса був припятий меч.

Боярин увійшов, поклонився всім присутнім, а ті встали на рівні ноги і дружно привітали:

— Слава! Слава! Хай живе Володислав Кормильчич!...

Господар підвів того, кого назвали бояри Володиславом Кормильчичем, до почесного місця під образами і запропонував там сісти.

Відпочивши троха і оглянувши всіх присутніх, Володислав Кормильчич підвівся і підніс до гори руку на знак, що хоче говорити.

В усіх світлицях настала тиша.

— А що? Можна? — спитав він господаря.

— Безпечно... Навколо усього дворища я розставив вірних людей. Ніхто не підслухав, — відповів Завалов.

Тоді Володислав ще раз окинув зором присутніх і почав промову:

— Достойні бояри, світла rado! От і в наше віконце засвітило сонце... Кожна людина, кожна тварина тішиться цим сонечком, коли воно покаже нам своє ясне проміння, своє ясне око. Давно ми не бачили цього сонечка Божого; темні хмари висіли над нами. Не було нам життя. Сумні були наші душі, похмурі наші серця, в очах нам потемніло. Ворог лютий знущався над нами, розбивав нас, нищив нашу працю, наші маєтки... Нас убивав мов псів; давив як пчіл, бо йому, бач, захотілось їсти меду, на котрий він не працював, котрого сам не зносив до вулика. Так

жорстоко чинив з нами князь Роман. Але за наші кривди покарав його Господь Бог. Скінчилось наше горе, бо все на світі мав кінець. Змилосердився Всевишній над нами, увільнив нас від нашого ката!.. За що він мене так тяжко покарав? Де мій мавток, де мов дволице, де мої статки, на які я тяжко працював, а деякі з діда-прадіда одідичив? Де моя родина, де мої діти? Тиняються по світі на ласці чужих людей! Чи може бути людина, більше покривджена? І я маю свою кривду дарувати, скажіть самі, достойні бояри?

— Ніколи! Ніколи! Нізащо!.. — загуло в кімнатах.

— А почисліть, — казав далі Кормильчич, — скільки в таких скривджених, як я? Скільки князь Роман повбивав, помучив бояр? Де вони? Сиру землю гризуть, а їхні діти пішли ізгоями, пішли в холопи... Чи ви, достойні бояри, дозволите на те, щоби така кривда пішла даром, залишилася невідплаченою?

— Ні, ні!. Ніколи! Пімститися! — знов загуло, мов у вулику.

— Де нині великий боярин Пилипець, хоробрий Вистовець, чечванські бояри? Де їхні маєтки? Чи ви хочете, щоби ми і далі були рабами Романовичів, щоби вони нас, як тих хробаків, топтали ногами?..

— Ні, ні!.. Не хочемо!. Треба постояти за свої права!. — вигукували підбурені бояри.

А Кормильчич продовжував:

— А де ж наші права боярські? Чим загарантовані? Чи він тримався яких законів, чи додержувався „Руської Правди“? Так жор-

стоко ні один володар на світі, ні один князь не обходився з боярами, як наш Роман... Я в молодих літах бував у Чехії, бував у Ракуську між німцями. Там бояри мають велике пошановання, там князь не раз залежить від їхньої волі, від їхньої ласки. Там недавно один цісар приклякав перед своїм боярином, щоби його не опускав у битві, щоби допоміг йому підчас рати. У Франції бояри далеко сильніші й багатші від свого короля... А в нас яке значіння ми маємо? До чого нас довів князь Роман? Дусив нас, як пчіл.. Однак тепер і наша пора прийшла, тепер у нас сила, тепер і ми будемо дусити!...

— Так! Так! Правду кажете, Володиславе! — озвалися бояри.

— Достойні браття! Світлі бояри! Нині нашого найбільшого ворога нема. Але він лишив діти під опікою вашою. Не далеко паде яблуко від яблінки. Побачите, як лише виростуть, — візьмуть вас за чуба, будуть з вами це саме робити, що й батько. Чи ви хочете дочекати цього?... Чи вам не сором, що над вами панує якась баба! Чи вам не сором, що на золотокованому столі галицькому засіла якась зайда, чого ще як світ світом стоїть ніколи не було?.. І ви терпите її на престолі Осмомисла? Одні кажуть, що вона з угрів, другі, що з ляхів, а треті, що з греків. І будь тут мудрий, розберися в цім, хто вона... Чи хочете, щоби вас цілий світ висміяв? Стидайтеся!

— Так! Правду кажете! Сором нам! Ганьба! — ще з більшим запалом загули присутні.

— Чи не ліпше нам, брати бояри, „ладом Княгиня Романова.

стародавним“ покликати на галицький стіл ко-
трогось з Ігоревичів, внуків великого Осмо-
мисла, а синів славного князя Ігоря, про якого
бояни чудові пісні співають, а слава й імя
якого ніколи на Русі не загине... От хоч би
покликати його старшого сина князя Володи-
мира Ігоревича.. Він хоробрий, розумний, а
одружений з Кончаківною, донькою половець-
кого хана. Тож ми будемо мати вірних союз-
ників зі степу.. А до того він буде вдячний
нам за те, що ми його посадимо на стіл га-
лицький, і поверне нам всі наші маєтки і права..

— Ваша правда, Володиславе! Ваші зо-
лоті слова! Славно, Володиславе! Якби не ви,
якби не ваша діяльність та рухливість, ми си-
діли б тихо, як той хробак у —хріні... Іскоре-
нити племя Романове! Пріч з Романовичами!
Хай живуть внуки Осмомисла! Хай у нас кня-
зює Володимир Ігоревич! Смерть Романови-
чам! — загула підбурена юрба.

— Ваша правда, Володиславе, і ми тепер
з вами, — сказали разом бояри Филип і Су-
дислав, дорадники й співрегенти княгині Ро-
манової, що тепер опинилися в таборі Кор-
мільчича.

— Отже тепер найвідповіднійший мент
для того, щоб призвати Ігоревичів, — казав далі
боярин Судислав. — Я пропоную світлій раді
зібраних тут бояр вибрати з поміж нас по-
сольство і післати до князів Ігоревичів, щоби
вокняжилися в нас

— Я згоджуюся зі внесенням боярина
Судислава, — щоби таки зразу відправити по-
сольство до Ігоревичів, бо ж вони тепер неда-

леко з військом, але я кажу рівночасно, щоб добре застановитися над цим питанням і не пориватися з мотикою на сонце. Оскільки я знаю тайни двора княгині Романової, раджу вперед зібрати військо, озброїти його, поставити над ним досвідченого полководця, увязнити бояр, вірних княгині, — і тоді вже можна розправитися із Романовичами. А до того ще треба уважати на те, що воевода Витанович з військом може що хвилі повернути, і тоді нам лихо... як бачите брати бояри, це не така легка справа іскоренити плем'я Романове! Зрештою княгиня Романова мудра і хитра жінка.

Настала тиша...

По хвилі забрав голос Володислав Кормильчич:

— Я не перечу, — сказав він, — що вибити звідси плем'я Романове не буде так легко. Кажете, що вона розумна. Добре.. Але і в нас в олій у голові... Правду каже боярин Филип, що ми мусимо найсамперед зорганізувати військо. Отже ми, бояри, зі своїми отроками, закупами й холопами можемо виставити велику рать... То перше...

— Чекайте, боярине Володиславе, — сказав господар дворища, — людей ми назбираємо.. Гарзд... А де візьмемо зброї для нашої рати?

— На це я пораджу, — сказав боярин Судислав. — Я знаю всі тайні склади зброї в теремах княжих. Як буде потреба, то ми все дістанемо...

— Славно! Славно! — загули бояри.

— От бачите, як добре все складається, — усміхнувся Володислав Кормильчич. — А я

крім того уже найняв ватагу степовиків, щоб було з чим напад зробити, поки здобудемо зброю і зорганізуємо полки... А з військом воеводи Витановича ми так розправимося...

Він зупинився, хвилю думав, а потім хижо блиснувши своїми чорними очима, сказав:

— Боярине Судиславе, великий печатнику князівства Галицько-Володимирського! Пишть зараз грамоти до війська та прибивайте велику печать, — що княгиня зріклася всіх, прав на стіл галицький, а що всі бояри, міщани, купці, смерди і духовенство вирішили закликати на стіл галицький князя Володимира Ігоревича... До війська підіслати тайних вірників, щоб вони пробралися до полків під Теробовлею і Микулином і підметували ці листи. У війську буде заколот, і воно, певно не встоїть проти київської рати.

— Славно, Володиславе! Мудро сказано! Хай веде нас Кормильчич! Пріч з бабою! Хай живуть Ігоревичі! — заревла юрба.

— Отже, дорогі брати, я думаю, що нам ще нині треба вибрати посольство до Володимира Ігоревича, щоб він поскорійше прибув до Галича зі своїми полками і зайняв галицький стіл.

— Згода! Згода! — закричали з усіх сторін.

До депутації вибрано бояр Судомира, Вячеслава і Филипа, які таки того дня мусіли виїхати до табору Ігоревичів. Крім того бояринові Судиславові було доручено вести організацію війська: збирати отроків, призначати сотників, полковників і таке інше.

— А тепер ще одна річ, дорогі браття

бояри, — сказав Володислав Кормильчич. — Наше зібрання і наші наради та постанови повинні бути тайні. Не думайте, що наші противники не стежать за нами. Ілія Щепанович і Твердята — старі й хитрі лиси. Якби вони довідалися про наші наради й постанови, то післали б нас туди, де раки зимують. Будьте обережні і не всякому духу вірте. Прошу розходитися по одному, по кількох, щоб нас не вислідили з княжого терему. Звтра знову зберемося о тій годині, але в домі боярина Вариводи на передмістю Перемиськім. Варивода якраз повернув зі своїми синами з вигнання. З ним прибуло багато ізгоїв, вони збирають силу бояр коло себе. Багато прихильників Романової відпало від неї, а пристали до Вариводи. Там завтра зберемося й докладно обговоримо час нашого виступу, щоб пімститися за наші кривди! До побачення, брати бояри, до завтра!. Памятайте, що всі ми мусимо стояти однозгідно, бо в єдності сила. І тоді ми позбудемося ворогів і заживемо на славу!.

— Славно, Володиславе! Смерть Романовичам! Хай живе Володимир Ігорович! Хай живе Володислав Кормильчич! — вигукували з ріжних кінців бояри.

За кілька хвилин в домі боярина Завалова вже панувала повна тиша.

РОЗДІЛ VII.

В небезпеці.

Якось неспокійно почувала себе княгиня Романова після того, як військо виступило з Галича, а з ним виїхав і її найліпший до-радник і співправитель воевода Витанович.

Найбільше її непокоїла і приносила багато неприємних хвилин думка про Володи-слава Кормильчича. Правда на красний город Галич іде ще й київська рать, щоб відібрати в неї і в її дітей галицький стіл. Але то ворог отвертий; проти нього пішло галицьке хоробре військо під проводом випробованого в битвах вождя Витановича, що не один сла-вний похід зробив ще з покійним князем Ро-маном. А тут ворог домашній, захований, що десь причаївся й чигає з закутка, щоб нанести болючу рану. Де ворог, хто він, скільки його, звідки чекати нападу — нічого напевно не знати, хоч биричі й уважно стежили за Кор-мильчичем. Інстинктом княгиня почувала, що це — небезпечний, завзятий і серйозний про-тивник.

Якби не діти, вона нічого не боялась би, ніяких хмар, що нависали і над галицьким престолом і над нею і над її дітьми. Вона да-ла б собі раду, бо ж не дурно виховалася при

византійському дворі, де не одну таку бурю й переверот пережила. Але її діти, найдорожчий скарб її, утіха єдина і ціль життя, — примушують бути обережною і розважно думати про кожний крок.

От до княгині дійшли чутки, що Кормільчич устроює тайні зібрання, підбурює проти неї бояр, міщан, смердів; а в регенційній раді якомсь нема однодушності й певности себе; деякі співрегенти навіть і на обряди не приходили, відказуючись хорими.

Думала княгиня, вагалася, а нарешті одного дня зібрала на раду співрегентів і сказала їм ясно і отверто:

— Світлі бояри! чую я, що над нами зависають тяжкі хмари. Не буде супокою в Галичі. Мушу його на якийсь час опустити. Мені поки тут не бути; я мушу рятувати діти, а тому переносюся на якийсь час у тихий закуток нашої вітчизни на захід, де, під охороною вірних бояр буду виховувати наслідника галицько-володимирського престолу. Там маю вірних приятелів, вірних друзів князя Романа, опору найду між тамошніми боярами. Владика Антоній мені допоможе там приміститися. Отже їду на перемищину...

— То вже ліпше, найясніша княгине, податися тобі з дітьми до Сянока... Замок там поновлений, міцний... Люди - добрі, гостинні... А вже як будуть тішитися, що в них гостити ме княгиня Романова з дітьми, наслідниками галицького стола, — сказав Ілія Щепанович

— Ваша правда, боярине, — озвалася княгиня. — Мені той закуток щось подобався; щось туди мене тягне.. Певно, так і зроблю...

Настала тиша. Якось ніяково було всім. Княгиня подумала і ще додала:

— Бразди правління за вашою згодою хочу віддати Ярославові, князеві переяславському, до котрого відійшло посольство. Я сподіваюсь його леда день..

На це старий боярин Чагрів сказав:

— Добре діло робиш, княгине. Над Галичем збираються громи і хмари, тож ліпше на цей неспокійний час усунутися в затишок.. Жаль дітей, а ти — незіста.. Тут треба сильних і досвідчених рук твого мужа.. а його не стало.. Тут лише такий чоловік, як князь Роман, може ставити чоло крамольникам.. Доки не появиться в Галичі такий чоловік, як твій муж, княгине, тут спокою не буде.. Може Бог допоможе князю Ярославу переяславському втихомирити нашу Україну?. Поживемо.. побачимо, чи в нього сильне рамя.. Але мені, старому, здається, що тут довго спокою не буде.. Ой, не буде, не буде..

— Великоможна княгине, таки кому в дорогу, тому час, — сказав і пістун Мирослав. — Не чекаймо князя Ярослава переяславського. Може йому що в дорогу зайшло, може степовики напали на нього, а може ще й не вибрався, бо то — повільний і розважний чоловік, я його дуже добре знаю.. А тут тимчасом усяке може трапитися..

— Будьмо осторожні, княгине, — додав і старий співрегент боярин Твердята Остромирич. — Бо тут не жди добра, коли вже навіть наші співправителі, бояри Судислав і Филип, зломали присягу й перейшли на бік Кормильчича. Вони були так довго прихильні

Романовичам, як довго жив князь Роман. Тепер завіяв другий вітер — вони вже пішли за цим вітром, вже не приходять на ради, удають хорих... А я маю певні відомости, що вони не хорі, що ходили на зборище нечестивих... Вчора було велике віче в дворіщі боярина Завалова. Там був Володислав Кормильчич, було повне дворіще бояр; поприїздили деякі навіть з дальших околиць... Виголошували палкі бесіди проти тебе та твоїх діточок, княгине... Нині має бути знову подібне зібрання в домі боярина Судомира, чи у Вариводи... Там мають переводити військову організацію проти малих Романовичів..

— Хай кара Господня паде на голови кривоприсяжників і ворохобників!.. — сказав о. Юрій і набожно перехрестився. — Молімся Богу, княгине, щоб Всевишній поблагословив нашу далеку путь... Дійсно, нема чого нам тут сидіти...

— Ох, тяжко опускати кожній людині рідне гніздо, тим більше вдові з малими діточками.. — промовила княгиня, і дві великі перли заіскрилися в її очах. — Однак я бачу, що мушу виїхати, і вельми рада, що світлі співправителі поділяють мою думку... Прошу тільки вас не залишати мене й допомогти мені в тяжких скитаннях..

— Ясна княгине! Ми всі з тобою.. Ми не залишимо тебе! Разом будемо ділити і горе і радість.. — заговорили бояри.

— Лиш комусь треба тут зачекати, поки наїде князь Ярослав... — сказав великий боярин Ілія Щепанович. — Бо не годиться залишати Галича без правління... З твого доручення,

княгині, тут залишуся я і боярин Твердята Остромирич... Час тепер воячий, треба всьому раду давати... Отже твоїм іменем та іменем князя Данила ми будемо тут правити та тримати зв'язок з воеводою Витановичем... Як він віджене киян та поверне лад в краю, тоді ти, великоможна княгині, повернешся з дітьми назад сюди; а як буде несупокійно, то й там будеш жити і ми також туди переїдемо... Може, дійсно, князю Ярославу пощастить подавити крамолу та втихомирить ворохобників... Хай він в імені законних перед Богом і людьми наслідників галицького престолу править державою, а ми будемо тобі допомагати в вихованню дітей...

На тім і порішили Виїзд призначили за кілька днів, бо треба було добре зібратися в далеку дорогу на невідомо як довгий час.

На третій день після того, як відбулася ця нарада, рано до гридниці княгині вбігли перелякані кормилиця, зоста і ще деякі жінки.

— Ой, мати-княгині, що ми тепер будемо робити? Бідні наші голови! — голосила кормилиця.

— Вставайте, княгині, — здається небезпека... — сказала і зоста.

— Що таке? А де діти? В чім справа? — питала заспаних княгиня.

— Діти здорові... слава Богу... тільки на замок бунтівники напали... Там боярин Твердята відбивається від них... — засокотала кормилиця.

Княгиня побачила, що дійсно є щось такого незвичайного, бо жінки були такі перелякані; скоренько встала, при допомозі жі-

нок прибралася і вийшла до діточої кімнати. Тут веліла покликати до себе о. Юрія, пістуна Мирослава, чи кого небудь зі старших бояр.

За кілька хвиль до GRIDНИЦІ увійшов пістун Мирослав і вклонився княгині.

— Що там робиться? Що сталося? — з тривогою в голосі запитала княгиня боярина.

— Бог милостивий... тепер уже небезпеки немає... — відповів Мирослав. — Ми не сподівалися, що вони так скоро виступлять... Але несподівано з'явилися ватаги степовиків..

— Та чекайте, боярине, розкажіть по порядку, що сталося? — знову запитала його княгиня.

— Великоможна княгине, сталося те, чого сподівалися з хвилі на хвилю. Володислав Кормильчич і його прихильники збунтувалися і виступили збройно проти тебе, твоїх дітей і всіх нас..

— Охорони нас Мати Божа! — скрикнула княгиня, обернулася до ікони Белзької Божої Матері й почала горячо молитися.

Молитва троха заспокоїла її, і вона знов звернулася до пістуна Мирослава:

— Що ж вони роблять?

— Перше — заперли в тюрму, увязнили боярина Ілію Щепановича, боярина Чагрова, і ще кілька прихильних до нас бояр. Боярин Судислав напав на замок, але Твердята Остромирич зі своїми отроками відігнав його й сам пробився до замку. Тепер брами замкові позачинено, а мости через рови піднесено... А в місті Володислав Кормильчич підбурює міщан і смердів. Багато бочівок з медом виставили на торговиці, підпоюють усіх... А до того на-

спіли ще й ватаги степовиків, також, певно, найняті Кормильчичем... Вони грабують тепер дворища увязнених бояр... але незабаром певно кинуться і на замок..

— Ах, Боже, Боже мій! Що ж мені робити тепер? Діти мої, діти! — скрикнула княгиня. Решта жінок так само почали бідькати та приговорювати.

На цей крик діти прокинулися. Малий Василько почав плакати, а Данилко побачив свого пістуна й гукнув до нього:

— А! Дядько Мирослав! А ти чого так рано? Ми ще не снідали!..

— Вставай, Данилку! Вставай, князику, — час уже.. — приговорював до нього Мирослав і дальше успокоював княгиню:

— Тепер уже безпечно.. Боярин Твердята налагодив оборону замку... Ми маємо тут вірних отроків, зброї і поживи досить.. Витримаємо хоч яку довгу облогу..

— Хочу бачити боярина Твердяту, — сказала княгиня.

— Він уже незабаром буде, бо вже кінчить оглядати мури замкові та розставляти сторожу.

А тим часом в місті помітно живий рух. На торговиці — поміж великими юрбами підхмеленого міщанства їздили на конях озброєні бояри і підбурювали народ до виступу проти Романовичів. Де-не-де вже показувалися кінні озброєні відділи боярських дітей і половців-степовиків.

Володислав Кормильчич в окруженні прибічних бояр показався на площі.

— Слава бояринові Кормильчичу! Хай

живе Володислав Кормильчич! — закричали агенти Володиславові, а за ними і п'яна юрба загула:

— Слава! Слава! Хай живе боярин Володислав Кормильчич!..

Володислав зупинив свого коня серед натовпу, підвівся на стременах і підніс до гори руку.

За хвилику стихло.

— Світлі бояри, славні міщани і ти, народе галицький! — почав він, — святе письмо каже: „Мнѣ мщеніє і азъ воздамъ“ або „Взявший мечъ отъ меча погибнетъ“... Отже покарав Господь Всевишній і нашого ворога — жорстокого князя Романа Як доброго ми призвали його на золотий стіл галицький, як потомка від крові справедливого князя Володимира Мономаха... Думали, що й він буде правителем добрим, справедливим і милостивим... А що ж вийшло? Скільки сліз і крові пролято через нього! Скільки людей загинуло завдяки його безмежній жадобі влади! Скільки славних родів боярських через нього скиталося на чужині й згинуло в чужих землях на вигнанні! А хиба купцям, ремесникам, смердам-хліборобам краще стало? Хто, як не бояри дають торгувати купцям? На кого працюють ремесники? Хто обороняє смердів і допомагає їм, як не бояри?... А нищучи бояр, Роман тим самим нищив і увесь народ...

— Правда! Справедливо, боярине! — знову закричали прибічники Кормильчича і хмільна юрба усяких посіпак також почала хвилюватися.

— Отже Бог покарав цього жорстокого

й немилосердного правителя, але стіл галицький залишився в руках його родини. А пословиця каже: „Яблочко від яблінки не далеко паде“!. Підростуть Романовичі — і підуть в слід батька. Чи хочете ви, щоб так було?

— Ні! Ні!.. Не хочемо! Геть Романовичів!.. — загула юрба.

— Чи не ліпше нам буде, народе галицький, закликати на княженіє хоч би князя Володимира Ігоревича, внука славного Осмомисла? Цим князем належить галицький стіл, а не якимсь зайдам!..

— Так! Правда! Хай живе рід Ярослава Осмомисла! То правдиві наші князі! — ревла юрба.

— Але доки живе Романова вдова з дітьми, — продовжував підюджувати натовп Володислав, — доти ми не матимемо спокою.. Вона має своїх прихильників... вона може провадити на Галич угрів, ляхів... щоб знову точити нашу кров... Чи так залишимо наші кривди? Чи випустимо її без пімсти?..

— Кари!.. Смерть Романовичам! Іскорінити племя ката-Романа! Веди нас, боярине Володиславе! — загули підпоясні наймити партії Кормильчича.

Володислав Кормильчич махнув рукою в напрямі замку, і юрба з криком і шумом покотила туди.

Боярин Твердята Остромирич бачив з високої замкової вежі, як полинула ід замку сороката юрба бунтівників. Цієї юрби він тепер не боявся — прецінь це ж не є жадна рать і замкових укріплень на щит вона не візьме.

Але його взагалі турбував стан, в якому опинилася княгиня Романова з дітьми. Що ж далі буде? Коли до тепер на бік Кормильчича перейшли навіть такі найближчі люди, як співрегенти бояри Судислав і Филип, то де є порука, що замкова залога встоїть проти підшептів і підкупу Кормильчича? І як довго триватиме такий стан облоги? Вони мусять виїхати з цього мятежного Галича, але для цього треба прорвати ланцух бунтівників, а як це зробити.

Довгенько і тяжко думав старий боярин, нарешті казав покликати до себе кількох отроків, яких знав особисто.

А між тим юрба повстанців з розгону підкотилася майже під самі мури і зупинилася коло ровів. Зі стін замкових полетіли в юрбу стріли, каміння. Стогін, проклони, крик залунали в юрбі. Цей відпір охолодив хмільні голови нападаючих, і натовп, немов хвиля від скелястого берега, відплив назад. Надїхали деякі бояри зі своїми дружинами, показався тут і Володислав Кормильчич — і почалася правдива облога замку. Повстанці підтаскали кілька метавок, і тяжкі каміння полетіли, гупаючи в браму замкову. Стрільці і пращники почали пускати хмари стріл і каміння в оборонців, що показувалися на мурах. Оточили замок з усіх боків, понеслися погрози і лайки. Однак, ясно було, що простим наступом опанувати замок — годі!...

Так минув день. Княгиня Романова не тратила зимної крові. Під її проводом жінки давали поміч раненим; вона й сама перевязува-

ла рани. Коло дітей зівстав пістун Мирослав, і княгиня за них була спокійна. Отець Юрій молився в замковій каплиці.

Настала ніч. Княгиня бачила вогнища, які розіклали повстанці навколо замку; рокіт юрби долетів до неї, як далекий відгомін братовбивчої боротьби, і мимовільні сльози покотилися з її чорних очей.

Невже це той народ, про добобут якого вона так думала? Що лихого зробила вона цим людям, що з такою ненавистю вигукують її імя? І ці чорні круки хочуть відняти в неї її єдиний скарб — її діти! Ні, ні, чейже в ще справедливість на небі? Милосердний і справедливий Господь не допустить до лихого...

Як уже не один раз, так і в цю ніч княгиня прилякла в щирій молитві перед іконою Белзької Божої Матері і ця молитва заспокоїла змучену жінку...

Щойно заясніло, як знову почалася боротьба.

Миттю яросні крики нападаючих дали до зрозуміння, що стался щось надзвичайне. І дійсно — вїздова брама відчинилася і в замковий дітинець увірвалися юрби повстанців. Сталася знову чорна зрада. Купка дружинників, що була на цій дільниці замку, піддалася на намови Володиславових шпигунів і перейшла на його бік, відкривши вхід до замку.

Стан грізнійшав. Боярин Твердята не сподівався цього і в першу хвилю розгубився. Але його до рівноваги привела княгиня.

— Боярине, чи є ще в нас вірні отроки?

Хай займуть всі виходи й коритарі... Боро-
німся до останнього..

Боярин Твердята опам'ятався і кинувся
налагоджувати оборону внутрішнього двора
і терему княжого.

З вікна високої гридниці княгиня бачила
дітинець, повний народу, далі — вулиці Гали-
ча, на яких був великий рух. Чула рев рогів,
давенькання зброї, крики ворогів.

І миттю.. Що це?

Вулицями Галича неслася до замку якась
дружина, вимахуючи мечами й розганяючи
юрбу. Серед нападаючих зчинилася метушня,
заколот. Частина дружини скочила навколо
замку, розганяючи юрби повстанців, а частина
увірвалася на дітинець, повний нападаючих.

Почалася січа. Повстанцям не було ку-
ди тікати, а крім того тут були ліпше озбро-
єні боярські діти — і вони очайдушно захи-
щалися. Однак сталеві ряди варягів натискали
на них міцною стіною і вороги падали під
ударами тяжких мечів і довгих списів.

Попереду несамовито кидався на ворогів
молодий витязь на білім коні. Його меч, як
блискавка, миготів, наносячи удари праворуч
і ліворуч.

За пів години ворога розвіяно, а в зам-
ку всі впали навколішки, приносячи подяку
Всевишньому за несподіваний порятунок.

За кілька хвиль до гридниці, де зібрали-
ся княгиня з дітьми, зоста, ще деякі жінки,
о. Юрій, боярин Мирослав, Твердята Остро-
мирич і інші бояри — увійшли за порошені,
спітнілі й тяжко дихаючі Негвар і варязький
воевода Інфур.

— Ах, боярине Негваре, як ми вам мусимо дякувати за спасіння! — сказала княгиня.

— Великоможна княгине, я виконав лише свій обов'язок... Але я приніс страшну вістку: наше військо під Микулином розбите, — воєвода Витанович в полоні, а князь Рурик йде на Галич... Треба звідси якнайскорше тікати...

— Я вже вирішила це ще раніше, але ці мятежники затворили нам дорогу... Тепер негайно їдемо до Сянока... А це... що з вами, боярине? Чого ви пополотніли? Ах, он з руки тече кров!...

— То кров за — батьківщину і... свою княгиню... — прошепотів справді зблідлий Негвар.

РОЗДІЛ VIII.

З рідного гнізда.

Темна ніч, небо вискрене. На галицькім замку зчинилася метушня. Заїздили вози, щось ладовано на них дуже довго. Отроки бігали по гридницях, виносили скрині, ковани залізом, виносили величезні коші, ящики... все на вози, все на вози... Вози обступили вої на конях: вірні отроки та варязька дружина, і поволі ціла валка возів рушила з дітинця замкового.

За валкою возів їхали повози. В першім сиділа княгиня Романова, зоста, кормилиця та пістун Мирослав. Кормилиця тримала на руках малого Василька, а пістун Мирослав на колінах Данилка. В другім повозі сидів о. Юрій, боярин Твердята Остромирич, Ілія Щепанович, якого звичайно було зараз же визволено із вязнення, і ранений Негвар. В дальших повозах було ще кілька вірних дворцових бояр, які не хотіли залишатись, бо жаль їм було пускати саму княгиню здітьми в світ за очі,— тож постановили ділити їх судьбу. Повози обступили рівно ж вої на конях і замкнули цілу валку возів. Воями проводив варязький полковник Інгфур.

Пізно в ніч, коли цілий Галич завмер, погружений у сон, виїхали з гори замкової на

захід малі дідичі Галицько-Володимирського князівства: чотиролітний Данило і дволітний Василько... Куди?.. В світ за очі, скитатися по безмежній руській землі... тікаючи перед „своїми рідними людьми“, „своїми боярами“...

Їхали в темну ніч. Небо виискрене. Звїзд—міліони, сиплять ясним світлом, моргають. Їде валка княжа, їде звільна, обвантажена, оточена воями... Передні тримають в руках смолскипи — освітлюють путь.

Їдуть годину, другу... Вийшов місяченько, але не такий великий, як перед кількома днями — змалів, щось посумнів, майже половини його нема... Певно йому соромно було дивитися усім своїм ясним лицем на вчинки крामольних бояр — кривоприсяжників, ворохобників, що, як люті звірі, чигали на життя малих дітей. Відвернувся, щоб не бачити кривди людської.

Їхали мовчки. Перший заговорив Данилко:

— Куди ми їдемо, мамо?

— Ми ще в ночі не їхали ні разу...

— Який той місяць смішний!

— Він сміється з нас...

— А чому він не круглий?

— Пощо ми десь їдемо, дядьку? — відізвався вдруге Данилко до Мирослава, коли мама йому нічого не відповіла, бо її щось душило в горлі.

— Куди ми їдемо, дядьку?

— А коли ми вернемо до дому?

— Я вже хочу до дому, мамо!...

— А чому татко не їде з нами?

— А де наш татко?

— А коли наш татко верне мамо?!

На всі ці питання ніхто не вмів дитині відповісти, бо всіх стискало серце і всім капали з очей сльози, а смолоскипи освітлювали ці горячі сльози...

Данилко умучився питаннями і заснув на колінах пістуна, боярина Мирослава; Василько перенісся на руки мами і також заснув твердо.

Настала тиша, лише вози торохкотіли, дзвінко стукали підкови коней та зрідка дзеленькала зброя воїв, що їхали по боках дороги.

Робився день...

ВІДДІЛ ІХ.

В Сяноці.

Найкращою закутиною нашої рідної землі є земля Сяніцька, а перлиною в ній — город Сянік, положений на стрімкій, скалистій горі над Сяном. Гора ця оточена вінцем високих неприступних гір від сходу, полудня та півночі, а від заходу валоватою верховиною. Гори поросли буйним яловим лісом, який, купаючися в золотих промінях сонця, розносить чистий бальзамічний воздух по цілій сяніцькій околиці. Широкою сяніцькою долиною вється сріблोलентий Сян. В Сяноці підповз він під саму гору замкову, обливає її підніжжя; інколи жалісно заплаче, заридав, ударивши взбуреними хвилями об скелю замкову. Забирає всі вісти сяніцькі і несе на своїх хвилях своєму братові Перемишлеві. Ці обидва городи-брати переживали від віків разом добру і лиху долю. Вони й нині сторожами нашої бувальщини; вони свідками нашої слави, нашої давнини; вони свідками нинішних злиднів.

Тут ще дихав племя, в якого остало горяче серце й любов до всього свого.

В передісторичних непамятних часах побудовано город Сянік на високій стрімкій го-

рі. А на осібній скелі, спадаючій майже простопадно до Сяну, поставлено сяніцький замок. Замок цей укріпив і зміцнив князь Володар Перемиський. Він дорожив тою нездобою твердою, яка охороняла полудневі рубежі його волости. Це була перла в його княжім вінці, це зірниця його ока.

На найвисшій шпилі сяніцької гори вносилася сторожня, кріпко збудована князем Володарем. Тут поміщено було сторожів, які мали обов'язок і в день і в ніч слідити неприятеля. На удержання цих сторожів призначив князь Володар ґрунт за містом, де нині два українські села — Сторожі великі та Сторожі малі.

Город Сянік укріпив був князь Володар сильним муром від сторони західної та північної. Князь цей часто гостив на замку сяніцькім, називав його своєю другою столицею, літньою резиденцією. Навколо гори-сторожні були розміщені казарми для двох полків його воїв. На схід від цієї гори у півніжжя її побудовано літню палату для перемиського владика, який часто переживав у Сяноці. Цю східну частину цієї гори називано ще до недавня „Владиче“*) В пізнійшій часі владика сяніцький тут стало мешкав. До недавнього часу український парох Сянока мав тут свої орні ґрунти.

На захід від замку княжого, на осібній горі, відділеній від гори зимкової глибоким проваллям, стояла святодухівська замкова церква на тім самім місці, де стоїть нинішня

*) Схиматісмъ епар. Перемиській 1879. Нині називають цю гору Аптекаркою або Міцкевича.

парохіяльна сяніцька церква. Стоїть і сумує за давніми часами, за давною величчю. Ця остання городська церква, висунена на захід, для нас є незвичайно важний пост-вартівник духового і морального життя.

Город Сянік був тоді величавим городом. Обійти його можна було лише за три години ходу. Тут цвила торгівля. Тут зїздилися купці з заходу, які везли свій оброблений крам на схід. Вони мусіли гостити в Сяноці цілий тиждень, інакше карала їх „Руська Правда“. Купці угорські, які приїздили до нас з винами, сливками, родзинками, обов'язані були, їдучи через „Угорські ворота“, задержатися в Сяноці тиждень зі своїм крамом. Так само купці з великого й малого Галича і з наддунайських городів, які їздили до Регенсбурга через Краків, Прагу з грецьким крамом, обов'язково задержувалися в Сяноці. Тут відбувалися славні ярмарки, підчас котрих зїздилися бояри з цілої землі сяніцької: від Тилича, Нового і Старого Сутеча, Переворська, Ряшева, Бича, Корчини, Коросна, Бирича, Перемишля. Крам свій розкладали купці в великих, просторих і довгих шатрах, збитих з грубих ялиць; ці шатра велів побудувати князь Володар. Тоді ріжнманітна юрба народу вешталася по городу: одні купували, другі продавали. Рух був великий.

В Сяноці в цих часах було чотири церкви і два монастирі: жіночий та мужеський. Сянік кипів життям, кождий чувся тут безпечним і щасливим під скиптром князя Володаря.

Тивун сянiцький Олекса Залужний з боярами улюцьким Тимком, ольховецьким Грицьком, тирявським Климом i лiтнянським Машом та обома полковниками — сидiли на замку сянiцьким i вiд трьох днiв ждали гонця з Галича, якого пiслали до князя Романа з кошторисом направи мурiв i частоколiв. Пiслали також пляни, на пiдставi яких, пiсля новомодних вимог, перебудували замок сянiцький. Замок цей будував ще князь Володар перед сто роками. Тодi вiн вiдповiдав вимогам часу, — а тепер уже був замалий, гридницi тiснi; в них могло помiститися не бiльше як сто людей запрошених гостей. В теперiшних часах, при зростi держави при Ярославi Осмомислi та князю Романi, по прилученню Волини до Галичи i розширенню держави на сходi майже по Киiв i Азовське море, — старий замок уже не мiг вiдповiдати свому призначенню. Тим бiльше, що князь Роман носився з гадкою розширити державу до її природних границь також i на заходi, тоб-то до устя Сяну до Висли, та приєднати до неї Закарпатську Україну.

Бояри сянiцькi були великими приятелями князя Романа. Були це його найвiрнiшi друзи, якi щиро помагали йому в розширiванні держави. Вони знали, що такий вiдважний тур, такий сильний орел не слочине на лаврах, доки не доконав великого дiла, доки не зєднав всiх українських земель в одну цiлiсть. Вони передбачали, що розширений i добре укрiплений замок сянiцький буде їх славою, вiдограв колись в будуччинi важну ролю в iсторiї українських земель. Вони знали, що

для такого великого володаря, яким зазначився князь Роман, треба би щось в тій закутині зробити, треба би чимсь повеличатись. Вони знали, що прийде колись час, що князь Роман прийде до них в гості, як і попередники його в Сяніччину приїздили.

А може запросить колись на лови сусідних володарів, як короля угорського, князя краківського, князя ракуського або короля чеського. Треба буде таких великоможних гостей достойно прийняти, а де ж, як не на замку сяніцькім? Для того рішили вони своїм коштом замок сяніцький перебудувати, розширити, додати нові гридниці, добудувати ясні і великі світлиці, кладові, стайні і інші побічні будинки. По кількох нарадах в Сяноці, рішили взятися до діла чим скорше. Остання нарада сяніцького боярства відбулася якраз на св. Миколая минулого року. Бояри постановили на протязі зими звести з лісів лішнянських та ольховецьких потрібний матеріал деревляний та камінний; з весною розпочати роботи, щоби до осені замок був викінчений, а на зиму запросягь князя Романа на лови на медведів. Тоді то буде okazія зїхатись усім боярам від Нового Сутеча, Переворська, Стрижова, Ярослава — привітати гідно так великого і достойного князя, зложити йому вірнопідданчий поклін, устроїти пир, забавитися й повеселитися. Запізнатися можна буде з боярами галицькими, які з князем Романом приїдуть до них в гості. Бояри сяніцькі покажуть, що вони не гірші від своїх братів-бояр галицьких, що вони тут, на західних рубежах могутньої галицької держави, гідні сини великої Матері

Руси, що вони гордо величаються іменем руським, як і їхні брати в Галичі та Києві, що у них життя кипить в цілій повні, що їм на серці лежить добро і слава великої вітчизни може більше, як галичанам чи киянам.

Сяніцькі бояри побудували вже перед кількома роками на свій кошт палату для перемиського владика в Сяноці, під сторожною, щоби від часу до часу мір владика приїхати до Сянока, відправити їм архієрейське богослуження, та щоби мав де на час свого побуту в Сяноці достойно замешкати. Палата владика була гордістю сяніцьких бояр, величава, як княжий терем. Супроти цієї палати княжий замок виглядав більше, як скромно, так що боярам навіть було якось соромно. Для того рішили однодушно звеличати свій закуток на цілу Україну побудуванням для князя велеліпної палати-терему в Сяноці на замковій горі. В тій цілі спровадили архитекта грека, який зробив план і кошторис і негайно взявся за будову. Робота йшла скоро. Княжий терем побудовано і украшено на взір палат грецьких вельмож „коштом і заходами боярства сяніцької землі“. Розходилося тільки о напору мурів та о нові частоколи, до чого було зобов'язане, після „Руської Правди“, населення сяніччини: смерди, закупи, древолази, словом — „людів“.

Боярство сяніцьке було в тих часах зажиточне, багате; володіло значними просторами землі, лісів, тримало велике число слуг. До найбагатших належали бояри улицькі, тирявські, динівські, терепчанські, загутинські, загірські, тарнавські, сешугнівські, чудецькі,

стрижівські, корчинські, короснянські, пельвельські, ванівські, ольховецькі, міхновські, бирецькі, бицькі. Тримали вони багато расової худоби, арабські коні; одягались в медвежі шуби, ходили в горностаєвих та бобрових шапках, в сафіянових чоботах; мешкали в просторих дворищах, котрі будували на взір княжого замку в Сяноці. Майже всі були зі собою споріднені. Дочки боярські з під Сянока виходили заміж за синів бояр ряшівських, переворських, ярославських; а дочки бояр стрижівських, корчинських, телицьких виходили заміж за синів бояр сянських, ольховецьких, тирявських, улицьких. Весілля справляли гучні. Життя тут кипіло в цілій повні. При тім бояри, як і вся людність, були побожні, любили свою церкву, будували величаві храми Божі, любили свою мову, свої звичаї та обичаї українські. Чужинців тут не було тоді ще жадних...

Тивун сянський з тисяцьким не хотіли самі на власну руку розпоряджатися працею простого народа, щоб не було нарікання, як по других волостях. Для того післали гонця до Галича до князя з проханням о затвердження роботизни коло направи мурів та чостоколів. Сподівалися, що гонець, як звичайно за тиждень або яких вісім днів верне від князя. Рахували так: три дні до Галича, три з Галича, то — 6 днів: два дні в Галичі, найчотири — то десять день найбільше потреба, щоби гонець вернувся з відповіддю. А тут вже два тижня минає, а гонця нема.

— Що то може бути такого? — сказав тивун Олекса Залужний. — Князь Роман боярству сянському все був прихильний, ніколи

нічого не відмовив; сподівалися, що князь раз-два затвердить, тим більше, що ніяких тут надзвичайних річей не вимагається. Смерди багаті, живуть добре; в княжих лісах пасуть даром худобу, дров беруть скільки їм треба; збирання грибів і ягід по лісах — свобідне, данин майже жадних. В жадній державі смердам не є так добре, як у нас, Що ж то за повинність на однопрутових смердів — наложити одну днину роботизни кіньми, або пішо, коло направи мурів замкових та коло вбивання частоколів від сторони Терепчи та Дубрівки? Вже десять днів минуло, як гонці поїхали, а не видно їх.. Гм... що то може бути?

— А я думаю, що князя нема ще дома з походу на Краків, — сказав полковник сяницький Антін Загутинський.

— То не може бути! Два тижні тому назад я дістав вістку від сотника переворського Матія Сосомчатого, що князь Роман поєднав Лешка з Лісконсгим і виїхав до дому. А від Кракова до Галича всього сім-вісім днів дороги.. Я дуже добре знаю ту дорогу, не раз їздилося в посольстві до ляхів.. А тут вже два тижні минуло, а ви кажете, що князя нема дома!.. Шкода часу.. нині вже половина „юнія“. Тепер якраз смерди повеснували, поля обсіяли, урожаї заповідаються добрі! Час перед жнивими я хотів вихіснувати і дати смердам заняття. До жнив ще місяць, смерди відпочивають, могли би для добра вітчизни також щось корисного зробити.

— Подивляю вас, тивуне, як це ви гаразд обдумали, щоб смердів не тягнути до

роботи державної на час жнив, — сказав Клим з Тиряви.

— Щож? Треба робити так, щоб і вовк був ситий, і коза ціла... Наш смерд — благородна людина, серце в нього золоте, непорочне, як і ціла природа, серед котрої живе... Треба тільки промовити до його розуму, серця, а він все зробить для князя...

Коли так розговорився тивун сянїцький з боярами та полковником, сидючи на дубових брусах, зложених на дігинці сянїцького замку, надїхав до них на воронім коні Семен, боярин з Ряшева, оглянути замок, бо чув, що це якесь чудо має бути. Привїтавшись, пішли оглядати кімнати та грідниці замкові, побудовані славним архітектором греком Попопандопулом. Наперед обїшли навколо замок і станули на довгім кружганку, підпертїм красною колюнадою, яка тягнулася вздовж стрімкого берега могучої скелі, звідки розлягався чудовий краєвид на східне пасмо гір лішнянських та ольховецьких, покритих темносинїми борами. На розлогїй долині пишався в цілїм маєстатї срібнолентий Сян. Відтак глянули на чудову панораму терепчанських гір, на лонї котрих вирисовувалась прегарна межибрїдська церковця, в чистїм византїйськїм стилю, побудована лікарем Вайцовичем.

— Ах, Боже мїй! Як у вас красно! Гей, який у вас світ милий! Най Галич сховається перед Сяноком, — сказав Семен з Ряшева.

— Правду кажете, — підтвердив Маш з Лішни. — Я був у Київі і Теробовлі, був у Кракові, багато світа грїшними ногами зїшов, але такої краси, як наш сянїцький заку-

ток, ніде не знайшов. Мене заманювали бояри в Галичі, щоби до них перебратися, там оженитися і осісти у них, але для мене нічого нема милійшого, як ця прегарна сянницька природа. Подивіться на це пасмо лішнянських гір — воно ніби дримає, ніби щось снить... Або що то за розкіш дивитися в сторону Межибріддя! Ці гори ніби стоять на сторожі Сянока, вони щось думають, вони стережуть перли Волдаревої..

— А скажіть, Семене, де в така стрімка та спадиста гора, на якій побудували ми цей замок? — звернувся до гостя полковник Антін Загутинський. — Це — наша слава. Де знайдеться ворожа сила, щоби його здобула? Покажіть, Семене, куди б тут ворог міг дістатися? Хоч би і видрапався котрий по цій простовисній скелі, та перший ліпший отрок дручком його пхне, і він стрімголов полетить до Сяну викупатися... З трьох сторін пропасть така страшна, а з четвертої зводжений міст, під мостом пропасть, а на дні пропасти вода! Куди ж його добувати? Де в такі лицарі, щоби пробували такої штуки?

Семен з Ряшева не міг налюбуватися цій величі сянницького замку та прегарній околиці і сказав:

— Я також зійшов багато світа... Був на Уграх, був у Чехії, видів досить красних околиць, але ваша дійсно якось більше приманчива. А ця скала, на якій стоїмо, це вправді якесь чудо природи... А тепер ведіть мене в ваш терем княжий — хай і я подивлюся на наше спільне добро...

Обійшли кругом замок і попрямували до

середини. Вже зближалися до входової брами замку, як зачули тупіт коня на дітинці. Їздець гнав через дітинець замку, шукаючи тивуна. Бояри зупинилися. Їздець зліз з коня, віддав честь тивунові і сказав, що його прислав перемиський тивун сказати, що замовлених каменярів прислати може щойно за тиждень.

— Хай буде і за тиждень, аби лиш певно на означений час станули до роботи, — сказав тивун Олекса. — Що там більше чувати в Перемишлі?

— Зле! — сказав їздець — Ми чули якраз перед полуднем, що князь Роман убитий під Завихостем.

Бояри остовпіли. Їздець розповів, що в Перемишлі говорено, що перемиські бояри і владика з крилошанами виїхали на похорон до Галича. Онімілим зором бояри дивилися один на одного кілька хвилин: вірити чи ні? Правда це чи ні?

За пару хвиль явився другий гонець зі Спаса зпід Самбора, звідки його вислано урядово з повідомленням про страшну катастрофу і про прийняття мір осторожности на рубежах держави.

Тивун Олекса Залужний розіслав гонців до околичного боярства, щоби були на сторожі на границях держави і щоб вибиралися на похорон до Галича. Гонці поїхали в напрямі Коросна, Тилича, Сутеча та Стрижева з урядовим звідомленням і припорученням про міри осторожности.

За годину відбув тивун нараду з обома полковниками і боярами, які були в Сяноці. Ухвалили вислати один полк з Сянока на захід

для скріплення границь в околицях Сутеча, Стрижева, Переворська, а половину другого полку розставити в околиці „Угорських воріт“ для скріплення границь держави від полудня. Сам тивун Олекса на похорон не поїхав, — він узяв у руки найвищу власть княжу в цій закутині на час „безкняжія“.

За кілька днів гонець привіз з Галича вісти про призначення регенційної ради і про затвердження нею кошторису на направу мурів і частоколів на замку в Сяноці.

РОЗДІЛ Х.

Від своїх до... своїх.

Княгиня Романова їхала зі своїм найдорожчим скарбом ніч і цілий день без перерви. Їхала з дітьми... Куди? Утікала від своїх „вірних підданих“... до своїх та поміж своїх вірних підданих.

Сумна була її душа... Сидячи на возі, роздумувала над дальшою своєю і своїх діточок удьбою.

Вона, молоденька красуня, їй тільки 24 оки... Вправді послідні події змінили її лице уже, вона виглядала троха старше, була поважна, задумана. Від смерти мужа перейшла ціле пекло мук. Він її щиро любив, поважав; високо цинив її таланти, її горячу любов так до своїх діточок, як і до цілого народа. Вона своїм тактом благородно впливала на цілий двір, на мужа. Цей дикий тур, цей бистрий орел, цей „грізний тиран“ для віроломних бояр на вид молодой але розумной княгині ставав розбровений, онесмілений, як дитина. Її повне мавстату лице розброювало його гнів, він ставав милосердним, тихим, сповняв всі її просьби, накази. Нині вона їде... в світ за очі... До кого? Пощо? Бояри галицькі вибрали її регенткою,

присягли їй вірність, підносили руку до гори, як владика тримав хрест... Вони присягли до останньої краплини крові боронити прав її діточок до... батьківського престолоа... Нині вона втікає перед тими самими людьми, як перед дикими звірятами... Хто? Княгиня Романова.. жена великого Романа, князя Галицько-Володимирської Русі, перед іменем котрого дріжали стіни сусідних держав... Втікає подруга князя, котрого приязни шукав папа римський і... цар німецький... Втікає... Втікає... безборонна, слаба, молода жінка... До кого? Де знайде опіку?

Втікає перед знаними особисто боярами, які присягали їй вірність, обіцяли віддати своє майно і життя для щастя дітей „любимого“ князя Романа... Втікає до незнаних особисто бояр в землі сянницькій...

Так роздумувала молоденька княгиня Романова підчас подорожи над своєю і своїх дітей долею.

Під вечір доїхали до города Рогожини над Стривм. Тут сидів сотник Бедзик, що тепер пішов з військом проти киян і після неперевічених вісток ніби попав у полон. Дружина сотникова, Текля, середніх літ жінка, приняла княгиню з великою честю; відступила княгині свої гридниці до розпорядимости її двора. Однак чула себе якоюсь несміливою в присутности княгині. Княгиня, завваживши це, заговорила до неї любязно і висловила їй свій жаль. Текля заплакала гірко. Обидві жінки потішали себе взаємно — обидві були нещасливі. Однак Текля мала хоч тінь надії, що її муж вернеться, а княгиня Романова й такої на-

дії не мала. Текля не втікала зі своєї хати, а княгиня тікала з престола..

Подорожні були змучені. Повечерявши, пішли спати.

Княгиня дала наказ збудити себе рано, щоби скоро світ виїхати в дальшу дорогу. Не чула себе тут безпечною... заблизько був ще Галич... заблизько злоба і ненависть людська..

На другий день рано валка возів княжих, оточена воями, їхала далше на захід — і пізнім вечером заїхала на ніч до Спаса за Самбором. Там розгостилися в дворищі владики перемиського Антонія. Отець Юрій відправив молебень в часовні владицій. Княгиня чулася перемученою, пішла відразу з дітьми на спочинок. На другий день рано виїхали в дальшу подорож до Сянока.

Великий празник в Сяноці.

Від двох днів незвичайний здвиг народа, якого Сянік ніколи ще не видів. Всі в святочних одягах. Бояри в блискучих сгроях, в соболевих шубах, вишиваних золотом, з припасаними дорогоцінними грецької роботи мечами. Боярські сини на конях, прибраних в різнокольорові стрічки, утворили довгий шпалір від сходів замкової гори, через болоня, в напрямі до Ольховець, аж до берегів Сяну, — чекають від кількох годин приїзду княгині.

Боярині й боярівні прибрані також святочно — в лисячі й боброві шубки, в сині спідниці, в сапянці, зайняли цілу галерію нової княжої палати. Але тут не могли вміститися, тому уставилися на сусідній горі, біля церкви св. Івана. Всі ждуть нетерпеливо хвилі,

коли надіде княгиня Романова, на довший побут до Сянока.

Боярство зїхалося з найдальших закутків Лемківщини. Велика юрба народа сновигала по Сяноці. На замку почесна сторожа з боярських дітей повнить службу, яко варта державна. Всі хочуть бачити молоду красуню, княгиню Романову вдову, та малих княжичів Данилка та Василька.

Хоч була вже пізня осінь, але сонечко ясно світило й ласкаво пригрівало; підходило що раз вище. Тивун сянїцький одержав ше рано вістку через гонця, що пополудни княгиня буде в Сяноці. Народу з околичних сіл прибувало що раз більше: з Дубрівки, Сянїчка, Загутиня, Чертежа, Юровець, Костаровець, Улюча, Гломча, Тиряви, Лішні Сомушови, Ольховець — що жило, надтягало до Сянока, хто пішо, хто на возах, хто на конях... Всі хотіли бачити велику княгиню Романову вдову, бо всі чули, що вона дуже красна, наче ангел на діаконських вратах в Сяноці, а при тім дуже мудра. Всі тиснулись на край гори, коло церкви св. Івана, всі прикладали руки до чола, закриваючи світло сонця, всі прижмурювали очі, всі напружували зір в сторону Ольховець — чи не уздрять дружини княгині Романової...

— Он-он! Я вже бачу, бачу! — вигукнув хтось із юрби, хочачи на себе звернути увагу, що якраз він є тим щасливцем, що перший побачив дружину княгині. — Он щось рухаться на овиді, он там щось синіє на кінці вершка гори биковецької... здавться, що зїжджав з гори... Дивіть! дивіть!.. Онде щось рухаться!..

— Та де там рухається! Я нічого не бачу... То в очах тобі щось рухається, а не на овиді... Що ти плетеш!...

— І я, і я бачу... он щось порушується... навіть здається, що зближається... — піддержав хтось першого.

— А ми нічого не бачимо..

Коли так в натовпі люди перегукувалися, в долині коло берега Сяну, де стояли дві сотні боярських синів на прибраних конях, з синьо-жовтими хоруговками в руках, зчинився рух. Обі сотні кинулися в воду, через брід Сяну, переїхали на правий беріг ріки й зникли на закруті дороги у Вільхівцях.

Щось сталося... Що то таке?

Зібраний на сянницькій горі народ не міг зрозуміти, що сталося. Був наказ повітати княгиню при березі Сяну; бандерія мала оточити дружину княгині і впровадити до города, а тим часом вона поїхала на другий беріг Сяну в напрямі до Ольховець.

Як це лише вимовили зібрані на скелі сянницькій бояри, бандерія знову показала, але уже розставлена по боках широкої дороги, званої „Угорським шляхом“, а в середині ціла дружина княгині Романової.

Бандерія вигукувала голосно:

— Слава! Слава!

От поїзд перебрів через Сян. Зібраний в Сяноці народ посунув з гори замкової і з гори від церкви св. Івана на посаду ольховецьку, утворивши по дорозі шпалер, аж до берегів Сяну.

Показалася валка возів, оточена бандерією боярських синів.

Княгиня сиділа в простім возі з зостою, кормилицею і дітьми. На колінах тримала діти. Товпи народа, розставлені по обох боках „Угорського шляху“, тиснулися до воза княгині і кричали: „Слава! Слава княгині Романовій!“

Бандерія замкнула дружину княгині і по волі крок за кроком перепихалась через посад ольховецький на гору до сяніцького замку.

Княгиня, хоч змучена утяжливою дорогою, з цікавістю придивлялась цьому народові, якого перший раз в життю бачила і він її перший раз бачив. На її лиці, розчервонілім від свіжого листопадового воздуха, малювалося сильне зворушення. Кланялась неустанно з легкою усмішкою на устах і сказала до зости:

— Боже великий! той сам нарід тут і там! Перед одним втікаю, до других приходжу. Під опікою цих незнаних мені людей маю безпечно спати...

Дітинець сяніцького замку був заповнений боярами, бояринями та їхніми дітьми, які з ентузіазмом вітали княгиню; окликам радості не було кінця.

Княгиня станула на возі, випростувалась, оком повела по зібраних; була красна, як сонце... Взяла на руки Динилка, піднесла його в гору, віддала пістунові на руки і дзвінким голосом сказала до зібраних:

— Се ваш князь Данило, первородний син князя Романа, котрому галицькі бояри присягли на вірність... Але через невгоду між князями, через зависть київських та чернігівських князів мусить хвилево схоронитись у

ваш тихий закуток прекрасної сянницької землі, щоби тут міг свobodно розвивати свої сили, кріпитися вашим чистим гірським воздухом та гартувати здоровля до боротьби за щастя дорогої Галичини й Володимирії і за щастя України-Руси!...

— Най живе князь Данило! Слава! — понеслося з соток, здорових грудей. — Най живе княгиня!..

Княгиня, усміхаючись до зібраної маси боярської, кланялася на всі сторони, стоячи кілька хвиль на возі. Вона помітила певного рода демократизм, чого не було в Галичі, а саме — між масою боярською було багато смердів разом помішаних, які рівно з боярами підносили оклики в честь княгині.

Надивившись досита на цю різноманітну юрбу, княгиня, при допомозі жени тивуна сянницького, злізла з воза і станула між зібраним народом. Вона була високого росту, струнка, о делікатних ніжних рухах; лице поважне, розумне, як статуя грецької богині Атени. Одягнена була в грецький із темної шовкової матерії подорожний стрій, вишиваний українськими узорами і прибраний дорогими хутрами. Звернула очі свої на сянницький замок і усміхнувшись сказала:

— Ах, який у вас чудовий терем!.. Та щей в грецькім стилю!... Я не сподівалась щось подібного в Сяноці застати.. А як тут у вас красно, який тут воздух чистий, свіжий. І околиця прегарна... дійсно, як Аркадія! Тішуся дуже, що тут знайшла тихий захист для моїх діточок. Щаслива буду, що вони тут, а не де

інде будуть виховуватися під моїм і вашим оком.

Бояри та боярині кланялися низенько, а тивунсяніцький, підносячи на срібній таці ключі від брам міста, сказав:

— Найдостойніша княгине! Зібраний коло твоєї особи народ став на пальцях, щоби подивитись на свою княгиню, щоби хоч раз в життю видіти тую дорогу особу. По тім чисельнім зібранню я бачу, що народ сяніцької землі, без ріжниці станів, любить достойну династію Романовичів і привязаний до неї... Ми тішимося тим, що до нас завітала княгиня, що наш скромний куток ошчасливила своїм побутом, а ми будемо старатися, щоби тобі, найдостойніша княгине, між нами було добре...

Опісля бояриня улицька Поливкова піднесла княгині Романовій на оріховій тарілці хліб пшеничний, а боярин ольховецький Іван Михновський подав на третій тарілці сіль і сказав:

— Найясніша княгине! Земля сяніцька хоч гориста й убога, однак наділена від природи багатствами, як і земля подільська, з котрої приїздиш до нас, княгине; нічим їй не уступає, а отверто скажу, що перевищує землю подільську іншим багатством, а це багатство — то золоте серце тутешнього народу! Це серце щиро бється для тебе, великоможна княгине, і для твоїх діточок-сиріток, а наших будучих князів. Будь певна, що на твої услуги піде весь зібраний тут народ, не зупиняючися перед ніякими жертвами... Він постарається, щоби тобі тут не бракло ні хліба ні соли. Прийми ці дари від нас, найдостойніша княгине, та-

ким щирим серцем, яким ми тобі жертвуємо...

По цій промові на очах княгині показалися дві великі перли, покотилися по гарнім її личку й упали на землю сяніцьку.

Княгиню Романову відведено в гридниці княжого терему. Тут знову княгиню стрінула несподіванка. Цілий терем пишно прибрано. На стінах тих гридниць, котрі були призначені для князя Романа, порозвішувано ловецькі трофеї, рги турів, оленів. Гридниці для княгині прибрано в золочені грецькі дзеркала, дорогі перські дивани, яскраві килими. Столи застелено білими скатертями, заставлено срібними полумисками, повними смачних страв.

В кладових повні гори пахучого пшеничного хліба. В пивницях бочки угорського вина й питного меду, домового боярського виробу. Все це привезли з собою бояри й боярині, які їхали вітати княгиню давним звичаєм не з „пустими руками“.

Княгиня не могла надивуватись цим старосвітським звичаєм, цій милій гостині, яку справили їй сяніцькі бояри та народ. Вона з дітьми та зостою заняла велику гридницю, обернену на полудне, звідки відкривався незвичайно гарний краєвид на хребет лішнянських гір та на срібнолентий Сян.

РОЗДІЛ ХІ.

На шлях боротьби.

Спокійно потекло життя в сяніцькій замку, і цей спокій душевний і тілесний благодійно впливав на змучену морально і фізично княгиню.

Дарма, що вже й верхи ольховецьких гір покрилися іскристим білим саваном, який діамантами виблискував на сонці; дарма й хуртовини почали вже інколи співати свої тужно-бурхливі концерти, — в великих, ясних гридницях тепло, спокійно; ясне сонечко рідко ховається за хмари, а здебільша ласкаво усміхається до людей, виблискуючи на снігу. Свіжий, здоровий, легко морозний гірський воздух животворним бальсамом входить у груди. А привітливості і ласка оточення доповнювали цей лікуючий душевні рани вплив природи.

Княгиня бачила, що на манівці за нею пішли люди, які дійсно були щиро привязані і до неї і до дітей. А місцеве населення таки відразу дало почути свою щирість і чистосердечність.

Глибока рана в душі й серці княгині помалу почала гоїтися. До неї повернула її ясність думок, і вона поволі почала орієнтуватися в ситуації.

До неї долітали чутки про ворохобню в Галичі. Партія бояр, на чолі котрої стояв Володислав Кормильчич, вислала депутацію до князів Ігоревичів, яко потомків великого Ярослава Осмомисла; друга партія, після думки, підданої ще княгинією, призвала на княження Ярослава Переяславського; третя знову ожидала повероту Романовичів... Доходили до неї чутки про різні повстання й крамоли, при яких лилася неповинна кров народу.

Княгиня слухала цих страшних оповідань з роздертим серцем. Їй жаль було стільки неповинної крові, стільки людських жертв... Ради чого? Ради ненаситної людської жажди пановання...

Однак перед нею повсяк час повставала думка про дітей, про їхню кривду і безповоротне рішення за всяку ціну добитися правди і повернути дітям батьківський стіл все більше обхоплювало її. Ще в Візантії вона знала, що узурпатори не вдержаться на несправедно занятих столах, вона знала, що правда мусить перемогти неправду і тому чуйно стежила за галицьким казаном, в яким кипіло червоне пиво.

Що-дня вона відбувала наради зі своїми співправителями, які лишилися при ній. Великий боярин Ілія Щепанович налагоджував звязки з Галичем, а Твердята Остромирич — з Володимиром Волинським. Сама ж княгиня все більше й більше переймалася якоюсь думкою, яка настирливо лізла в голову і переслідувала молоденьку правительку всюди: і в церкві, і на нараді з боярами і в затишній діточій гридниці.

Нарешті одного ранку, як у радній гридниці зібралися Ілія Щепанович, Твердята Остро-

мирич, пістун Мирослав, о. Юрій, Негвар, якого за заслуги в галицькім замку, за уратовання життя княгині, прийняли до регенційної ради, тивун Олекса Залужний, сяніцькі полковники і ще деякі бояри, княгиня сказала:

— Світла радо, мені серце стискається від болю, як зачуваю, скільки то неповинної крові ллється навколо золотокованого стола галицького... А це буде доти, доки на престолі сидітимуть незаконні правителі, узурпатори. Отже й думаю, чи не час нам починати активну політику щодо повороту галицького престолу законним наслідникам?..

Княгиня троха замовкла, а цим скористався боярин Ілія Щепанович, щоби висловити свій сумнів:

— Великоможна княгине, — сказав він, — ми всіх сил приложимо, щоби це найскорше сталося, але... я не бачу ще тої сили, на яку ми могли б опертися.. Нам треба ще вичекати якийсь час, завести звязки з рїжними полками, довідатися, чим вони дихають, прихилити на свій бік... А на це треба часу...

— Ваша правда, боярине, — відповіла княгиня, — але я й про це довго думала. Ми на Галич відразу й не будемо спрямовувати свої пляни. Ще занадто горять там пристрасти... Хай перегорять... А от я гадаю, що на Володимир ми можемо надїятися. Там до князя Романа все прихильно відносилися і бояри і нарід...

— Це свята правда, ясна княгине, — сказав Твердята Остромирич, — і Володимир і Бересть і Белз і інші города то все прихильні Романовичам, я оце маю свіжі відомо-

сти від своїх биричів... Але ж однаково нам треба спочатку мати сильну рать, щоби захистити себе від усяких нападів... А вони будуть з усіх боків... Бо час неспокійний...

— Отже, мої щирі порадики, я й хочу вислухати вашу думку щодо мого пляну, який уже від довшого часу не дав мені супокою... — сказала княгиня. — Я все вагаюся, бо не знаю, чи воно добре буде...

— Кажи, ясна княгине, а ми, скільки нашого розуму, поміркуємо й порадимо... — відповіли співрегенти.

— Я думаю просити військової допомоги в угорського короля Андрія... — сказала княгиня. — Він так прихильно відносився до князя Романа, що й дітям його безумовно допоможе... Одного я боюся: чужа рать завжди несе з собою насильства, спустошення, грабунки... Неповинне населення потерпить багато... Отож я сумніваюся, чи ступати на цей шлях, і хочу знати вашу думку, світла радо...

Співрегенти замислилися, бо справа дійсно була поважна.

Нарешті озвався о. Юрій.

— Достойна княгине, святу правду мовиш, що чуже військо принесе нам разом із допомогою також багато лиха і руїни. Та що ж робити, коли свої єдинокровні і єдиновірні брати в гірші від іноплеменників? Хиба князі київські, чернігівські, суздальські, волинські, галицькі, воюючи один одного, не сіяли навколо себе руїну, біду? А теперішня ворохобня хиба це не смерть для купців, смердів, ремесників, міщан, для цілого краю? Отже на мою гадку — ліпше вже раз перетерпіти лихо та

щоб уже потім був спокій, аніж в безпереривній внутрішній крамолі в коріні руйнувати свою державу..

— Я також тої думки, — сказав Ілія Щепанович. — Безперечно, ліпше вже раз переболіти, щоб потім здоровим бути. Таж це й не новина, що приходить ся просити чужої помочі. В усіх державах так робиться, і наші предки так робили... Та прецінь і князь Роман хиба не став навіть і жертвою такої допомоги чужим князям?

— Воно то так, ясна княгине, — сказав боярин Твердята Остромирич, — це все справедливе, але тут в над чим подумати і треба бути обережним... Сам я скажу отверто — не дуже вірю в велику користь такої допомоги. Безперечно чужа рать, скажім, допоможе нам вигнати ворохобників, захопити там Володимир чи Галич... Але чи в тут тверда підстава, щоб сподіватися спокою і щоб закріпити своє пановання? Чуже військо не буде вічно сидіти в нас... А якби навіть і сиділо в такій кількості, щоб піддержувати лад, то перше це великим тягаром лягло б на наш скарб і на населення, а по-друге дало б знову ще гірший привід для інтриг нашим ворогам. Я гадаю, що нам треба опиратися на наші внутрішні сили: зеднувати собі прихильників, організувати свої полки... Така підстава лише буде міцна..

— І боярин Твердята правду говорить, — почав пістун Мирослав. — Святу правду... Підуть угри собі до дому, а в нас знову пічнеться крамола, якщо не буде своєї твердої сили... Але як кажуть, із двох бід треба виби-

рати меншу. Я гадаю, що ми й тепер маємо багато своїх прихильників і в Галичі і в Володимирі і в інших волостях. Так що ж, коли вони тепер залякані, пригноблені, так що виступити з отвертою організацією не посміють... Я кажу особливо про Галицьку волость... Треба, щоб законні князі Романовичі знову сіли на батьківській столі, хоча б і за чужими щитами.. Під цим покровом можна зайнятися скріплюванням внутрішніх сил.

Цю думку піддержали і сяниські бояри.

— А ви що скажете, боярине Негвар? запитала княгиня.

— Великоможна княгине, я вже бачу, що більшість достойних ваших співправителів схиляється до тої думки, щоби закликати чужу поміч... Я погоджуюся з боярином Твердятою Остромиричем, що на чужих мечах наша держава не встоїться, але погоджуюся також із тим, що, щоби організувати власну силу, то треба бодай хвиливого спокою. А цей спокій нам в цю хвилю може дати лише чужа допомога. Отже, я гадаю, нам треба удатися не лише до короля Андрія, а от хочби й до короля краківського Лешка... Чейже він не відмовить помічі?..

При цих словах княгиня злегка почервоніла, подумала і потім сказала:

— Дякую вам, мої щирі друзі, за ваші поради... Тепер зі спокійнішим сумлінням я приступлю до здійснення цього пляну. Щодо короля Андрія, то я маю навіть підписану ним грамоту, в якій він і покійний князь Роман зобов'язалися допомагати собі взаємно, як рівнож і дітям, якби котрий з них умер. Всевиш-

ний Господь судив так, що смерть забрала могб мужа, а вашого князя Романа. Отже сподіваюся, що на підставі того договору король Андрій не відмовить нам своїй допомогі... Радите мені звернутися до князя Лешка.. Не скажу, щоби це мені було приємно після того, що сталося на польських землях. Але коли щастя нашої батьківщини і моїх дітей цього вимагає, то я й на це погоджуюся... Отже я гадаю, що нам таки, не гаючи часу, треба вирядити посольства до обох володарів... Тепер зима — якраз час, щоби приготувитися до літнього походу... До короля Андрія я гадаю післати боярина Недана з дружиною, а до князя Лешка гадаю не відмовить поїхати боярин Негвар. Я напишу листи до обох сусідів, але й від зручності послів буде залежати успіх діла...

— Хай милосердний Господь помагає нам в правім ділі, — сказав о. Юрій.

За тиждень посольства вже були готові до виїзду.

Виряджаючи Негвара, княгиня улучила мент, щоби дати йому свої інструкції.

— Боярине, — казала вона, — на вас надіюся, як на найвірнішого друга. Отже їдете до князя Лешка... Ви знаєте про таємний голос мого серця. Тож хай від вашого ока, від вашого уха не укриється ані один звук, ані один рух... Візьміть собі найспритніших биричів, помічників. Вивідайте все, що можливе. Душа моя горить.. Не заспокоюся, доки не знайду убійників мого мужа... Це мій обов'язок, він тяжить на мені, розятрює незгоєну рану

в серці... Допоможіть же мені позбутися цього тягару...

— Воля ясної княгині для мене — закон..
Що буде в моїх силах, все зроблю... Князь Роман — мій володар, учитель і друг... а невинна його кров кличе о пімсту... Це і мій обов'язок також... Але тільки треба знайти дійсних убійників... Отже я — цілком до послуг ясної княгині...

Незабаром посольства відіхали, а на замку життя знову потекло рівною течією...

РОЗДІЛ XII.

В Кракові.

Вість про загадочну смерть князя Романа рознеслася грімким голосом по цілій Європі. Слава Романа широко лунала між володарями західної Європи. Його силу й славу знали в Римі, знали в Німеччині; він був приятелем грецького цісаря. Його зєднували для себе Гвельфи і Гібеліни. Він володів найбільшою в Європі, добре зорганізованою державою. „Перед таким дуком варто й поклонитися“, подумав собі папа Інокентій III, — „а нуж він придасться, а може й піде на унію з Римом“? В тій ціли вислав послів до нього з короною.

Цісар німецький Фридерих II. тішився ним, як своїм братом, і рахував уже на його поміч у своїх комбінаціях проти папства. На схід від Німеччини не мав, як висловився, „нікого солідного“, на кого міг би числити, крім одного Романа. Польща була тоді роздріблена, княжата гризлися поміж собою, були слабі, безсильні. Найбільше значіння мав ще краківський Лешко, але це була людина мало активна. Конрад мазовецький, великий автократ дома, на війні був ще слабший від Лешка. Замість

боронитися своїми силами, зорганізувати братів проти поган ятвягів, він спровадив собі німців-лицарів, віддав їм найкращу свою землю, яку мав, а сам лишився на пісках мазовецьких. Сміху було з нього по всіх сусідніх дворах. Говорили навіть у Кракові, що — „німці будуть їсти хліб, а ми — пісок“...

Найперша вістка про смерть Романа, звичайно, донеслася до краківського двора.

Княгиня Олена, стрієчна сестра Романова, а мати Лешкова, була в глибокій жалобі і цілі дні проводила в сльозах. Це ж сором, ганьба, що на землях її сина забито її стрієчного брата, та ще після того, як він їм допоміг опанувати краківський стіл.

Сам князь Лешко був ніби опечалений, потішав свою матір, щось довгенько конферував з біскупом Бенедиктом, а нарешті асигнував зі своєї скарбниці значну суму грошей на збудовання в Кракові каплиці на честь св. Гervasія і Протасія, святих того дня, в який забито Романа.

Що значила ця фундація: чи жаль, чи радість — не знати було, бо правдиві причини ховала в собі загадкова усмішка Лешкова.

Скоро по отриманню вісти про смерть Романа, Лешко вислав до Галича посольство зі словами співчуття та з просьбою, щоби княгиня Романова проголосила його опікуном своїх малолітніх дітей; він зобов'язувався в кожній хвили доставляти княгині воєнну поміч. Княгиня Романова подякувала Лешкові за слова співчуття й обіцяну поміч, але передала, що вона поки що сама буде боронити

прав своїх дітей; коли ж буде конечна потреба, то вона тоді звернеться до нього за допомогою.

— Треба зробити так, щоби це сталося якнайскорше! — подумав Лешко і післав довіреного слугу по біскупа Бенедикта з проханням завітати до нього на раду...

Образ княгині Романової глибоко загніздився в Лешковім серці. Ні лови, ні бенкети, ні війни не могли витруїти його звідти...

— Ой, сину, час би вже тобі пошукати подруги життя, — говорила до нього княгиня Олена. — Не годиться чоловікові самому бути, та ще князеві...

— Що ж я маю робити, мамо, коли не лежить моє серце ні до кого? — відповідав Лешко...

— Ой, чи так? Чи ж мало є красних руських князівень, і польських і німецьких... Є досить цього цвіту по всьому світу...

— Ще час, мамо, ще встигну завязати собі світ, — жартом відмовлявся син.

— А я, сину, вже нагледіла тобі наречену... В белзького князя Інгвара донечка Гремислава.. І постать, і розум, і вихована не гірше, як грецька царівна... Та вона й так подібна до невістки Анни...

— О, мамо, не згадуйте про неї!.. — мов застогнав Лешко, хапаючися руками за голсу і вийшов з гридниці.

Княгиня лише головою похитала...

— Біда! Тут щось не все добре... Він ще не забув її...

Тай не було добре. Пригадуючи собі пс-

дії останніх 5-6 літ, Лешко все більше переконувався, що він без княгині Анни не може жити. Він бачив її, вже яко жінку князя Романа, кілька разів і в Володимирі і в Галичі. Своєю красою, своїм внутрішнім змістом вона дуже йому імпонувала. Її постава, елегантність, її вроджена інтелігенція, висшість духа, ясність думок, наче магнетом притягували його. Колишній пупянок, який він памятав ще з Візантії, розгорнувся тепер в пишну троянду. Ставши жінкою і матір'ю, вона ще більше набрала якоїсь величі, поваги.

Побачивши її в Галичі, після довшої перерви, Лешко станув перед нею, як перед яким маєстатом божим. Її образ не давав йому спокою; він мучився, гризся, страждав і нарешті на сповіді відкрився у всім біскупові Бенедиктові. Більше ніхто не знав про його нещасливе кохання... Ніхто... крім хиба тої особи, про яку Лешко думав і в день і в ночі, крім самої княгині Романової..

Для того князь Лешко ухилявся все від подружжя, плекаючи якусь затавну надію...

Перейшло літо, осінь...

Глибокої осені довідався Лешко про погром під Микулином, про ворохобню в Галичі; довідався, що Романова вдова переселилася з неспокоїного Галича до тихого Сянока, де сяніцьке боярство побудувало гарну та величаву палату на замковій горі. Лешко дуже зрадів цій ситуації: поперше княгиня Романова тепер напевне не обійдеться без його допомоги, по-друге вона тепер його близька сусідка...

Думки про княгиню знову зароїлися в його голові:

— Вона любила князя Романа... Хай... Але ж вона — розумна. Вона знає, що Романа не поверне, а сама ще молода, в цвіті життя... Їй двадцять чотири роки — двадцять п'ятий; ще не жила на світі... Шкода її молодости... Тепер вона вільна і... я вільний... Чи не спробувати щастя?

Ах, яке б це було щастя! Вже не кажучи про сердечну втіху, він зєднав би князівство краківське з галицьким і володимирським. Це була б величезна держава, сильна, могутня, від моря і до моря... А в цій великій і славній державі, як перла, блистіла б між усіма княгинями, князівнами, між усіма жінками вона, його Анниця! Тим більше він її любив би, що здобув би тяжкою ціною... ох, як ще тяжкою!

Мрії уносили князя Лешка далеко від дійсності і він горячково снував усякі пляни.

Випадок прискорив його чин.

Десь по Різдві раптом в його дворі зявилося посольство від... неї, від княгині Романової. Вона просить о військову поміч, щоб здобувати назад Володимир і Галич, вона звертається до нього, яко приятеля... її мужа і близького свояка.. Повідомляє, що з подібним проханням вона звертається і до короля Андрія, щоби вони допомогли її сиріткам.

Більше двох тижнів продержав при своїм дворі князь Лешко посольство княгині Романової, нарешті відправив з відповіддю, що він цілком до послуг княгині.

І дійсно, по відїзді послів в Кракові почався рух: князь Лешко почав готуватися до великої поважної акції.

РОЗДІЛ XIII.

Весна в Сяноці.

Настала весна. Пригріло ласкаве сонечко, розтопило білі сніги. Кригою прошумів Сян і знову голубою стрічкою заяснів по сяніцькій долині. Зазеленіли трави шовкові, повернули пташки з вірлю, і комахки своїм сокотанням наповнили повітря.

На весні сяніцька природа виглядала ще ліпше, чарівнійше, як в осени та зимі.

— Як мені тут добре, на замку в Сяноці — говорила княгиня Романова до свого оточення. — Тиша... спокій... Які тут добрі і чесні люди, за що вони мене так люблять? Стільки доказів тої любови маю щоденно.. Повно гостей з ріжних сіл сяніцької землі, а всі з дарами.. Коже питає, як мені живеться. Коже раде б мені неба прихилити. А для дітей тут рай! Цілий день на сонці, на свіжійм воздуху, якого і в Галичі не мали... Це ж розкіш для дітей...

Щодевно рано ходила княгиня зі своїм двором до Святодухівської церкви на заутреню, яку відправляв о. Юрій. В неділю ходила до церкви св. Івана, що стояла недалеко від замку на простовисній високій скелі; а в пра-

зники і великі свята ходила в женський монастир.

По обіді діти гралися на дітинці з пістунем Мирославом до самого вечера. Пістун Мирослав оповідав дітям казки-байки, робив їм ріжні забавки. Коли Данило троха підріс, зробив йому дерев'яний мечик, прив'язав до пояса і вчив його машерувати. Щоби хлопчики привикали до товариства, приходили до них ровесники, діти сянїцьких бояр та міщан і бавилися, як рівні — як усі діти, які не відчують цивілізаційної ріжниці станів. Ставали всі в ряд, училися машерувати, кидали до ціли рогатинами. А княгиня Романова щодня по обіді, в оточенні своїх найближчих, а також кількох боярських жінок та дочок, сиділа на дітинці під величезною липою і придивлялася діточій забаві.

Іноді робили прогульки за замок. Камінними сходами сходили над половецький потічок і обходили замок докоола. Іноді приставали й дивилися на цю стрімку гору, на якій вносився цей замок.

Раз княгиня пристанула і сказала до оточення:

— Цієї гори, мені здається, ніколи не можна здобути. Тут страшно навіть дивитися в гору...

— Якби тут, не дай Боже, хто злетів, певно не встав би живий! — сказав о. Юрій, звертаючися до Мирослава.

Зоста, почувши ці слова, усміхнулась і сказала:

— У нас, в Греції, ще вищі гори і більше стрімкі, а таки й їх здобувано... Для славних лицарів нема нічого нездобутого...

— Коли не правильним боем, то підступом здобувають лицарі й найліпше укріплені замки на неприступних скелях. Така вже судьба всього на світі, на котрім нема нічого сталого й певного, крім одної вічності — Бога, — докинув о. Юрій.

— А я видряпаюся на цю скелю і на гору вилізу — сказав Данилко, котрому вже йшов шестий рік.

Те сказавши, вирвався з рук Мирослава і зачав вspinатися на стрімку скелю, все в гору та в гору...

— Що ти робиш, дитинко? — крикнула княгиня, а Данилко був уже яких кільканадцять кроків в горі на скелі.

За ним побіг молодий паж, як кіт по стіні, а Данилко утікав перед ним, щоби його не зловив, все вище та вище.

Княгиня Романова остовпіла, дух в ній завмер, дивлячись на цю сцену, а Данилко руками й ногами дряпався все далі, паж за ним і за пару хвилин обидва були на вершку гори, вхопилися за поручча замкової галерії і вискочили на ганок.

— О, Господи, Боже! — сказала княгиня. Хто би був сподівався цього?

— Бачиш, княгине, — сказала зоста, — говорила, що цієї скали не можна здобути, а твій шестилітний син показав дорогу до здобуття...

— Він перший здобув сяніцький замок, — додав Мирослав і з долини крикнув: — Славно, Данилку, славно! Щоби незадовго Галич так легко здобув! Це буде не аби який лицар, йому замало буде вітцівського Га-

лича, коли він в шестім році життя вже таку штуку показав...

Данилко з пажем стояв уже на ганку і з гори дивився на групу, що залишилася в долині, сміявся до мами і кликав її до себе. Всі засміялися з утіхи і такого лицарського вчинку Данилкового.

Княгиня з товариством сбійшла замок і з другої сторони, рибацькою вулицею, попри Святодухівську церкву, вернулася на замок. Данилко і паж привітали їх, як гостей. Княгиня Романова була горда цим геройством сина, цілий вечір була в веселім гуморі; на замку увесь час говорили про Данилка, як то він сміливо дряпався на нездобуту замкову скелю. А нарешті княгиня закінчила так, що більше не дозволить на це: раз удалося, а другий раз може погано скінчитися

— А я завтра знову так видряпаюся! — сказав Данилко.

— Ой, не роби цього більше моя дитинко! Мама цього не хоче, мама боїться за тебе... Правда, що не будеш більше дряпатися по стіні?..

— Не буду, мамо — відповів Данилко, але при тім очка йому так дивно засвітилися.

Хоч княгиня й застерігала Данилка і переконуючи так говорила, однак на її обличчі сіяла якась гордість, якесть щастя материнське, якась надія, котра була осолодою її нещасної долі.

Незадовго діти псклалися спати, а при столі цілий вечір ішла розмова на тему сміливості і відваги Данилка.

За якийсь час вибралася княгиня Рома-

нова з дітьми і цілим своїм двором на другу сторону Сяну. Переправилися двірськими човнами, котрі привязали до палів при березі. День був красний, теплий, сонце гріло, йшли сінокоси. Товариство княгині йшло берегом Сяну по пахучій княжій леваді, на якій пишалися ріжноманітні квіти.

Всі напувалися чудовим бальсамічним пахом, котрий з розпалених на сонці ялиць та сосон наповняв воздух та через цвітисті луки доходив до грудей товариства княгині.

— Ах, як тут красно! Як тут мило! Мені ця закутина дуже подобається. Тут так тихо, так спокійно... Гомін великого города лишився за нами... — сказала княгиня до оточення.

Дітям подобалася буйна трава, вони зачали по ній з утіхи перевертатися. Княгині так це подобалося, що вона усміхнулася до зости й сказала:

— Чому я не дитина? Я так само зробила б!...

— А попробуйте, княгине, — відповіла та. — Хай вам раз здається, що ви дитина.

Товариство поволі дійшло до тінистого ліса, на так звану „Білу Гору“. Помучені сіли на обширній полянці, оброслій темним вільховим лісом.

Чистий воздух, наповнений запахом живиці, як бальсам, заходив у їхні груди. Дихали незвичайно легко. З цієї поляни відкривався чудовий краєвид на город Сянік, на Сторожню то що.

Відпочивши хвильку, зголодніли. Пажі розіслали на траві біленьку скатертину, на якій розложили їду, що принесли з собою.

Попоївши, захотіли пити.

Діти просили:

— Мамо, води! Хочемо води пити!

Пістун Мирослав і два пажі кинулися шукати джерела. За хвильку підбіг до них пастишок, який показав їм джерело смачної зимної, як лід, води. Товариство княже посунулося до джерела і випили по кілька чарок.

— Такої смачної водиці давно я не пив, — сказав о. Юрій, — у нас в Галичі не було такої води, а тим більше на Волині, де вода зашкірна..

— Це джерело належало б обмурувати... Я хотіла б, щоби цеї води щоденно мені до стола приносили... Мені здається, що сяницька замкова вода заносить троха сіллю.

— І я це завважав, — підтвердив о. Юрій.

— Твоє бажання, великоможна княгине, буде наказом.. Джерело буде, обмуроване, — сказав Мирослав. — Хай люде мають пам'ятку, що тут достойна княгиня Романова пила воду... Назвемо це джерело: „Криниця княгині Романової“.

— Мамо! — закликав Данилко. — Підемо ще на ту гору, троха вище... Я хочу бачити, що там є за тою горою...

— Добре, — відповіла княгиня. — Підемо...

Ішли стежкою тінистого ліса, йшли по волі, розмовляли. Данилко з Мирославом йшли перші. Данилко ловив метелики, полохав птиці, гукав до решти товариства, яке відгукувалося десь іззаду. Це незвичайно тішило жвавого хлопця.

За нецілу годину були вже на тій горі, звідки відкрився їм красний вид на дальшу околицю сяніцьку. За цею горою побачили маленьке село Лішню, яке лежало у глибокім ярі, оточене зі всіх сторін шпильчастим лісом.

— Ах, який гарний краєвид! Ще ліпший, як з нашого замку в Сяноці, — скрикнула княгиня. — Який світ далекий, а все гори та гори!..

— Одні вищі від других! Цілком як у Греції, — вставила зоста.

Посідали на пахучій мураві. Недалеко було велике муравлисько. Княгиня набрала охоти подивитися на працю цих безпомічних комашок, що то потрафлять такі великі будівлі зносити.

Станули над муравлиском і бачили, як маленькі муравлі працюють, як зносять в десять разів більші від себе тягарі; як вони майстерно укладають одно бервенце на друге, а в середині своєї зложеної будівлі вибудовують комори, хідники.

Княгиня вдивилася на одну мурашку, яка сім раз несла якийсь патичок у гору і сім раз падала з ним у долину, аж за восьмим разом удалося їй витягнути його на гору і покласти на тім місці, де він був потрібний.

Княгиня показала цю мурашку дітям і сказала, що вони повинні собі брати приклад з витревалої праці цієї комашки і так само в своїм життю робити.

Посидівши на цій великій горі ще добру хвилю, погулявши серед могутньої при-

роди, перед заходом сонця вернулися в веселім настрою духа додому.

Василько змучився, просив кормилицю, щоби взяла його на руки, і на руках її заснув...

РОЗДІЛ XIV.

Невдале сватання.

На другий день пробудив княгиню Романову незвичайний рух на замку сяніцькім. Їй донесено, що до Сянока прибуло посольство від краківського князя Лешка і просить о послухання.

Княгиня убралася при допомозі кормилиці й зости і казала покликати до себе о. Юрія і пістуна Мирослава, а також тивуна сяніцького. Як вони явилися, княгиня запитала про склад посольства і де воно примістилося.

Тивун Олекса Залужний відповів, що до посольства належить дванадцять лицарів і стільки ж пажів, всі гарно озброєні, на гарних конях. Послів прийнято в долішних гридницях правого крила замку; коней відведено до стаєнь. Посли помучені, бо їхали цілу ніч, не спали і аж над раном прибули до Сянока. Зараз поклалися спати, а варту коло них тримають їхні пажі. На полудневу годину просили послухання у княгині.

Княгиня, учувши цей рапорт від тивуна, зарядила прийаття послів у великій гридниці на першій поверсі. Сама тимчасом довго ду-

мала, чого хоче від неї князь Лешко. На її прохання про допомогу військову сиротам Романовим, він відповів уже давніше, що порозуміється з королем Андрієм угорським і що вони спільно розпочнуть акцію.

— Чого властиво хоче від мене князь Лешко? Чи не чули чого від послів? — запитала вона в свого оточення.

— Бог його знає, — сказав о. Юрій.

— Може якісь нові пляни військові? — міркував пістун Мирослав.

— Вибачай, великоможна княгине, що так скажу — мені здається, чи не свати це... — промовив нарешті Олекса Залужний.

При цих словах княгиня Романова почервоніла, як маків цвіт, а тивун казав далі:

— Я розмовляв з пажами, що вартують коло послів; вони молоді хлопці, виговорилися. Питалися за одно про тебе, достойна княгине, чи ти добра чи милосердна... Оповідали, що послали увесь час подорожи про тебе розмовляли. Є між послами лицарі, що особисто тебе знають... От як Заслав з Сендомира і Куба з Опатова. Вони оба стоять на чолі посольства і мають важні папери від князя Лешка до тебе, милостива княгине... От і все, що вдалося мені видобути від пажів...

Княгиня Романова запанувала над собою підчас оповідання тивуна, уважаючи на кожне його слово. Коли він скінчив, вона перейшла до великої гридниці подивитися і оглянути місце, в котрім буде перший раз в Сяноці приймати чужосторонніх послів. Подивившись на зладжений для неї престіл, усміхнулася із вдовolenням і вийшла з зостою перебрати-

ся на прийняття послів, наказавши перед тим закликати на полудне до замку регенційну раду і інших бояр.

Княгиня, убрана в коронаційнім грецькім строю, засіла на золотокованім престолі Осмомисловім, привезенім з Галича. На причесанім її темно-русявім волоссю мерехтів діядем, з якого діаманти сипали проміння по цілій гридниці. Виглядала поважно, як олімпійська богиня. На подюмі, коло її колін, сів з одного боку Данилко, з другого Василько. За нею стояли пажі з прекрасними мечами. При ній з одного боку зоста, о. Юрій, і пістун Мирослав, з другого — Ілія Щепанович, Твердята Остромирич, Негвар. Інші бояри розмістилися скрізь по гридниці.

На означену годину ввійшли послы князя Лешка, попереджені тивуном сяніцьким, який впровадив їх на салю. Послы були пишно убрані в сріблом тканих довгих кафтанах, підперезані широкими ременями, набиваними золотими гудзиками. На головах блищали шеломи, прикрашені кінськими хвостами. Мечі — широкі, в блискучих сталевих похвах, прикрашених дорогими самоцвітами. Виглядали поважно, як хоробрі воїни-лицарі, обізнані з двірською етикетом.

Тивун сяніцький Олекса Залужний представив княгині послів такими словами:

— Великоможна княгине, це послы великого князя Краківського: Заслав з Сендомира, Куба з Опатова, Предеслав з Цмельова, Войтіх з Вислиці, Генрих з Радомя, Степан з Тенчина, Лігенза з Махова, Ярослав зі Скорнік, Мацько з Варехова, Казимир з Плоцька, Сам-

бор з Завихоста і Ратибор з Добриня шлють тобі, найяснійша княгине, честь і поклін і княже здоровлення від князя Лешка, пана на Кракові, Сендомірі, Серадзу, Ленчиці, дідича на Мазовії, Куявах; всеї Великої і Малої Польщі господина.

По скінченій промові тивуна сянницького забрав голос перший посол Заслав з Сендоміра і сказав:

— Великоможна княгине, великий князь краківський і пан на Кракові Сендомірі, Серадзу, Ленчиці, дідич на Мазовії, Куявах, всеї Великої і Малої Польщі господин Лешко питає о твоє здоровля, найяснійша княгине, і о здоровля твоїх найдостойніших діточок княжат.

— Здорові всі, слава Богу Всевишньому,
— відповіла княгиня,

— Великий князь і пан мій ласкавий князь Лешко бажає тобі, найдостойніша княгине, щастя і здоровля, і жалує, що справи державні не дозеолили йому особисто зложити тобі, ясна княгине, поклону, але пересилає через мене, недостойного слугу свого, отсе письмо...

Те сказавши, посол Заслав виняв зза пазухи срібну пушку, в якій було запечатане письмо, на котрім висіла на шовковім шнурі велика печать, і подав те письмо на срібній тарілці, перегнувши коліна, княгині до рук.

Княгиня склонилаь легко головою, приняла письмо, оглянула його докола і подала своєму секретареві о. Юрію, а до послів сказала з легоньким усміхом:

— Красно дякую ласкавим послам за подане мені від князя Лешка письмо...

Посли уклонилися низенько княгині, а Куба з Опатова виступив наперед і кланяючись промовив:

— Княгиня Олена, мати великого князя і господаря мого Лешка, засилає тобі, найяснійша княгине, своє щире привітання..

— Дякую красно і княгині Олені... А тепер дорогих і так рідких гостей прошу розгоститися в моїй скромній хатині... Як прийде час відїзду, передам вам, достойні гості, мою відповідь князеві Лешкові... Прошу шановних послів бути в мене тут, як у себе дома...

Це сказавши, княгиня з дітьми і зостою вийшла до своєї грідниці. О. Юрій, пістун Мирослав, великі бояри Ілія Щепанович і Твердята Остромирич і інші придворні бояри з пажами вийшли до прийомних кімнат, де для послів заставлено багаті столи. Посли розгостилися. Частовано їх медом та угорським і грецьким вином, коржами, ріжного рода печеним м'ясивом та пшеничним хлібом. Деякі українські страви, яких вони в себе дома не знали, дуже їм смакували.

Посли веселилися і бавилися з сяніцькими боярами до пізнього вечера. Їм незвичайно подобалася сяніцька урожайна земля, і ті всі статки і солодоші з грецьких полудневих сторін, яких вони в своїм краю не бачили.

Сяніцькі бояри у веселій розмові з польськими послами незвичайно раді були пізнати людей, звичаї та відносини товариські, які бувають в тамтих сторонах, тому до пізньої ночі

йшла між ними гутірка, яку піддержували великі пугарі меду та вина.

На другий день по сніданню послали бавилися турнірами на просторім дітинці замковім з сяніцькими боярами. Дооколичне сяніцьке боярство, довідавшись про приїзд послів до Сянока, устроїло послам великий бенкет з тої нагоди, що Сянік уперше приймав у себе чужоземних послів.

При веселій гутірці, при повнх збанах меду та угорських вин, забавлялися гості з сяніцькими боярами до пізного вечера.

На дальших кілька днів поїхали польські послі з боярами на лови в лішнянські ольховецькі та тирявські ліси. Там гостили їх бсари Іван з Лішні, Клим з Тиряви і Гриць з Ольховець, видаючи собі взаємно гостей до своїх дворищ. Веселости і старославянській гостині не було тут кінця. Пили здоровля на переміну княгині Анни, князя Лешка, княжат Данила та Василька, княгині Олени...

Між тим в перший же день приїзду послів, відійшовши до своїх-gridниць, княгиня Романова закликала до себе о. Юрія, Мирослава, Ілію Щепановича, Твердята Остромирича, Негвара і, розкривши пакет, відчитала таке письмо від князя Лешка:

— „Се аз Лешко, князь краківський, сендомирський, Сврадзу і Ленчици, дідич Мазовії Куяв, всеї Великої і Малої Польщі господині мир і поздоровлення засилаю тсбі, найяснійша княгине на Галичі, Володимирі, Перемишлі, Звенигороді і Теревовлі. Подобалося Всевишньому Господу і Богу нашому покликати перед свій престіл твого бл. памяти мужа, великого

князя і самодержця всеї Руси Романа, а тобі, найдостойнійша княгине, оставати вдовою з нелітними дітьми в так молодому віці. Знаючи тебе з давніших літ особисто, чув я завжди в серці своїм якийсь афект до тебе. Довідавшись про твоє нещастя, а зміркувавши, як каже св. письмо, що „не добре всть бути на світі жені самій,“ я постановив поняти тебе за жену, позискати твою руку і серце і зробити тебе княжною Кракова Сендомира Серадзу, Ленчици і всеї Великої і Малої Польщі. Маючи примір з дідів та прадідів наших, великих князів і королів польських, котрі вступали в подружжя з великими княгинями від роду руського-грецького, і я це постановив. Це моя така воля, котру да благословить Пресвята Тройця, Бог Отець, Син Божий і Дух Святий. Аминь“..

— Нарешті... сталося... — тихо промовила княгиня, почервонівши як рожа.

Вона поклала письмо на стіл, опустила голову й задумалася.

Всі дорадники також мовчали.

Нарешті озвався Ілія Щепанович:

— Ну, і щож ти думаєш робити, найдостойнійша княгине?

— Я й сама не знаю.. Що ви мені порадите, мої щирі друзі і помічники? — тихо проговорила княгиня.

— Щож, тут тяжко щось порадити, ясна княгине, — промовив боярин Мирслав. — Міркуй, як підказує тобі твоє серце..

— А на мій погляд, в таких подружжях не лише особисті почуття мають велике значіння, а рівнож і згляди державні... З цього

боку маємо розміркувати добре, — сказав Твердята Остромирич.

— Воно так... правдиво... — озвався Ілія Щепанович. — Перше, достойна княгине, ти — жінка молода, в розцвіті сили і здоровля. Перед тобою ціле життя ще стелеться напереді... Шкода б його змарнувати на тяжкій вдовиній стопі. Друге, — князь Лешко сильний володар і собою не поганий, вихований в руському дусі... Може воно було б і добре, опертися на його рамя?... Під його захистом ти б могла, достойна княгине, і діти спокійно виховати і батьківські волости їм легше здобути... Ми й так зверталися до нього з проханням о військову допомогу, а тоді б він уже мусів би здобути для наслідників Романових законні волости Галич і Володимир...

— А на мою думку так виходить — промовив о. Юрій; — ти собі, великоможна княгине, мужа доброго знайти можеш, але батька дітям другого не знайдеш... Не знайдеш і доброго правителя для русько-українських волостей. Сам то князь Лешко може й добрий чоловік і благородний і чесний, але він має коло себе дорадників — чужих нам і по вірі, і по духу, і по національності. Підіють вони русько-українські волости під свою польську корону та не для законних руських князів Данила та Василька, а для себе. З цим не погодяться ні бояри, ні народ, ні інші руські князі... Знову піде ще гірший заколот... а спокою не буде... На мою думку треба князеві Лешкові відмовити...

— Я токож тої думки, що бажаних добрих наслідків для нашої держави таке по-

дружка не принесе. Вибачай, найяснійша княгинє, що я, старий, кажу просто правду в вічі... Якби ти була просто собі княжною руською, ну, то може й варто булоб вступити в рідню і з польськими княжими дворами, як це й роблять не лише наші руські князі, але усі володарі поміж собою. Але ти, достойна княгинє, правителька, регентка, на тобі лежать великі обовязки супроти батьківщини й дітей.. Подумай над цим добре, — сказав Твердята Остромирич.

— Дозволь і мені, великоможна княгинє, слово мовити, — сказав боярин Негвар. — Ця справа така, що і до розуму треба удаватися і до голосу серця також... Огже молись Всевишньому, відслужи молебень св. Гервасію і Протасію, а вони просвітять твою душу, і ти знатимеш, що робити, найдостойнійша княгинє, — закінчив він, кидаючи багатомовний погляд на княгиню.

При цих словах княгиня почервоніла, як маківка. Великі чорні очі заіскрилися, груди її захвилювалися.

Вона підвелася і сказала:

— Дякую вам, мої щирі друзі і дорадники, за ваші нелукаві, отверті слова.. Тепер я хочу лишитися сама, хочу помолитися Всевишньому та Матері Божій, щоби вони укріпили мене в моїм рішенні... Я виготую відповідь князеві Лвшкові, а вас попрошу потім послухати і одобрити...

— Хай тобі Бог помагає, дитино моя і господине, — сказав Ілія Щепанович, низенько вклоняючися княгині й виходячи з гридни-

ці. За ним, уклонившись, вийшли і всі члени регенційної ради.

Десь далеко в прийомних грідницях пирують польські гості з сяницькими боярами. Там — весела гутірка, метушня; слуги бігають, гусярі грають, бояни співають. Хоробрі лицарі розповідають про свої краї про ріжні походи, рати... сміються, гомонять...

А в кімнатах княгині — тихо. Діти позасипляли, а сама вона думає тяжку думу. Сидить коло стола. В майстерно зробленій срібній ліхтарні свічка блимає. Перед княгинею лежить фоліант, стоїть прилад до писання: каламар, гусяче перо, пісок. Княгиня обмірковує, як його найліпше відповісти князеві Лешкові.

Не в пору він вискочив зі своїм сватанням, а радше сказати в тяжку пору. В інший час княгиня так не вагалася б з відповіддю, а нині вона мусить уважати на кожне слово, бо вона мусить вибороти дітям батьківську спадщину і їй потрібна допомога Лешкова. Маленька помилка — і князь Лешко, замість допомоги, може ще й ударити на них: ображена мужеська гордість, відхилене кохання здебільша переходять в ненависть і потребують пімсти.

А може прийняти його пропозицію? Вона ж ще молода, не нажилася на білім світі. Так мало щастя зазнала... І що вона тепер? Бідна вдова, на вигнанні, без сили, могутности, багатства, без світлих виглядів на найближчу будуччину... Все — таке хитке, непевне... А тоді... Вона — велика княгиня, а може й королева великої держави від Балтика до Чорного

моря... Звичайно, поки діти підростуть... Тоді вони сядуть на своїх столах... Сядуть?.. А чи не обсядуть поляки всі замки, кріпости, городи своїми воеводами, своїми залогами? Чи захотять вони віддати спадщину законним українським князям, як ті підростуть?.. Чи не потихнуть латинники на віру православну? Чи не сядуть чужинці на нужденну спину русько-українському народові? Чи буде тоді благословляти княгиню увесь український нарід за її крок?.. Чи подякують їй діти її?.. Чи в такий спосіб вони думали з бл. п. князем Романом підносити велич Руси-України?..

І раптом княгині представився образ окривавленого, зрадницьки убитого князя Романа. Пригадала вона оповідання Негвара, як у Кракові раділи з приводу смерти князя Романа; як відправляли ксьондзи, а навіть сам біскуп богослуження; як князь Лешко офірував велику фундацію на будову церкви на почет святих Гервасія і Протасія, тих святих, в день яких убито князя Романа... Чому він так зробив? Може з любови, приязни до Романа? Може з почуття родинного, бож Роман його рідний по матері? Ні!.. Жіночим інстинктом княгиня чула, що Лешко заздрих, ненавидів Романа, як щасливішого коханка, і боявся його, як могутнього сусіда... Хто його знав? Певних доказів княгиня не має, але вся істота її каже, що тут справа не чиста. Вона мусить довідатися і... пімститися, тільки ні... не тепер... Тепер вона мусить бути мудрою... Вона мусить позискати допомогу Лешкову і, коли він дійсно кохає її, вона зуміє використати його...

го... для блага своїх діточок, ангеликів, для щастя яких вона на все піде...

І княгиня, подумавши, почала хутенько писати:

— „Се аз, княгиня Анна, вдова бл. п. великого князя Романа, Самодержця всеї Руси, господина і дідича Галича, Володимира, Перемишля, Звенигорода, Київва, Белза, Берлади, Пригорини і Сянока, мир і поздоровлення засилаю тобі, найдостойнійший княже, пане Кракова, Сендомира Серадзу і Ленчици, дідичу на Куявах, і всеї Польщи Господине... Красно дякую Вам за ту велику честь, яку Ви зробили мені своєю пропозицією стати Вашою дружиною і княжною Кракова Сендомира і всеї Польщи. Знаючи Вас з давніших часів, яко князя хороброго і лицаря чесного, і доброго приятеля бл. п. князя Романа..

Княгиня гірко усміхнулася, і дві великі сльозинки скотилися по її щоках та впали на пергаміновий фоліант, що лежав перед нею. Вона зітхнула і далі писала:

„...з котрим Вас від молодости лучила братня дружба, хочу і бажаю зістати для Вас такою приятелькою і надалі, шануючи вашу лицарську та мужність... Однак наразі женою Вашою стати не можу, бо я по смерті мужа постановила жити для щастя моїх найдорожчих дітей і вибороти їм золотокований престіл в Галичі і Володимирі і утвердити їх на нім. Отже до того часу я не в вільна і нічого Вам, великий і хоробрий княже, відповісти не можу. Натомісь прошу Вас, яко чесного й хороброго лицаря, допомогти мені в слухній справі моїх дітей, князів Данилка

і Василька. І як я здобуду за Вашою допомогою для них батьківську спадщину, іно що тоді можу розпоряджати собою. Це моя така воля, котру да благословить Пресвята Тройця і Пресвята Богородиця і св. Великомученик Юрій. Амінь“...

Княгиня ще раз перечитала написане, присушила піском і згорнула фоліант в сувої; заховала в шухляду і, троха заспокоєна, помолившись Матері Божій, пішла спати.

Посли князя краківського забавлялися ще кілька днів на замку сяніцькім і в дворищах околичних бояр — любо та широко. Незвичайно подобався їм гарний краєвид сяніцьких гір, якого вони не бачили в своїх сторонах. Деякі з тих лицарів-послів так захопилися красою сяніцьких боярівень, що хотіли лишитися на службі лицарській у княгині Романової: не хотілося їм вертати у свою бідноту.

Ярослав зі Скотнік, Ратибор з Дсбриня і Стефан з Тенчина просили княгиню, щоби наділила їх якими будь-добрами в Сяніччині, вони подякують своїм князям за службу, приймуть грецький обряд (бо то один Бог!), оженяться з українськими красавицями і стануть на службу у княгині.

На це несподіване прохання княгиня Романова відповіла:

— Коли така Божа і ваша воля, славні лицарі, то я проти цього нічого не можу мати, охоче учиню вашу волю. Земля наша українська багата і родюча, хліба у нас не бракує, красавиці слава Богу гожі, ваше щастя у ваших і Божих руках...

Перед відїздом польських послів, княгиня Романова скликала ще своїх співрегентів і відчитала їм свою відповідь князеві Лешкові.

Старі бояри притакуючо кивали своїми сивими головами, а о. Юрій навіть і неспрошено сльозинку змахнув зі своїх очей.

— Добре діло робиш, княгине.. Всевишній Господь і Мати Божа віддячать тобі, за твою велику любов до діточок-сиріток, сторолицю — сказав він.

— Мудро сказано, — додав Твердята Остромирич. — Політично... Дивуюся, достойна княгине, скільки в тобі є державного хисту... Не кождий досвідчений правитель вийшов би так добре з такого положення.. Так делікатно, мудро відписано, що князь Лешко не мав права образитися... а допомога його нам буде потрібна..

Княгиня запакувала письмо. Боярин Ілія Щепанович прибив до нього великокняжу печатку на шовкових шнурах, і княгиня в прийомній грідниці вручила його Заславові, який сховав його в срібну пушку і запхав за пазуху.

За хвильку гості попрощали княгиню і на осідланих конях відїхали до дому, пращані з жалем сяніцькими боярами.

РОЗДІЛ XV.

Король Андрій.

В тиждень по відїзді послів князя Лешка, княгиня Романова сиділа на дітинці сяніцького замку в тіни старої липи з зостою і придивлялася грі дітей.

Коли сонце стояло ще за хлопа високо на небі, приспіненим кроком прибіг тивун сяніцький, поклонився княгині і сказав:

— Великоможна княгине, маємо знову гостей у себе. Прибули нині до нас гонці з нашого послідного на заході города Тилича з вісткою, що король угорський Андрій перейшов з великим своїм військом наші гори й прямує до Сянока, яко твій, княгине, союзник і приятель, проти галицьких крамольників та узурпаторів. Сторожа гранична привітала їх гарно, віддала належну пошану...

— Так?.. Ну, що ж... хай Бог простить... Не хотіла я чужими мечами проливати рідної крові, та злоба і ненависть людська примусили мене до того... — сказала княгиня і задумалась.

По хвилі мовчанки звернулася до тивуна:

— Коли він тут може бути?

— За три дні, великоможна княгине...

— За три дні?.. Гм... Отже маємо три дні часу до приготування, щоби достойно прийняти так дорогого гостя. Постарайтеся, тивуне, о живність для його воїв.

— Живности в нас, достойна княгине, досить; житниці наші повні так в Сяноці, як і в околицях города. Може король Андрій і цілий рік з військом своїм стояти у нас — хліба нам, слава Богу, не забракне. Наш народ гостинний, радо поділиться всім, однак боїться троха грабіжів, бо угри люблять грабувати. Не позбулися вони ще звичаїв предків своїх. Їхні походи через наші гори памятає народ до нині, їх грабунки живуть в памяти поколінь... Страх, що то за дикуни були. Не ощадили старців, жінок, дітей, хотяй приходили, яко союзники наших князів.

— Кажуть, що вони, по прийняттю Христової віри, змінилися трохи, — сказала княгиня.

— Я щось не дуже в це вірю, — відповів тивун. — Мій дід оповідав про їхні жорстокости, як король Геза ходив у поміч Ізяславу київському проти нашого князя Володимирка. Дались в знаки вони галичанам! Де стопа угра перейшла, там трава не хотіла рости..

— Дуже мене це болить, — зітхнула княгиня... — А що оповідають гонці тилицькі? — спитала вона тивуна.

— Кажуть, що їде їх велика сила на конях. Всі озброєні, шоломи блищать на сонці, списи мають довгі, блискучі, бурки обернені волоссям до гори... Кричать та вигукують страшно, не по нашому. Народ наш боїться їх дуже. Дівчата та жінки ховаються по ямах

яскинях; дітвора плаче, втікає, навіть худоба втікає з поля перед їхньою появою... Страшне це військо!..

Княгиня задумалася, посумніла... Немило їй було чути такі неласкаві слова про угрів. Вона відчула в глибині душі, що народ наш ненавидить їх за ту кривду, яку йому не раз, не два зробили. А вона їх спроваджує на свої землі.

— А може вони вже не будуть більше грабувати, як ми задовольнимо їх усім — і воїв, і коні? — з тривогою в голосі запитала княгиня.

— Може бути, — відповів, зітхнувши тивун. — Може бути, що перейдуть спокійно.. дав би це Бог...

Княгиня Романова закликала регенційну раду і кількох придворних сянїцьких бояр, щоби порадитися, в який спосіб прийняти так достойного гостя, як сам король угорський Андрій.

Постановили прийняти якнайкраще. На приміщення його свити відступили ціле ліве крило замку, а король сам займе середні кімнати в партері. Щодо війська угорського, то заряджено умістити його в касарнях сянїцьких двох полків, які виступлять на два дні раніше і займуть села від Сянока до Перемишля. Тивун сянїцький і тисяцький порозуміються з полководцями угорськими, щоби забезпечити цілковитий спокій нашим мешканцям. Решта уложиться, як військо вже буде в гостях.

При кінці засідання з'явився паж княгині Дмитро і сказав:

— Великоможна княгине, посол Його
Княгиня Романова.

Величності короля угорського Андрія прибув до нас і просить о послухання.

— Хто такий? — запитав тивун.

— Посол короля угорського Андрія просить послухання, — ще раз сказав уклоняючися паж.

Всі присутні на раді здивувалися, а княгиня сказала:

— Проти посла...

Тивун сяніцький обчислив, що король Андрій повинен був явитися в Сяноці на третій день; тимчасом посол його явився вже таки того самого дня під вечір, коли прибув гонець зпід Тилича.

В цій хвилі станув між зібраними на раді боярами княгині Романової молодий ще чоловік, кремезної постати, з осмаженим обличчям і, сказавши пару слів у словацькій мові, уклонився усім і вручив княгині письмо, при чім додав:

— Його Королівська Милість завтра увечері стане в Сяноці на услуги Найдостойнішої княгині.

Княгиня відклонила послів і сказала:

— Дуже рада буду видіти найяснішого короля угрів в моім городі Сяноці. Серце мов переповнене великою вдячністю за геройські подвиги короля угорського... Вітаю його і хоробре його військо, як щирого друга великого князя Романа... а його посла прошу розгоститися на нашім замку до прибуття Його Милости короля угрів..

Посол Василь Ковач, забескидський лемко, подякував за ласкаві слова прийняття, але повідомив, що гостини прийняти не може, бо му-

силь зараз же відіхати до ставки короля і звістити його, як сповнив своє діло. Це сказавши, уклонився низенько, вийшов з грідниці, сів на коня і чвалом відіхав в сторону Чертежа.

Город Сянік прибрався урочисто.

Маси народа вилягли на вулиці — всі ждали приїзду короля угрів Андрія, який ішов з допомогою їхнім княжатам Данилкові та Василькові.

На другий день перед заходом сонця вїхав король Андрій на білому коні, в оточенні чисельної свити, на сяніцький замок, яко гість, яко приятель бл. п. Самодержця „Всея Руси“, яко опікун княгині-вдови і її дітей.

Княгиня Романова очікувала його на рундуку сяніцького замку в парадній коронаційній одежі, зі скиптром у руці, в діядемі на голові, з котрого діаманти сипали проміння до заходячого сонця.

Княгиня виглядала чудесно. Її спокійне обличчя ясніло незвичайною повагою, було повне якогось чару, примани, краси.

Король Андрій, тридцятькількалітний чоловік, середнього росту, смаглого лица, на яким жаріли чорні, блискучі очі, зліз з коня, а підійшовши кілька кроків по вистеленім килимі, — склонився глибоко перед маєстатом княгині і поцілував її в руку.

Княгиня Романова привітала його живо, склонила легко голову, усміхнулася мягенько.

Король заговорив до княгині по грецьки, і їх, крім зости, ніхто не зрозумів.

З рундука перейшов король до грідниці, де усів для відпочинку.

Перша заговорила княгиня:

— Певно Ваша Королівська Милість чуються змучені, перебувши таку велику дорогу на коні, до того по наших горах?

— Я цілком не чуюся умученим... — відповів король Андрій. — Це вже повинність лицарів — завжди бути свіжими й бадьорими, тим більше в присутності достойних дам. Я щасливий буду, коли тобі, найдостойніша княгине, зможу віддати затягнений у твого бл. п. мужа Романа довг вірности. Це моя лицарська повинність додержати слова, особливо там, де іде о поміч жінці й сиротам...

— Я з вдячністю приймаю ці слова так великого й могутнього лицаря і володаря, — говорила далі княгиня. — Надіюся, що за допомогою Вашої Милости сини князя Романа сядуть на місці свого батька...

— Доложу всіх сил, щоби сповнити свій обов'язок, — уклонився король Андрій. — Пять моїх полків рушило в дорогу на Перемишль до Володимира, щоби там злучитися з силами нашого приятеля, великого князя краківського Лешка... Наперед треба вигнати Ольговичів та Ігоревичів з Володимира, а опісля і з Галича. Мусимо також приборкати трохи галицьких крамольників і запевнити галицький стіл правим його наслідникам. Сподіюся, що до тижня наші полки зійдуться разом під Володимиром. По здобуттю Володимира ваша княжа милість zvolить вселаскаво опустити Сянік і переїхати з дітьми до Володимира, щоби Василька там посадити на столі. Опісля поїдемо здобувати Галич... А де ж, княгине, твої славні діти? Хотів би їх бачити, тим більше

що для Данилка я призначаю і угорський престіл...

За хвильку увійшли обидва княжичі: Данила тримав пістун Мирослав за руку, а Василька вела кормилиця. Оба покліналися й поцілували короля в руку. Король Андрій привітав їх щиро, обох взяв на коліна та поцілувавши сказав:

— Аж то славні лицарі будуть! Данилко цілком подібний до батька — лице Марса... Що за повага буде! Го-го!.. А Василько, видно, мамин синок, — лице подібне цілком до мами! Хай ростуть здорові на щастя для мами і славу вітчизні...

Данилко, сидячи на колінах короля Андрія, приглядався його красному мечеві, а Василько дотикав пальцем золотих гудзиків при королівським спенсері, при чому все приглядався мамі, бо боявся троха незнайомого вуйка. Нарешті розплакався і протягнув руки до мами:

— Я хочу до мами... Мамо!..

Король передав його княгині і звернувся до Данилка:

— А ти не боїшся мене?

— А чого? — відповів Данилко. — Ви такий хоробрий і красний...

— А хто ж тобі говорив, що я хоробрий?

— Дядько мій.. Мирослав..

— Я бачу, що ти будеш ще хоробрійший від мене, коли ти такий відважний та смілий, — сказав король.

— Смілість і відвага то найважніші прикмети лицарів, — озвався Данилко і, сміло дивлячися в вічі королеві, додав:

— А я поїхав би з тобою!..

— А куди ж би ти поїхав?

— А туди де й ти..

— А умієш ти на коні їздити?

— Умію... Я вже кілька разів їздив з Мирославом за місто, аж там... на гору... Там так далеко видно!... Я і мечик маленький маю... Ось, подивися...

Данилко вирвався з рук короля, побіг швидко до своєї діточкої кімнатки і приніс малий мечик, який зробив йому пістун Мирослав.

— Ах, який же твій красний мечик! Може б ти мені його прип'яв? — засміявся король.

— Добре, але на тебе замалий буде, — сказав Данилко. — Твій більший і гострійший... І я буду такий мати, як виросту великий... Мама мені купить у греків..

Король дивувався смілим і дотепним відповідям хлопчини, якому йшов шестий рік.

По вечері король попрощався з княгинєю і дітьми, і удався до призначеної для нього гридниці, щоби відпочити, а на другий день їхати в дальшу дорогу...

Король однак не клався спати. Ходив довго по гридниці, дивився на місяць, який в цілій своїй повні блеску світив над лішнянським гірським хребтом... Довго щось думав король...

Йому приходили на пам'ять давні часи його молодости, часи виховання при дворі імператорів грецьких. Пригадав, як він там бавився з ровесниками; як пізнав там перший раз княгиню Романову, яко 14 літну дівчинку. Пізніше бавився з нею при дворі в Тессальоніках і там закохався в ній першим ніж-

ним, святим коханням, котре затаїв у глибині свого серця і нікому не відкрив. Княжна здавалася йому тоді, якимсь ангелом безплотним. Від її лица сяли якісь проміні щастя на його лице. Він горів від цих промінів, коли вона іноді дивилась на нього. Він паленів від радості, коли був у її товаристві...

Часи минали... Його викликав батько додому і з династичних поглядів заручили з німецькою княжною Гертрудою, якої він не любив. Але й дома він не міг забути княжну Анну, — вона все стояла перед його очима.

Пригадав король Андрій лицарський турнір у Царгороді і заручини княжни Анни з князем Галицько-Волинським Романом. Наче серце увірвалося в нього. Але вихований в християнському дусі, він переміг біль свій, одчай — і в молитві знайшов заспокоєння. Пізніше одружився з княжною Гертрудою і був примірним чоловіком, хоч все носив у серці образ княжни Анни.

Пізніше він тримав до хресту Данилка і навіть призначив його наслідником на угорським троні, бо сам не мав сина.

Тепер він знову біля неї.. Вона ще красніша стала. Лице її набрало сталих, ніжних форм; троха споважнішала. В великих чорних очах — слокій, рівновага... Знову дивився на неї, як на щось недосяжне, неземське... І знову почув, як щось заніло в нього в грудях.

— Для неї... для неї все зроблю, — думав нещасливий в родиннім життю король: — Її прохання для мене — закон... Ціле королівство віддав би для неї... Сповнити її волю — це ж найбільше щастя, найбільша нагорода для ме-

не !... Аби лиш викликати ту чарівну усмішку на її устах...

І він ходив скорим кроком по грідниці, ставав при вікні, вдивлявся у темне пасмо лішнянських гір, яке нагадувало йому таке ж пасмо грецьких гір на північ від Тессальонік.

— Боже, що зі мною?... Геть ці грішні думки!... Таж я — батько, чоловік... І вона вдова, має діти... Що для неї моє кохання? Ні, ні... не скажу їй, навіть не натякну.. Хай думає, що усе я роблю з приязни до Романа...

Король зачав роздягатися, кинувся на ліжко. Та надаремно він силувався заснути. Сон відлетів від його очей. Перед ними стояли образи то 14 літнього херувима, в рожевій туніці, то пишної Паллади, в якій від голови спалося яскраве проміння.

Не міг вилежати, зірвався з ліжка, бігав скорим кроком по кімнаті, став при вікні.

— Боже, що діється зі мною? Таж уже білий день, а я й ока не зажмурих... Сонечко підноситься.. За яку годину повстають мої вої, заграють роги на похід... Всі виспані, бадьорі... А я?... Що княгиня подумає про мене, побачивши змученого, невиспаного...

Король знову станув при вікні, зверненім на Сян, і придивлявся, як проміння соняшне купалося в срібній ленті Сяну.

В тій хвилі дався чути голос рогів, які будили зі сну сяницьку залогу. В городі настав рух. Король прикликав своїх пажів, убрався при їх помочі, вийшов з ними на дітинець і відтак сходами спустився до річки, щоб скріпити своє змучене безсонною нічкою тіло

в срібних хвилях Сяну. Сонце ясно світило і гріло, було тепло.

Король вийшов з води, скріплений на тілі й дусі, відсвіжений. Відзискав гумор, ішов скорим кроком по сходах до гори на замок. Сам дивувався, що такий легкий і веселий.

При сніданню запитала його княгиня:

— Як спалося Вашій Величності в моїй бідній хатині?

— Знаменито, найяснійша княгине! Спав я добре, як бібр у борі. Щойно голос рогів збудив мене, а чудова купіль у Сяні підкріпила мене знаменито. Ах, якби я мав таку чудову, відсвіжаючу воду в моїм Дунаю! Дунай вже не це — вода часто мутна, якась густа, переповнена нечистотою.. Я просто заздрю Вам, княгине, що ви маєте таку воду... Це — кришталь, примана..

— Тішать мене це дуже, що Ваша Великоможність, найяснійший пане, знайшли тут, у сім закутку, таку малу приємність. Я рівнож часто купаюся в Сяні, ідемо з состою і дітьми — і чуюся завжди свіжою і веселою...

— Знаєте, найдостойнійша княгине, — ваша вода в Сяні нагадує мені купіль на березі моря в Тессальоніках, де то ми перед десятима роками купалися.. Там хвилі морські такі ж прозорі, ясні, холодні, як і в Сяні... Я лише подивився на хвилі Сяну, як мені відразу прийшли на гадку часи першого нашого пізнання на берегах Егейського моря...

— І я пригадую собі це, — сказала княгиня, дивлячися на короля ясным поглядом своїх великих очей. — То були щасливі дні юности... Безтурботної, ясної..

— Я памятаю, як прашався з Вами, відіжджаючи на Угри, — сказав король. — Ви мали на собі рожеву туніку.. Я памятаю навіть пряжку, якою вона застібувалася на грудях...

Княгиня усміхнулася і троха порожевіла.

— Цього вже не памятаю, — сказала вона.

— Тру! Тру! Тру! — дався чути звук рогів.

— Час до відізду, — сказав король, — а мені так тут мило, як було колись в Царгороді й Тессальоніках. Але цей голос такий пан, такий сильний, що й король мусить його слухати.

Король засміявся і встав зза стола. Подякував княгині за хліб-сіль, попрашався з дітьми, запросив Данилка до Угор, де на нього буде ждати його жінка.

— Поїдеш до Буди, Данилку?

— Поїду...

— Там жде на тебе мала Анничка... Будеш з нею бавитися... Хочеш?

— Ні, не хочу... Але поїду — буду з хлопцями бавитися...

— То буде твоя жінка, — сказала княгиня.

— Не хочу жінки! Буду з хлопцями бавитися у жовнірів... У війну будемо бавитися.

Гості засміялися з такого дотепу дитини.

Король уклонився княгині і вийшов скорим кроком до своєї гридниці, де чекав на нього паж з мечем і подорожним клунком.

Король, зійшовши східцями, сів на коня підїхав під рундук, на котрий вийшла княгиня Романова з дітьми і зостою.

Була красна, як сонце, чудова, як рожа в повнім цвіту. Король подивився на неї і уклонився з коня в останній раз. Княгиня усміхалася, відклонилася, поглянула на нього блискучими, іскристими очима.

Мимоволі король пригадав Тессальоніки, зіткнув глибоко і, стиснувши коня острогами, хутко подався через дітинець... За ним послідувала його свита.

РОЗДІЛ XVI.

У Володимирі.

Військо короля угорського Андрія рушило вперед і за тиждень було вже під Володимиром Волинським.

Король поспішав за військом. В Перемишлі дістав вістку від Лешка, що Володислав Лісконогий, свояк Ольговичів, виступив зі своїми полками їм на допомогу. Це трохи занепокоїло короля. Вислав гонця до Лешка, щоби прибув з більшою силою, а другого післав на Угорщину по свої ще два полки.

Володислав Лісконогий, дізнавшись про коаліцію Андрія з Лешком, завернув з дороги, а Ольговичі, не діждавшись допомоги Ліскононого, а учувши, що король Андрій іде з великою силою, і що Лешко по стороні Романовичів, — не ставили великого опору. Прийшло лише до битви між передніми полками кінноти, і Ольговичі уступили на границю Волині, Галичини і Київщини.

Спільники опанували Володимир Волинський і оголосили мешканцям, що князівство Володимирсько-Галицьке вертає до своїх правних дідичів — синів Романа, „Самодержця Всеї Руси“.

Однак по деякім часі володарі зорієнтувавшись в ситуації, вирішили, що на Галич іти тепер нема рації, бо там ще занадто сильно почувала себе партія Володислава Кормильчича, тай князі Ігоревичі сиділи там міцно. Тож пхатитуди жінку з дітьми в цю хвилю небезпечно.

— Я думаю, — сказав Лешко, — що вони там довго не загриють місця, хотяй би й засіли на престолі... Я всього два рази був у Галичі, однак добре пізнав галицьких бояр... Це — такі ворохобники!..

— І я всіх добре знаю... — підтвердив і король Андрій. На підставі моїх вістей бачу, що ситуація в Галичі в руках Володислава Кормильчича, найбільшого ворога Романа. Вдова і діти не дадуть партії Кормильчича ради. Там треба енергії Романа, його сильного залізного характеру, його залізної волі. Там перший ліпший князь нічого не вдіє... Не один ще буде чутися щасливим, як удасться йому з життям утекти...

— Дійсно таких неспокійних духів я ще ні де не бачив, — сказав Лешко.

— Що з того, що ми здобудемо Галич і посадимо вдову і діти на стіл? Тільки їх і пановання там буде, доки наші полки там стоять... Іно що ми відідемо, вона мусить знову втікати...

— І я так думаю, брате, — сказав Лешко до Андрія, — що з цеї муки хліба не буде... Шкода наших заходів і страти сил...

— Отже гадаю, — продовжував король Андрій; — що ми посадимо княгиню з княжатами тут у Володимирі. Поки вона зорганізує

свої воєнні сили, лишимо тут їй залогу для оборони... З давних прихильників Романових зорганізуємо цивільну владу... Наші полковники як побачуть, що її сила уже так велика, що їй ніщо не загрожує, стягнуть наші залогі і відїдуть...

— Так, добре... більше ми нічого зробити покищо не можемо... Будемо слідити за подіями і не спускати ока з Галича... Тож треба післати по княгиню... — сказав Лешко.

На тім і порішили опікуни малих Романовичів і тихі обожателі княгині Романової.

Післали до Сянока гонців до княгині, щоби вона вирушала до Володимира. Радили їй тут твердо осісти, еднаючи прихильність людности, яка звикла до династії князя Романа. На Галич обіцяли оба володарі звернути бачне око і, використавши відповідну хвилю, осадити там Данилка, полишаючи Володимир Василькові.

Ця вістка не задовольнила княгині, однак не було чого іншого робити. З жалем залишила вона затишний Сянік і зі своїм оточенням переїхала до Володимира.

Володимирці здёржливо — більше холодно — прийняли малих Романовичів. Перше — вони їх не знали, бо діти народилися в Галичі. Друге — княгиню Романову володимирчани бачили також ледво кілька разів, бо її пошлюбив Роман, уже будучи Галицьким князем. А третє — і то саме головне — тому що вона прийшла з чужоземним військом, яке все ж таки кривдило місцеве населення.

Однак старше боярство, яке привикло

до династії Мстиславичів, прийняло княгиню радісно і тішилося з повороту малих дідичів. Це були якраз ті верстви, з якими налагоджував звязки Твердята Остромирич. Вони то урядили княгині-вдові гучну овацію, приносили їм ріжноманітні дари та чуда оповідали про красу княгині та її добре серце.

В найближчу неділю княгиня з дітьми приїхала до собору Богоматері і заняла давно опорожнене місце, призначене для княжої родини. Очі зібраного народу цілий час були звернені на княгиню та княжичів.

Владика Григорій служив торжественну обідню. Підчас проповіді згадав про обовязки підданих зглядом своїх господарів, про вірність до них і, указавши рукою на маленького князя Данила, привів зібраний народ до присяги молоденькому княжичу і пайдостойнійшій княгині Романовій, яко регентці. Зібраний народ: бояри, міщани, людіє-смерди з одушевленням підносили руку до гори і цілували хрест на вірність князеві Данилові і його добрій матері..

Відправивши частину своїх військ до дому, король Андрій і князь Лешко ще деякий час побули у Володимирі, поки княгиня троха обжилася. А по короткім часі, залишивши деякі сили для охорони княгині, й самі попращавшись з княгинею і дітьми відїхали на чолі своїх полків. Їхали разом до берегів Висли. Станули напроти Завихоста, де знайшов смерть князь Роман, якому заздрили сусідні володарі, котрого приязни шукав римсько-німецький імператор, котрому папа Інокентій III. підніс королівську корону, на котрого дворі шукав за-

хисту імператор византійський; котрий... самого Лешка посадив на краківським столі...

Яка страшна судьба!..

Мимоволі оба володарі подивилися на цей Завихост, який змінив на цілі століття долю України.

Що сказав їм цей Завихост?..

Це лишилося тайною їхньої душі.

Залишившись під охороною польських і угорських мечів, княгиня Романова енергійно принялася до організації власних військових сил, як рівнож і до упорядкування цивільної адміністрації.

Ілля Щепанович і Твердята Остромирич, при участі волинського воеводи Афанасія Заремієвича, виробили плян політики княгині Романової, яко регентки малолітніх князів Данила і Василька, наслідників престоло.

Цей плян, прийнятий і боярською радою, виглядав так:

1). Амнестія всім, хто виступав проти Романовичів на боці князів Ольговичів.

2). Виставити чотири полки воїв, належить їх озброїти і вправити до боротьби, та розмістити на важніших стратегічних пунктах держави.

3). Реорганізувати і доповнити два полки, які стоять на границях Волині, а то: в Дорогичині, Берестю, Бужеську і Пересопниці, щоби заступали полки польський і угорський, які відійдуть до дому.

4). Адміністрацію краю віддати боярам волинським; вони припишуть налоги, потрібні

до виконання і задоволення потреб держави, а регентка це затвердить, або відкине.

Народ Волиня, пізнавши нові розпорядки княгині та її добрі наміри, приходив поволі до переконання, що княгиня насправду думає завести лад і порядок. Пізнали й бояри, що вона хоче спокою, щоби кождий громадянин міг спокійно зайнятися своїм ділом, вернув до щоденної праці, щоби нікому не бракло ні хліба, ні соли. Частина бояр, котрі памятали часи князя Романа, охоче горнулися до княгині. Ілія Щепанович і Твердята Остромирич енергійно взялися до організації війська і адміністрації. Присутність угорських і польських полків запевняла спокій. У Володимирі дійсно настав спокій. Але... це був спокій перед бурею; спокій вулькану, в середині якого нуртують божевільні сили. Настане хвиля, і ці сили вибухають потворною масою огня, каміння, попелу, диму... Широким морем розливається лява, розносячи навколо смерть і спустошення... Настав і в Володимирі час такого вибуху.

Княгиня Романова, лишившись сама на Волині, під охороною польських та угорських мечів, чула себе якось не добре; не мала гумору, гризлася ріжними сумнівами. Ліпше почувала себе в Сяноці: там була панею в тім закутку; хоч і заховалася туди від ворохобників, однак приїхала туди по своїй волі; нікому не була нічим зобов'язана, бо опертя знайшла в самім народі українським, з волі якого сиділа безпечно. А тут, хоч і на престіл її мужа, однак ввели її силою чужою; вона відчувала, що залежить від ласки чужих володарів. Вона була їм зобов'язана, вона завдячувала їм цей

престіл. Власть її тут оперта на чужих мечях; під охороною цих мечів вона спала в своїй княжій палаті.

Хоч як княгиня Романова була підготована, бо ж сама бажала чужої допомоги, однак ці мечі, мов огнем, пекли її серце, чулася упокореною, мусіла силитися на вдячність і завжди перед нею стояло питання: доки ж так буде?

Зіставшись серед нового оточення, серед нових людей, відчула порожнечу навколо себе. Одного разу о. Юрій і пістун-Мирослав пішли на раду боярську, зоста і кормилиця пішли з дітьми в розкішний сад княжого терему. Княгиня Романова лишилася сама, серед понурих гридниць старого княжого терему. Їй прийшло на гадку давнє її щастя в Галичі; бачила себе дружиною славного й могутнього лицаря, якого сердечно любила вогнем невгасимої любови. Він дав їй щастя, про яке мріяла ще в Царгороді. І це щастя їй підступно видерто. Відчула якийсь невимовний жаль. Якась туга лягла їй на серце...

Подивилась через вікно терему у далекий світ. Всюди рівнина... якась глуха просторинь без кінця, без краю... Все — якесь понуре, сумне... Ці мочарі, ці багна, ці піски не віщували нічого доброго, немов хотіли сказати: „Твому горю і стражданню не буде кінця, як не видно кінця цій безконечній простороні, де око ніде спочити не може, де воно мучиться“...

І пригадала княгиня себе молодою князівною, при дворі свого вуйка византійського імператора; пригадала, як її око тішилося чудовим краєвидом Чатальджи, або гір Олімпійських у Тесальоніках... пригадала себе щасли-

вою за вимріяним лицарем в розкішнім галицькім теремі, з якого вікон бачила чудові смужки Карпат. Пригадала навіть Сянік, де чудова природа і добрі люди осолоджували її життя...

А тут... понура природа, якісь нещирі люди і... чужі мечі...

Княгиня враз почула, як до горла підкотився якийсь клябок, як стиснуло щось її серце, і з її прекрасних очей, мов град, покотилися горячі сльози...

Плакала, як дитина, схлипуючи і судорожно здригаючи, забувши за все на світі. По всіх гридницях голосною луною відбивався відгомін її ридань, наче сміявся з неї... Княгиня плакала й плакала без кінця, чимраз голоснійше... Всю муку, все горе невимовне виливало в сльозах її наболіле серце. І ці сльози заспокоїли її. Виплакавшись, викинула біль зі свого серця, обтерла сльози і стала прохажатися по гридницях. Станула перед вікном, з якого було видно величавий сад княжого терему. Побачила діти, котрі з зостою та кормилицею ходили по стежках.

Вид дітей, котрі весело бігали по саді, заспокоїв княгиню, привів її до повної рівноваги. Тоді майже голосно сказала до себе:

— Боже, що я роблю? Що зі мною сталося? Я ж не сама... Я маю обов'язки.. Мої біднята тішаться, не знають, що вони сироти, що на них стільки вовків чигає... Я мушу довести їх справу до кінця... Дай Боже їм здоровля, щоб вирости мені й людям на потіху, а Тобі на славу.. Геть сумніви, геть зневіру, геть слабодушність!..

Княгиня одягнулася, зійшла сходами на дітинець, а відтак у сад.

— Мамо, мамо, як тут красно! — кричав Данилко, підбігаючи до неї. — Тут так просторо, тут нема такої гори, як у Сяноці,.. так рівно.. Можна далеко бігати й ніде з гори не упадемо... Правда, мамо, ти не будеш боятися, що ми упадемо з гори!..

— Правда, любчику, правда, — відповіла княгиня, взяла Василька за руку і разом з зостою та кормилицею гуляли по величезнім замковим саді.

Данилко бігав неред ними, збирав великі яблука та грушки, які облітали з дерев, і давав жінкам.

— Правда мамо, що в Сяноці не було на замку такого великого саду, не було там яблук, ні грушок... А тут так багато!.. Нам ліпше тут буде, мамо, і тобі ліпше, бо не будеш боятися, що ми упадемо з гори.

Слова дітей розброїли княгиню, вона повеселішала.

— А вільно їсти яблука, мамо? — питався далі жбавий Данилко.

— Не вільно, дитинко, не можна ще їсти яблук ані грушок... Аж по Спасі, як отець Юрій освятить, тоді можна буде їсти.

Діти помучилися, посідали на лавочці. Коло них присіла княгиня з зостою й кормилицею.

— Як же вам подобалася місцевість? — запитала княгиня зосту.

— Я волю Сянок, там чудова природа, а тут якось так усе тихо, глухо; все притиснене, око не має де спочити...

— А мені ліпше подобалися рівнини, як гори, — сказала кормилиця.

— І мені тут ліпше, — озвався й малий Василько. — Тут мене ніхто не знайде, як я сховаюся в тім великім саді... Де будь у кущі залізу...

— Видно, що будеш тут сидіти на столі, — усміхнулася княгиня.

— А мені всюди добре, де ти, мамо, будеш, — сказав Данилко. — І там добре було, бо була велика гора, можна було дряпатися по ній; а тут є яблука, великий сад...

Зачало смеркатися.

— Ходім до терему; бо вже похолодніло, — сказала княгиня.

Всі встали з лавочки і пішли до терему.

Повечерявши, діти помолилися Богу й пішли спати. Княгиня сіла при їхніх ліжочках, і її обхопив цілий рій думок. Вона забула за свої болі, скорботи, зарозвіяне особисте щастя. Перед очами стояла лише доля її дітей, її укоханих сиріток.

— Щастя для цих ангеликів варто окупити ціною власного щастя, а навіть життя, — подумала скорбна мати і вирішила ще з більшою енергією віддатися праці по організації власної сили.

РОЗДІЛ XVII.

Підозріла монахиня.

Одної неділі, після обідні, що її торжественно відправив владика Григорій, при співучасті майже всього духовенства, в Успенському соборі, — княгиня з дітьми, зостою і кормилицею повертала княжим повозом до свого терему. Повіз оточували кінні отроки, що склали почесну варту при княжій родині. Коли княжа група переїздила через торгову площу, заповнену тепер ради неділі празниково одягненим народом, з юрби відділився якийсь вже сивіючий чоловік у чистій білій полотнянці, підперезаний широким ремінем, продерся крізь ланцюг отроків і упав коло повозу навколішки.

Отроки кинулися до нього, щоби відтрусити, але княгиня зупинила повоз і звернулася до пажів:

— Не відштовхуйте його, він щось хоче сказати... Хто ти є? Чого хочеш, добрий чоловіче?.. — запитала вона старого.

— Змилося, мати-княгине!.. Не дай загинути старому... Що я буду робити на Божому світі без мого Івася?..

Старий зняв з голови солом'яного бриля, і легонький вітрець почав розвивати його сиве

волосся. Померклі сиві його очі з благанням були звернені на княгиню, а простягнені руки наче тягнулися до неї.

— Поможіть йому підвестися, — звернулася княгиня до отроків. — Встаньте, діду, та розкажіть, хто ви... і чого хочете від мене?..

Між тим почав робитися натовп, так що отроки мусіли тісніше замкнути ланцюг навкруги повоза, щоби охоронити княгиню.

— Найяснійша княгине, чулисьмо ми про твоє добре серце, тож звертаюся до тебе, як до Матері Божої... Я прозиваюся Петро Жбан, а сиджу ось там, на Зимній... Я — вільний смерд і діти мої вільні... Нас усі тут знають...

— Так... так... Ми знаємо діда Петра... Давно уже знаємо... — загули в юрбі.

— Але чого ж ти хочеш, діду Петре? — знов запитала княгиня.

— Правди хочу, великодостойна княгине.. Напосівся на мене великий боярин Мстибог, що он до його маєтностей примикає і мій клаптик землиці. Ще на похорон моєї небіжки позичив я в нього двадцять гривень срібла з тим, що йому відроблять мої діти. І старший мій син Івась пішов до боярина в закупи. Чотири роки вже працює в нього, але боярин числить таку лихву, що ми не тільки не виплатили боргу, а йогоросло ще двадцять гривень. Тепер же боярин вимагає заплати всього боргу, а не то, хоче оголосити Івася своїм холопом-невільником... Чи ж це по правді Божій і людській? Чи це по закону „Руської Правди“? Розсуди сама, великоможна княгине!..

В юрбі почулися вигуки:

— Так, це правда.. Ми знаємо боярина Мстибога!..

— Він уже не одного вільного смерда закабалив у свою неволю!

— Неправедний чоловік боярин Мстибог...

Княгиня бачила тривожний настрій юрби. Вона звернулася до старого з такими словами:

— Ви, діду Петре, прийдіть до княжого терему і там складете свою скаргу... Вас ці отроки впустять. Розібравши справу, я розсуджу по справедливості. І коли боярин Мстибог чинив не по правді, він буде відповідати, бо законам „Руської Правди“ мусять підлягати і смерди, і бояри, і навіть князі... А тепер прощайте...

Вона махнула рукою, і півіз покотив далі, а в юрбі довго ще йшли балачки на тему, яка то добра і справедлива княгиня Романова..

* * *

В судовій грідниці княжого терему, в присутності великих бояр Ілії Щепановича, Твердяти Остромирича і Афанасія Заремієвича, княгиня Романова розібрала справу діда Петра Жбана.

Дуже яскраво виступило свавільство боярина Мстибога, який, користаючи з часу „безкняжя“, робив, що лиш забажав.

Княгиню обурило таке поступовання боярина.

— Боярин мусить бути взірцем чесноти, справедливості і громадянської карності. Йому багато дано, але багато й від нього вимагається. А де ж воно подіється правда, коли самі бояри почнуть робити беззаконія?.. По-

кійний князь Роман не стерпів би такого потоптання українських законів. Отже в його память я наказую увільнити від боярина Мстибога вільного смерда Івана Жбана; крім того заплатити йому за чотири роки служби, відтягнувши боргу двадцять гривень з законною лихвою...

— Достойна княгине, — тихо казав їй воевода Афанасій Заремівич, — таким рішенням набувавш собі смертельного ворога, бо боярин Мстибог в багата, впливова і дуже амбітна людина ..

— Шановні мої помічники, — голосно відповіла княгиня Романова, — на неправді не хочу нічого будувати, навіть панування моїх дітей... Господь мені допоможе в правім ділі...

— Твоя воля княжа, — відповіли співрегенти.

А старий Петро Жбан і його свідки сусіди аж вухам своїм не вірили.

— Це ангел, а не людина, — шепотіли виходячи. — Не дурно її так обожав покійний наш князь Роман...

Вістка про справедливе рішення княгині Романової блискавкою облетіла цілий город. Серед смердів, міщан, закупів, взагалі демосу викликала задоволення і надії.

— Справедлива княгиня... Вона прикоротить віжки нашим боярам... Знову настануть часи князя Романа, — говорили в ріжних купках народу.

Навпаки серед бояр викликала невдоволення.

— Дивися, ще місяця не нагріла, а вже дряпатися починає... Чекай, пойдуть твої угри

і ляхи!.. — відгрожувався сам боярин Мстибог і від того часу в його голові зароїлися пляни, як пімститися на княгині..

Бояри Твердята Остромирич, Негвар і Афанасій Заремієвич їздили від одного города до другого, організуючи військову силу володимирського князівства. Ілія Щепанович, Недан, Домажир і інші члени боярської ради, прихильні Романовичам, допомагали в налагодженні цивільної адміністрації: судів, митних урядів і інших установ.

Життя поволі налагоджувалося: сама княгиня вже починала вірити в те, чи не настав вже поворот на краще.

Але цей химерний спокій скоро розвіявся, і на чистім небі почали з'являтися хмари.

Коли Романова вдова сиділа ще з дітьми в Сяноці, в Галичі вже були Ігоревичі, властиво — в Галичі сидів Володимир Ігоревич, а Роман в Звенигороді. Партія Кормильчича раділа і задумала вибити Романовичів і з Волиня, куди недавно княгиня Романова з дітьми перенеслася з Сянока. Галицькі бояри задумали волинський стіл віддати третьому братові Святославу Ігоревичу, на що сей послідний чекав уже в Галичі.

Щоби цього діпняти, партія Кормильчича вела у Володимирі агітацію поміж місцевими боярами проти Романовичів. На чолі цих тайних агентів Ігоревичів у Володимирі Волинським стояв якийсь піп. За гроші і багаті дари їм вдалося зискати чимало прихильників. На чолі противників княгині Романової стануло трьох великих бояр: Мстибог, Мончук і Никифор.

То підкупом, то підпоюванням вони назбирали собі юрбу наемників, яка кричала вулицями:

— Нащо нам годувати якусь вдову і діти? Нам треба князя! Хай жиє князь Святослав Ігоревич!

— Пріч з бабою! Пріч з дівкаками! Іскоренити племя Романове!

— Нащо нам стільки війська? Нащо нам таких тягарів? Хай по всій Галицько-Володимирській землі князюють Ігоревичі — чейже брати не будуть битися, то й війська стільки не треба...

— Геть з Романовичами! Нам треба князя мудрого й сильного!..

Простий нарід стояв за Романовичами, але демагогічними гаслами, підкупамі й підступами противній партії вдалося зібрати такусяку юрбу прихильників. Однак більшість бояр, на чолі котрих стояли — воевода, полковники, тивун володимирський і взагалі впливові люди, були прихильні Романовичам, тому відкритою боротьбою противники нічого не могли досягнути. Піп-шпигун пустився на інший спосіб.

Одного дня скоро після Спаса, пополудни княгиня, зоста і о. Юрій сиділи в саду на лавочці, в холодку і тихо між собою розмовляли. Княгиня й зоста гафтували шовком, сріблом, золотом і бісером „воздухи“ на престіл собору Успенія Пресвятої Богородиці, а о. Юрій переглядав Четьї-Мінеї. Діти бавилися з пістуном Мирославом на полянці перед лавою, на якій сиділа згадана вище група.

Коли ось до княгині підійшов отрок і сказав, що якась черниця, яка назвала себе „сестрою Аполінарію“, хоче бачити княгиню.

— А поклич, отроче, її сюди... Чого вона хоче?.. Я не знаю ніякої сестри Аполінарії..

— Може збирає на храм свого дівочого монастиря? — запитав о. Юрій.

— Може й це бути... — підтакнула й зоста.

— А ось довідаємося... Оце, здається, й вона іде... — сказала княгиня, показуючи поглядом на доріжку в бік терему, якою наближались до них отрок з молодою ще черницею.

— Слава Ісусу Христу і Пресвятій Богородиці... — сказала черниця, підходячи до княгині й кланяючися.

— Во віки віків... — озвалася княгиня.

— Амінь... — додав і о. Юрій...

— Куди й звідки вас Бог несе, сестро? — запитала княгиня.

— Та тепер іду по городах руських збирати на храм Благовіщення в женському монастирі в Овручі, а раніше таки була тут, у Володимирі, на „Святій Горі“...

— Сідайте, сестро, отуг відпочніть.. А ви, — звернулася княгиня до зости, — принесіть там щось зі скарбу на Благовіщенський монастир..

— А я піду готуватися до вечірні, — сказав підводячися о. Юрій.

Зоста і о. Юрій відійшли в напрямі до терему, а черниця присіла на звільнене місце на лаві і впяла в княгиню пильний зір...

— А це — діточки ясної княгині? — запитала вона княгиню, а очі її блиснули, наче в кітки в п'їтмі ночі

— Так... Старшенький — Данилко, а менший — Василько... Мої сирітки бідні...

— Данилко таки цілком подібний до князя Романа..

— А сестра знали покійного князя? — запитала княгиня Романова, підводячи зір від своєї роботи.

— Та ніби трохи знала.. Я була тут в монастирі, а бл. п. князь Роман був нашим благодітелем..

Вона поглянула на княгиню якимсь застиглим, нерухомим поглядом, так що тій аж ніяково стало якось.

— Що то вона так дивиться на мене? — подумала княгиня. — Що з нею?..

А черниця між тим казала тихим голосом:

— Я сердечно дякую великоможній княгині за приобіцяний дар на наш монастир, але я не з тим власне прийшла..

— А що ж сестра хоче від мене? Що в моїй силі, я все зроблю на Божу хвалу, — сказала княгиня.

Черниця казала далі:

— Обходячи зі збіркою на храм доми міщан тут у Володимирі, я натрапила випадково на одного старця на Когильні.. Називається він Войтіх Гудз. Лежав дуже хворий..

— Може йому допомога яка потрібна? — перервала її княгиня. — Я накажу отрокам, щоби віднесли йому хліба, меду, вина, овочів..

— Йому вже скоро нічого не буде потрібно, найдостойніша княгине.. Але тут справа ось у чім. Пізнавши в мені черницю, він попросив, щоби я покликкала до нього скоріще священника, бо він хоче спокутувати якийсь тяжкий гріх. На мої запити він мені пояснив,

що спочатку він був православним, а потім перейшов на латинство... Але це ще не найтяжчий гріх... Далі з його слів я зрозуміла, що він знає тайну убивства князя Романа, бо він сам був у тій ватазі, яку підкупили поляки, щоби забити князя...

— Ах, Боже мій! — скрикнула княгиня. — Покличте того старця сюди скоріше... Я отроків пішлю..

— Ясна княгине, старий Войтіх лежить дуже хворий... Він не може навіть підвестися з лави... — тихо промовила черниця, не спускаючи з княгині пильного зору.

— Що ж мені робити? Порадьте, сестро, я хотіла б учути бодай тінь вісточки про князя, — якось розгублено говорила княгиня.

Вона хвилювалася, почервоніла, груди її підносилися, дихала скоро...

— Ясна княгиня мусить сама піти до старого... — сказала сестра.

— Але як?

— Над вечір я буду чекати на ясну княгиню коло київської брами. Ясна княгиня візьме з собою кількох отроків для охорони, я проведу вас до старого..

Бідна княгиня в нерішучості мовчала, а черниця нашіптувала далі:

— Чейже княгині Романовій старий відкрив всю правду, як на духу... І всі ми довідаємося про цю таємничу смерть нашого благодітеля...

— Дякую вам, сестро... Ах, як би я була рада почути правду про останні хвилини князя Романа!.. — говорила княгиня Романова. — Так, кажете, коло київської брами? Гаразд,

я прийду, як сурми програють вечірню молитву...

— Хай благодать Божа буде над тобою і твоїми дітьми, великоможна княгине... — тихо промовила черниця.

— А тепер ходітьте, сестро, до замку... там одержите від мене дар на ваш монастир... — сказала княгиня.

— Дякую, найдостойніша княгине, від імени смиренних служительниць Божих і Пресвятої Діви...

Обі жінки пішли до замку.

— — — — —
Сонце вже хилилося ід заходу, коли княгиня Романова, залишивши дітей під опіку пістуна Мирослава, почала нервово збиратися.

— Ви підете зі мною, — звернулася вона до зости, — відвідаємо одного хорого... Покличте кількох отроків зі сторожі, щоби нас проводили...

Але не ступила зоста й кількох кроків, як до GRIDNICI поспішно увійшов, боярин Негвар і, вклоняючися княгині промовив:

— Великоможна княгине, сьогодні не ступите ні кроку поза терем...

— А то чому? Що за неволя?

— Ясна княгиня мені може вірити...

— Але я мушу відвідати сьогодні одного хворого...

— Чи не Гудза? — запитав Негвар.

Княгиня остовпіла,

— А ви звідки знаєте?

— Достойна княгине, тут є партія, підкуплена Ігоревичами, яка завзялася на тебе і твоїх дітей. На чолі тої ватаги стоїть якийсь

під Хвилон, який називає себе галицьким послом...

— А при чім тут... — почала була княгиня.

Але Негвар поспішно казав далі:

— З ними заодно стоїть перша жінка Романова, з дому Руриківна, яка удає з себе черницю і називається сестрою Аполінарією...

— Боже, Боже мій!.. Що це? Сон?

— Сьогодні, — казав далі Негвар, — вони хотіли заманити тебе, найясніша княгине, і увязнити, а може й забити... Але наші биричі викрили заговорників..

— Боже, то звірі, а не люди!.. Не хочу залишатися тут... Де отець Юрій, де мої друзі?

— Прощу великоможну княгиню заспокоїтися. — говорила зоста. — Чей же небезпека минула...

— Я тут не маю спокою... Мені щось підказує, що тут навколо самі вороги... Прощу зараз же скликати раду... — трівожно і яксь розгублено кидала слова княгиня.

Між тим на площі, коло собору, збиралася велика юрба володимирців. В середині стояв якийсь кремезний чоловік в попівській рясі. Руки йому були скручені на спину і зв'язані.

Володимирці кричали:

— Геть з заговорниками!

— Не хочемо проливати княжої крові!

— Не зламаємо присяги..

— До Луга його, браття!.. Втопити ворогохобника!

— Так йому треба, щоб не каламутив народу!..

Розлючена юрба вже була готова вчинити самосуд, але за попом вступилися великі бояри Мстибог, Мончук і Никифор.

Мстибог казав до юрби:

— Громадяни, цей чоловік є посол князів Ігоревичів з Галича... Не годиться убивати посла! Цього не практикують і поганці, не то християни. Посол — чоловік нетикальний. Можна його не слухати, але не годиться убивати... Що на це скаже цілий світ? Не хочете його слухати, виженіть його з города, тільки не убивайте... не беріть його душі на свої голови...

Натовп дійсно втихомирився, і попа вигнали з города...

А в той час княгиня закликала до себе о. Юрія, Мирослава, Негвара, зосту (Твердяти Остромирича, Ілії Щепановича, воєводи Заремівича і інших значних бояр не було в той час у Володимирі) — і заявила їм, що тут довше у Володимирі жити не буде, не хоче, не може. Вона боїться цих людей, не вірить їм. Ігоревичі, видно, пустилися на всі засоби, щоби звести їх зі світу. Вона мусить рятувати діти... Бо вороги не дадуть їй спокою. Тут може прийти до страшної ворохобні... не нині, то завтра...

О. Юрій і Мирослав мовчали, не могли прийти до слова. Нарешті промовив о. Юрій:

— Великоможна княгине, ворохобники зістануть покарані; головний їхній провідник вигнаний з города... Настане спокій. За тобою, найдостойніша княгине, обстане цілий народ.

Уся влада в руках прихильних тобі людей...

— Ворохобники всюди знайдуться, — додав Мирослав, — де їх нема? В кожній державі, у кожного володаря знайдеться купка людей невдоволених, яка звичайно підбурює темний народ... А тут, найясніша княгине, маєш принаймні угорську й польську охорону... поки зорганізуємо свої сили...

— Не кажіть мені про це... Я бачу, що гірко помилилася, коли числила на чужу поміч. Чужі мечі не врятовують моїх дітей, коли свої люди напосядуться на них. Оя в Сяноці можна було спокійно спати, хоч там не було чужої охорони. Там я зазнала стільки милости, признання. Народ цілий вітав мене, як монархиню, день у день приносив дари. Бояри з найдалших закутків довідувалися про моє здоровля. Вони любили і пестили моїх дітей. А тут я бачу, що дуже завелася...

— То можемо назад повернути... до Сянока... — сказала зоста.

— Ні... Тепер боюся їхати до Сянока. Хотяй город цей на західних рубежах, але ж не одна держава. Ігоревичі можуть і туди післати навмних убійників і позбавити життя мене й дітей..

— Але куди ж тікати? — запитала зоста. — До Греції далеко, небезпечно з малими дітьми. На Угорщину також, бо в горах можуть так само засісти убійники...

— Я й сама не знаю, — сказала княгиня, — але тут зіставати ані одної ночі!.. Я тут не заснула б спокійно. Мені все здавалося б, що кождий шелест — то скрадаються убійники, кождий скрип дверей — то злодії...

— Може до Лешка? — запитав Мирослав.

— Ніколи в світі! — відповіла княгиня.

Перед її очами промайнула сцена сватання, сцена убивства Романа.

— Іхати на ту територію, де мені забили мужа? Ніколи!!!

Княгиня хвилювалася, говорила уривчасто, гарячково. Її дорадники понуро мовчали.

Тай що можна було порадити в такій ситуації?

В цей мент до кімнати вбігла кормилиця й принесла ще страшнішу вість: війська Ігоревичів двигаються на Володимир!..

Княгиня ще більше схвилювалася.

— Зараз!.. Цеї же ночі мусимо опустити Володимир, бо завтра може бути вже пізно... Для святого спокою володимирці можуть нас видати Ігоревичам... Утікаймо, отче Юрію...

— Добре, — сказав о. Юрій.

— Але ж куди?.. — знову запитав Мирослав.

— Все рівно куди.. аби лиш утекти.. Мене тут у душі щось пече.. Тут я не видержу. Мені серце підказує не чекати на убійників моїх дітей.. Я наче бачу їх, як підкрадаються з гострими мечами..

Перед очами княгині повстала постать черниці з хижим поглядом застиглих очей.

Княгиня здригнулася.

— Зараз... зараз же тікаймо! Я боюся її... То не монахиня, то злий дух!..

— Бог з тобою, княгине! Заспокійся... Чейже Бог милостивий... не дасть тобі кривди зробити... — казав о. Юрій, хрестячи княгиню.

— Тож тікаймо зараз... Бояринє Негварє, зберіть наших отроків, варягів... нашу охорону... й зараз же виїздимо з Володимира.

— Ні, великоможна княгине, — сказав Негвар, — так виїздити не можна: так усі бачити муть, що ми виїдемо і куди саме. Може бути сильнійша погоня і тоді нам буде лихо... Треба виїхати потайки, щоби виграти час. З дружиною і варягами я залишуся тут, щоб піддержувати порядок до певного часу, а ти, достойна княгине, з дітьми тікай, коли вже така воля Божа і твоя!

— Я обдумав уже плян цілої утечи, — сказав о, Юрій. — Прошу мене вислухати...

— Кажіть, кажіть скоріще, — приспішувала його княгиня.

— Пістун Мирослав перебереться за ремесника, — почав о Юрій, — і візьме так самō перебраного Данилка. Оба сядуть на коні й виїдуть з города, поки брам городських не зачинили. Поїдуть сба з малими клунками вздовж мурів городських і стануть за полудневою стороною стіни городської. Ти, княгине, зоста, я і кормилиця з Васильком перейдемо через діру в стіні, яка знаходиться при кінці княжого сада. Діру ту зробила мійська дівора, кудою лазила зривати яблука в княжім саді. Вчора я якраз зловив тих малих грабіжників княжих яблук. Побачивши мене, вони хутко повтікали з саду. Я здивувався, куди вони зникли? Пішов з цікавості оглядати стіну і побачив діру, підриту під стіною. Я підійшов до діри й приглянувся їй добре. Чоловік, схилившись, легко перелізе. Щоби хлопцям це ударемнити, я приклав до цеї діри великий

камінь, який лежав недалеко і був здається відвалений від цієї ж діри. Тепер дякую цим збиточникам, що зробили ту діру. Камінь ми легко відвалимо і тою дірою вийдемо за місто... А там зєднаємося і поїдемо десь, куди нам Господь милосердний укаже путь...

На тім і порішили.

РОЗДІЛ XVIII.

Утеча до Сендомира.

Дядько Мирослав виїхав з Данилком, перебраний за ремесника німця. Оба сиділи на конях, їхали поволі, прямуючи до берестейської брами.

Сторож сидів при цій брамі і дрімав спокійно. Почувши тупіт коней, він наблизився до подорожних, зняв шапку, поклонився їм і спитав:

- Куди Бог провадить під ніч?
- По шкіру, — відповів Мирослав.
- Щастя Боже! — сказав сторож.
- Дай Боже! — відповів Мирослав.

І поїхали далі, а сторож за ними запер браму.

Тимчасом о. Юрій, княгиня Романова, зоста й кормилиця з Васильком вийшли осторожно в сад княжий, ніби на прохід. Зоста й кормилиця вернулися ще в кімнату і через вікно подавали о. Юрію клунки, щоби не збудити підозріння непевних слуг княжих. Голосно розмовляючи, ходили трохи по саду і так дійшли до знаної о. Юрію діри. О. Юрій відвалив камінь і сам перший пересунувся легенько через діру по другу сторону муру. Потім по-

данс йому Василька на руки. Василько, укутаний в теплий одяг, пересунувся легенько через діру; за ним перейшла княгиня, відтак зоста й кормилиця.

Небавом учули, що хтось їде на конях. З перестрашу подумали, що це певно погоня за ними.

— Все пропало... — подумала княгиня. — Невже тайна зістала відкрита? Невже нас повернуть до города й видадуть Ігоревичам?

Холодний піт облив чоло княгині.

Коні наближались. От звільнили кроку і їзді станули перед княгинею: це були Мирослав і Данилко.

Княгиня легко відітхнула.

Ніч темна, хоч око виколи. Знайшлися в чистім полі... Куди його їхати? Де подітися?

— Їдемо до польської границі, — сказала рішучо княгиня Романова, — щоб лиш видертися з цього пекла. Там нас Ігоревичі не сміють напастувати..

На одного коня сіла княгиня з Данилком, на другого — зоста з Васильком. О. Юрій тримав за узду одного коня, Мирослав другого, в середині йшла кормилиця. Взяли на захід, рахуючи по вікнах княжого терему.

Так ішли і їхали цілу ніч дідичі Галицько-Володимирського князівства, сини „Самодержця всеї Руси“, до границь чужої держави, де батько їх знайшов передвчасну смерть.

— — — — —

Їдучи, наші втікачі-сироти оминали оселі людські, перейшли коло Устілуга, оминули Городло, а над раном спочили під якимсь хребтом гірським, ніби то якимсь холмом.

Умучені страшно жінки й діти поклалися таки на голій траві й міцно позасипляли. О. Юрій пильнував коні й уважав на сплячих, а Мирослав пішов розвідатись, де вони властиво є — чи не змилили в ночі дороги і чи далеко звідси до Сендомира.

Незадовго Мирослав побачив селянина з косою, який ішов в поле.

— Здорові були, дядьку! — повітав його Мирослав.

— Добрий день... боярине... — якимось нерішучо відповів смерд, оглядаючи зі здивованням Мирослава.

— Звідки ви? — запитав Мирослав.

— А он з Комова.

— Овва! То ми замість на Грабовець подалися аж он куди!.. То ми завдали собі кілька годин зайвої дороги..

— А чи далеко путь держите, боярине? — запитав і селянин.

— На Сендомир..

— То так.. дійсно... треба на Грабовець...

— Чи не згодилися б ви, дядьку, відвезти мене і ще кілька осіб до Сендомира?

— Та чому ні.. Тільки... коні в мене умучені...

— Маєте дві гривні срібла, коли до вечера доставите нас до польської границі..

— Та вже добре... годжуся... Коні в мене добрі... Віз кований... То прошу милостиво піти зі мною...

Мирослав, приїхавши з кіньми, застав жінки й діти ще сплячими, а о. Юрій пас коні. Оба придивлялися, як солодко спали на

твердїй землі сини „Самодержця всеї Руси“ і їх великоможна мати.

Пробудившись, княгиня Романова злякалася — де вона знаходиться; але хутко прийшла до себе й подивилася на свої діти. Пізнала й своїх ангелів-охоронителів: о. Юрія та Мирослава і побачила добрий великий віз із дужими кіньми.

Часу не мож було гаяти — погоня могла за ними гнати. Тож жінки хутенько посідали на воза, взяли на руки сплячі діти, а о. Юрій і Мирослав, посідали на коні верхи, і всі вихром рушили в дальшу дорогу.

Так їхали до полудня.

Заїхавши на досить високий горбок, побачили поперед себе село. Праворуч від села виблискував на сонці якийсь маленький потічок, що протікав багнистою рівниною і губився десь в ліску о пару хвиль ходу від села. Ліворуч від села йшли поля, на яких лиш де-не-де стояли полукипки.

— Грабовець.. — сказав візник, показуючи батіжком на село.

— А ну, зупиніть коні... — гукнув до нього Мирослав.

Коли віз станув, о. Юрій і Мирослав, прикладаючи руки до очей, почали вдивлятися вперед.

— Здається, в селі якийсь рух... Я бачу якісь вершники, — сказав Мирослав.

— І мені здається, що там хтось є, — підтвердив о. Юрій.

— Може по нас? Я нізачо не хочу ні з ким здибатися! Хто його знає, що вони за люди?.. — сказала княгиня.

— Може то смерди поприїздили з поля?
— вставила свою здогадку зоста.

— Ні, ніби зброя блищить до сонця... —
пояснив Мирослав. — Певно, вої...

— Ну, то кажіть, чоловіче добрий, як
нам оминуть село? — запитала візника кня-
гиня.

— Коли великоможна пані хочуть оми-
нути, то не інакше, як через ліс.. я тут знаю
одну доріжку, що її товар протоптав, а потім
нею їздили з Грабівця по дрова до лісу... Я
ніби то тутешний, але за молоду пішов у приї-
ми до Комова та там і господарював... То мо-
же ще й тепер та дорога є!..

— То їдемо зараз же до лісу... — ска-
зала княгиня.

— Там можемо й пополуднувати... — до-
дав Мирослав.

Селянин звернув праворуч на пільну до-
ріжку і за кілька хвилин віз вїхав під тїнь
лісних дерев, серед яких найбільше було по-
мітно грабів і беріз. Тут на полянці станули
на попас. Коні скубли смачну свіжу травицю,
а вельможні подорожники їли самий хліб, бо
навіть молока було так небагато, що виста-
чило хиба лиш для дітей.

Відпочивши, поїхали далі. Доріжка чим
раз ставала вужча й дикіша. Інколи перети-
нали її малі потічки, через які селяни пороби-
ли примітивні містки з патики і хмизу.

— Оце найбільш небезпечне місце... —
сказав селянин. — Тут по обох боках дороги
вікна... Ач, які зелені... наче галявинки... А сту-
пи туди — затягне, і ніяка сила не врятує...
Скільки тут худоби загинуло!..

Дійсно, подорожні почували, як їхній віз наче колихався. За кілька хвилин виїхали на твердіший ґрунт. Далі ще кілька разів наїздили на багністі місця, але щасливо їх минали. Нарешті селянин звернув ліворуч і просікою виїхав на узлісся.

— Уже.. минули... Тепер знову можемо виїхати на шлях... Тут уже й границя недалеко...

Всі обернулися ліворуч і побачили позаду Грабовець.

— Ну, слава Богу... Тепер гоніть швидше до границі... — сказав о. Юрій.

Селянин гукнув на коні, і вони знову рванули наперед.

Положення княгині було страшне. Хотіла найдалше утекти від місця, де майже виділа смерть своїх дітей, де заплачені посіпаки чигали на її чисту душу, на життя її найдорожчих діточок... Але... щось стримувало її від утечи до цієї землі.. землі, котра випила кров її великого мужа, котра була причиною її нещастя, котра спричинила сирітство її дітям, а їй видерла щастя родинне, утопивши гостре залізо в тілі великого Романа.

Смерть Романа не пімщена, а вона шукав захисту, опіки.. в кого? де?.. В землі убійників її мужа!..

Княгиню палив якийсь вогонь.. Щось її здержувало від цієї землі, не хотіла б туди доїхати... Мимоволі подавалася взад воза, а коні немилосердно гнали вперед.

Княгиня мимоволі сглянулася назад, чи не доганяють її наємники Ігоревичів, найняті

убійники її дітей, її найдорожчого скарбу, який на світі посідає..

І знову якась очайдушна рішучість опанувала княгиню; і знову вона приспішувала візника, щоби скорше їхав.

Переїхали через брід річку Вепр, попили води — і далі!

Незабаром були вже на польській території, а під вечір знайшлися над Вислою. На протилежнім боці видно було Завихост.

— Ах, це... це він... Завихост... причина мого нещастя.. — вигукувала княгиня Романова. — Не беріть на ліво.. їдьте через воду на це злопамятне місце... Нехай надивлюся на тую землю, що випила невинну кров мого мужа! Най поцілую ту землю... Най діти подивляться, де в злодійський спосіб убито їх батька... Нехай помолюся на цім місці, попрошу Бога, щоби дав мені сил до дальшої боротьби, за щастя моїх дітей..

Здивований селянин, нічого не розуміючи з цієї бесіди, звернув впрост до берега. Наперед поїхали вершники, а за ними й віз — і так щасливо дісталися на той бік. Коні станули на поляні під лісом завихівським. Княгиня злізла з воза, станула на тую нещасну землю поцілувала її холодні груди... Всі стали навколішки й горячо молилися, а в княгині сльози потекли з очей, впали на цю землю і змішалися з кровю князя Романа.

Княгиня підвелася... Їй легше стало на серці.

— Мені здається, — промовила вона, —

що це мусить бути те саме місце, де муж мій віддав Богу духа. Так мені серце підказує... Тай з оповідання боярина Негвара виходить, що це місце подібне до того, як він оповів. Оця поляна, кущі, ріка...

Заспокоївшись, княгиня Ромаіова пішла скорим кроком до воза; знову всі сіли на свої місця й поїхали далі.

— Нехай ще одну наругу знесу для щастя моїх дітей.. — казала княгиня до о. Юрія. — Як тяжко кидати своїх і шукати захисту в чужих! Але така воля Божа... Так тяжко Він досвідчає людей...

Їхали ще кілька годин, Вже й північ минула, а Сендомира ще не видно. Іно що над раном побачили мури величавого замку сендомирського.

За годинку прибули до города і заїхали впрост на князівський замок.

Відпускаючи візника, Мирослав запитав смерда:

— А ти знавш, дядьку, кого ти віз?

— Та де ж мені знати?.. Бачу — що бояри..

— Це княгиня Романова з дітьми-княжатами Данилком та Васильком... А тікати приходиться перед злобою людською... перед боярами ворохобниками...

— Мати Божа!.. — зітхнув селянин. — Таж ми стільки чули про милосердну і справедливу княгиню!.. У неї таке добре серце до смердів!.. Диви, яка доля... Боярине... не погнівайтеся... Я.. я їду до дому... а ви лишаєтеся

між чужими людьми... Не треба мені тих гривень, що ви приобіцяли...

— Ні, дядьку, то вам належиться. Княгиня ще остільки багата, що оплатити послуги може...

— Ну, то як хочете, а я двох гривень не візьму... Хиба пів гривні.. Не погнівайтесь, а я не візьму...

— Ну, добре.. ось маєте...

— Дякую вам красно... Щоб скоріше до дому повертали... Бувайте здорові... — казав дядько, виїжджаючи за замкову браму.

Мирослав пішов до воеводи Говорка, якого знав особисто з давніших ліпших часів, але воеводи не було в замку. Проживав у Кракові, при князю Лешку, як його найперший дорадник і права рука. В Сендомірі був воеводою син старого Говорка, Миколай. Учувши, хто приїздить, він вийшов назустріч княгині. Поклонився й просив зайняти князівські гридниці, котрих частину займає тепер мама Лешка, княгиня Олена, стривчна сестра Романова.

Тут привітала їх стара княгиня-українка щиросеречно. Княгині плакали в обіймах довший час.

Княгиня Романова заняла побічні кімнати при княгині Олені і відразу таки поклалася з дітьми спати, бо всі були дуже змучені такою страшною подоріжжю...

Воевода Миколай відправив гонця до Кракова з вісткою, що княгиня Романова зі своїм двором прибула на довший побут до Сендоміра. Князь Лешко гонцем передав таки від-

разу своє привітання княгині, а при тім приобіцяв в найкоротшім часі й особисто скласти їй свій поклін і співчуття.

В житті княгині та її дітей, в боротьбі за права княжат розпочалася нова сторінка.

РОЗДІЛ ХІХ.

Друга відмова.

Коли гостре почуття остраху, очікування небезпеки поволі уляглося, княгиня Романова заспокоїлася й почала збиратися з думками.

Життя поволі налагоджувалося.

Княгиня Олена прийняла Романову вдову, як рідну доньку. Що-ранку обі жінки ходили до княжої каплиці на заутреню, яку відправляв о. Юрій і придворний православний священник княгині Олени. Заспокоєна і підкріплена молитвою, княгиня Романова веселіше поверталася до своїх гридниць, щоби займатися дітьми, або гафтувати й вишивати, або ж відбувати наради зі своїми дорадниками.

Одного ранку, коли княгиня повернулася з каплиці, її зустрів пістун Мирослав такими словами:

— А відгадай-но, великоможна княгине, якого гостя ми маємо?

— Не знаю, хто б то міг бути... Кажіть, хто то є?

— Гонець від боярина Твердяти Остромирича з листом до тебе, достойна княгине...

— Де він є? Хай скоріше прийде сюди... Я цікава знати, що там пише боярин Твердята...

Мирослав вийшов. А до грідниці в цю хвилю увійшов о. Юрій. Княгиня до нього звернулася з веселим усміхом:

— А до нас прибав гонець з листом від боярина Твердяти...

— Слава Господеві, — сказав о. Юрій. — Тепер будемо знати, що діється там, в нашій рідній країні...

— Я як почула вістку, що прибав гонець, мені аж серце наче радісно стріпонулося... Нас не забули там, про нас думають, ми маємо ще вірних друзів, що турбуються про нас, забуваючи за всяку небезпеку... Ось.. це певно гонець іде... — казала княгиня, почувши кроки.

Дійсно, до кімнати увійшов Мирослав з отроком, який, низенько вклонившись, промовив:

— Великоможна княгине, мене післав до твоєї милости з листом боярин Твердята Остромирич з Володимира і казав чекати на відповідь.. Ось той лист, — казав отрок, подаючи княгині запечатане письмо.

— Дякую тобі, отроче, за трудну дорогу, а бояринові Твердяті за пам'ять... А тепер можеш йти, відпочити...

Отрок вклонився й вийшов.

— Ану, дорогі друзі, будемо читати, що нам пише боярин Твердята...

Княгиня розкрила листа й почала читати: „Слава Господеві нашому Ісусу Христу і Пресвятій Діві Марії.. Великоможній княгині і господині моїй з княжатами, возлюбленими діточками, Данилком і Васильком, і всій світлій раді засилає недостойний слуга боярин Твердята свій щирий привіт...“

Далі боярин сповіщав про політичну ситуацію, яка утворилася в Галичині і на Волиню...

Ігоревичі поділили столи: Володимир сидів у Галичі, Роман у Звенигороді, а Святослав у Володимирі. Однак згоди поміж братами великої нема. Бояри так само поділені на партії, і хоч прихильників Володислава Кормильчича і князів Ігоревичів є ще багато, однак число невдоволених так само зростає. У Володимирі прихильників Ігоревичів дуже мало. Бояри Недан, Домажир, Негвар, Афанасій Заремієвич і ще багато інших заявляють свою вірність династії князя Романа. Боярин Ілія Щепанович повернувся до Галича, щоби там зеднувати прихильників княгині Романовій. Наприкінці боярин Твердята запитував, що княгиня думає робити далі і жадав інструкції для своєї дальшої праці.

По прочитанні листа княгиня глибоко задумалася. Мовчало і все її оточення.

Нарешті вона озвалася:

— А памятаєте, мої любі друзі, як ми в Сяноці ходили на „Білу Гору“? Памятаєте, як ми спостерігали малого муравля, що сім разів тягнув маленького патичка, сім разів падав, а за восьмим разом нарешті діпав свого і поклав патичок на своє місце... Чи не такі ж мурашки й ми в Божому муравлиську? Тяжкий досвід дав нам Всевишній, але на те Його свята воля. Боротьби своєї правої я не покину, але бачу, що треба пробувати інших шляхів, ніж ті, якими йшла до цього часу. Поки не зеднаю до себе і молодих князів Данила і Василька прихильности своїх людей, доти не

буде твердої підстави під їх панованням. Отже на чужу поміч не буду тепера опиратися, лише на свої сили... Отче Юрію, відпишіть бояринові Твердяті, що ми дуже тішимся їхньою працею, хай і надалі єднають нам прихильників, а я тимчасом буду виховувати молодих князів... Для повороту треба чекати слухного менту... поки ще завчасно... Як буде готовий лист, дайте мені знати, я сама напишу бояринові Твердяті кілька слів... Та до речі, треба було б післати якогось гонця й до боярина Ілії Щепановича, треба і з ним тримати звязок...

— Господь карає, Він же й милує... Хай помагає тобі, достойна княгинє, в виконанні твоїх правих завдань... — сказав о. Юрій. — Все буде зроблено, як ти бажаєш...

— — — — —

За деякий час приїхав з Кракова князь Лешко з пишною дружиною, щоби віддати уклін шановним гостям. Його давно вже тягнуло до Сендомира, та етикета не дозволяла летіти туди, особливо після невдалого сватання...

— Мамо, що хочете робить, — поговорить, порадьте княгині Анні, щоби взяла шлюб зі мною... — говорив Лешко до княгині Олени. — Чейже вона тепер в такій ситуації, що цей шлюб для неї був би дуже вигідний...

— Не знаю, сину... Але як хочеш, то спробую... — відказала княгиня Олена.

З приводу приїзду князя Лешка до Сендомира, місцеве лицарство уладжувало різні забави, бенкети, турніри, лови... Але князь не дуже бавився, всі його думки були прикуті до одної річі: як то поведеться дипломатія кня-

гині Олені, що то відповість Анна. На її кохання Лешко вже не розраховував, але покладався на її розум.

Одного вечера княгиня Олена сказала Романовій удові:

— Зайди до мене, Анницю, як діти по-засипляють... Маю поговорити з тобою...

— Добре, пані-матко... я прийду... — зі здивованням відповіла княгиня Романова, а в самої промайнула думка:

— Невже знову?..

Укладаючи діти спати, княгиня особливо горячо їх цілувала.

— Мамо, а ми поїдемо до Володимира? Там такі смачні яблука... — питав Данилко.

— І я... хочу, мамо... — лепетав Василько...

— Чекайте, чекайте, діточки... Ще не час... — говорила княгиня.

— А чого ми виїхали звідти мамо? — не вгавав Данилко.

— Через злих людей, синку...

— Ну, то я, як виросту великий, то їх покараю за те, що вони тебе кривдять, мамо...

— Добре, добре, дитино, ти в мене будеш лицар...

— Я не хочу тут бути, мамо... Тут хлопці не наші, мені ні з ким бавитися...

— А ми самі будемо бавитися: я, ти, Василько, Мирослав, о. Юрій...

— Хиба що з тобою, мамо... Ми тебе дуже, дуже любимо... ма... мо... — шепотів засипляючи Данилко.

Княгиня перехрестила дітей, оправила на собі одяг і пішла до сусідньої грідниці, де була спальня княгині Олени.

— А, Анниця.. Ну, добре, що прийшла... Сідай отут на лаві... коло мене... — зустріла її стара княгиня.

Княгиня Романова присунула ближче до ліжка ослін, покритий туровою шкірою, і сіла коло старої княгині.

— Що пані-матка хотіли мені казати?..

— Я хотіла тебе запитати, дитя моє, ось про що... Я сама рано повдовіла, знаю, як то тяжко бути бідній вдові... та ще з малими дітьми... Навколо злі люди, чіпають безборонну вдову, бо її нема кому боронити... Через злих людей і ти, моя голубко, отак поневіряєшся.. Чи не думала ти, Анничко, про це?.. Чи не гадаєш ти опертись о мужеське рамя?..

— Як рідній мамі, скажу вам, пані-матко... Дала я урочисту обітницю Пресвятій Діві жити лише для моїх діточок... Тож не можу я вийти заміж, не порушивши цієї обітниці.. Не знайду я для своїх сиріток другого батька...

— Таж ти можеш знайти такого чоловіка, що тебе дуже любитиме, а через тебе й твоїх дітей...

— Цього мало, пані-матко... Я мушу всі свої сили покласти на те, щоби дітям своїм здобути батьківську спадщину — золоті столи в Галичі та Володимирі. А коли б я вийшла заміж, то вже нові обовязки відтягали б мене від цієї ціли...

— Чекай, Анницю... Та якраз для цієї боротьби тобі й потрібно було б опертись на сильне мужеське рамя.. Ти б могла віддатися за сильного й могутнього князя, який здобув би твоїм дітям законні столи.

— Ні, пані-матко, підказує мені серце, що

сама я, лише опираючись на свій народ, збуду бажане... Жадна інша сила мені не допоможе.

— Ох, дитино!... Довго тобі прийдеться чекати, поки народ повернеться до тебе...

— З допомогою Божою буду терпіти, пані-матко, та виховувати мій найдорожчий скарб — діти...

— То ти рішучо не підеш заміж?..

— Так, пані-матко... Хай Пресвята Діва піддержить мене в цім рішенні.

— Ну, то твоя воля... Шкода... Була ти мені братовою... а тепер я тішилася думкою, що може й синою тебе назву...

— Ах, пані-матко... Дякую від усього серця за честь, але на такий крок не можу ступити. Я дуже, дуже поважаю князя Лешка, але ні за нього, ні за кого іншого заміж не піду...

— Твоя воля..

— Ну що? Як? Кажіть, мамо, скоріще!...
— питав на другий день княгиню Олену схвильований Лешко.

— Нічого доброго не можу сказати тобі, сину...

Лешко заскреготів зубами.

— Вона знову мені відмовила?..

— Вона каже, сину, що ніколи заміж не піде, бо живе лише для дітей... Вона поважає тебе дуже, але ні за тебе, ні за кого іншого не збирається виходити.

— Проклята доле! — застогнав Лешко. — Хай сама буде винна!.. Мамо... ви казали про якусь там Гореславу, Гремиславу чи

як там? Якщо ви гадаєте, що вона буде підходити до мене, то прошу засилати сватів.

— От так би й давно, сину... Світ не клином зійшовся...

А Лешко ходив з кута в кут по gridниці, тяжко дихаючи й стиснувши уста..

РОЗДІЛ XX.

Правдивих друзів пізнається в нещасті.

Не нагріла собі місця княгиня Романова в Сендомирі. Не довго побула там. Побачивши, як змінилося до неї відношення князя Лешка, — з сердечного на офіційно-холодне, княгиня почала думати про виїзд звідси.

Сталося так, що король угорський Андрій упросив княгиню, щоби вона відпустила до Буди Данилка. де його король Андрій проголосив своїм наслідником і де малий княжич і виховувався. В той час стараннями бояр Твердяти Остромирича і Негвара берестяни, по смерті свого князя, виправили посольство до княгині Романової з проханням прислати їм князя Василька „на княженіє“, памятаючи заслуги їх батька Романа, який охоронював берестян від нападу литовців і ятвягів. Княгиня скористала з цього запрошення й переїхала до Берестя, холодно попрощавшись з Лешком.

Від цього часу почалася велика мандрівка княгині Романової. Як у сні переходили перед нею бурхливі падії того неспокоїного часу.

Не засиділися на своїх місцях і Ігорєви-

чі. Роман звенигородський посварився з Володимиром галицьким і вигнав його з Галича. Знову волинські князі Олександр белзький, Всеволод червенський та Мстислав пересопницький вигнали Святослава Ігоревича з Володимира Волинського...

Почалися великі межиусобиці. Князі в своїх взаємних поборюваннях часто зверталися за допомогою то до поляків, то до угрів, то до половців... Гірко давалися в знаки населенню ці чужі наїзди. В цім відношенні особливо відзначалися угри, які, заволодівши Галичем, як каже літописець: „томили і насиліє чинили боярам, творили блуд, жени, черниці і попаді оскверняше“.

Бачучи лихо, галицькі бояри знову звернулися до Ігоревичів, але на свою голову. Володимир сів знову в Галичі, Роман в Звенигороді, Ізяслав у Тереховлі, а Святослав у Перемишлі. Занявши другий раз галицькі престоли, Ігоревичі задумали твердо осісти на них, а тому постановили перебити ворохобних бояр і тим покласти кінець бунтам. І от з намови цих князів в ріжних місцях Галичини повбивано кілька сот душ бояр, між котрими загинув і Ілія Щепанович, великий приятель і дорадник княгині Романової.

Багато бояр повтікало на Угри й до Польщі; в числі їх були старі ворохобники і проводирі всіх „мятежів“: Володислав Кормильчич, Судислав і Филип.

Проти Ігоревичів зібралася велика коаліція: король Андрій, князь Лешко, волинські князі. Ігоревичів розбили, і король Андрій по-

садив на золотім столі галицьким княжича Данила.

Княгиня Романова тішилася цим, сіяла щастям, але в душі її гриз хробак зневіри й сумніву: чи вдасться затримати їй свого укоханого первенця на батьківським столі?

Її побоювання здійснилися. Знову на сцену виступив Володислав Кормильчич, зібрав своїх однодумців і знову повів агітацію проти княгині Романової. Знову примушена була княгиня тікати на Волинь. Однак за допомогою короля Андрія другий раз повернула до Галича. Ворохобних бояр угри увязнили, а Володислава Кормильчича вивезли до Угорщини. Знову прийшла до влади княгиня Романова. І коли ще стояли в Галичині угорські полки, був сякий-такий спокій; коли ж угри відійшли додому, по намові партії Кормильчича на Галич ударив Мстислав, князь Пересопницький і вигнав Романовичів.

Княгиня відправила Василька на Волинь під опіку Твердяти Остромирича, почувуючи, що там буде міцніший ґрунт для закріплення влади; а сама з Данилком, зостою о. Юрієм та кормилицею сховалася на Закарпатській Україні в монастирі на Чернечій Горі недалеко Мукачева.

Спокійно потекло життя на Чернечій Горі. Глухо долітали вісти до княгині з Галича, де панував Мстислав Пересопницький, а властиво Володислав Кормильчич.

Король Андрій, довідавшись, що княгиня Романова ховається на його землі, знову вібрався в похід на Галич, але з дороги мусів вертатися, бо в Буді спалахнув бунт угор-

ських баронів проти жінки Андрієвої — королеви Гертруди, задля її легковажного поведення; в цім повстанні барони й забили Гертруду в 1213 р. Король Андрій вернувся з дороги і на Галич уже не пішов. Інші думки заволоділи королівською головою і серцем.

— Ах, який би я був щасливий!.. Невже й мені усміхнеться щастя? Та чейже не відмовить вона королю Угрів, Дальмації, Хорвації, Славонії, Боснії?.. Йому — Апостольському Величеству!..

І мрії понесли короля Андрія до Тесальонік, де вперше побачив херувима в рожевій туніці; до Сянока, де уздрів Палладу, осліплюючу своїм маєстатом... до Галича, де побачив регентшу, імпазантну, величну... — Ах, якаб з неї королева була! Це ж сама краса й величність!.. Але як це зробити? Поїхати до неї на Чернечу Гору?.. Не випадає.. Післати урочисте посольство?.. А як відмовить?.. Ні, треба спочатку в тайний спосіб довідатися про погляди княгині... Треба відправити післанця з листом... Але кого післати, щоб зберіг тайну справи?..

Король розв'язав це питання в такий спосіб: вибрав одного монаха і, зі збереженням найбільшої тайни, післав його до Мукачева з листом до княгині Романової. В тім листі король Андрій вилив усе своє кохання до княгині, яке поволі наростало, починаючи від Тесальонік; вилив усі свої муки й болі від нещасливого співжиття з нелюбою жінкою і від незадоволеної пристрасти до неї, княгині. Всім його життям, всіми його вчинками

кермувало лише кохання до неї, бо її образ завжди був у нього перед очима. І нині коли він вільний і вона вільна, чи не ошчасливила б вона його ставши його жінкою і королевою на Уграх?..

Княгиня приняла посла королівського з зостою в авдіенційній gridниці і відобрала королівського листа. Тішилася вельми, бо думала, що король, певне, сповіщає її про якісь нові пляни відносно її долі; казала послові затриматися на відповідь до завтрашнього дня.

Прочитавши королівське письмо, княгиня остовпіла... Цього вона не сподівалася. Вона ніколи не припускала, щоби її особа була так дорога королеві, що він усе лише робив для неї, а умова з Романом була хіба претекстом для цієї допомоги.

Вона станула перед дилемою: або вийти за апостольського короля Угрів і опустити справу своїх дітей, зломавши постанову, що заміж ніколи не вийде, або скитатися далі й доходити своїх прав своїм розумом.

Вибрала це останнє.

— Узнаю одного Бога на небі і одного мужа на землі, — сказала княгиня до зости. — Буду боротися сама, коли б король Андрій мою справу занедбав... Однак не припускаю цього... Це було б не по лицарськи...

Залишившись сама, княгиня почала обдумувати свій стан, в якому опинилася в наслідок сватання короля Андрія. Він — добрий і чесний чоловік, людина м'якого серця, добродушна, один з великих володарів в тодішній Європі. Людина культурна, спокійного характеру і знаний їй з молодих літ. В листі

виявляє їй свою щирю любов, з якою носився кільканадцять літ і не мав ніколи сміливости виявити цеї любови, уважаючи княгиню за якесь неземське єство.

Княгиня відчула нещасливе положення короля Андрія. Жити з нелюбою дружиною стільки літ і, крім сорому, нічого від неї не мати; а в той же час кохати іншу... без надії на взаємність... це справді щось страшне... А тепер, коли ця надія на щастя блиснула, мусить так же хутко, як блискавка, й згинути... Бо... бо вона не має сили ущасливити цього чоловіка... вона не в силі занাপастити долю своїх дітей, вона не може відректися свого найдорожчого скарбу, який завсігди був у неї на першій пляні, для якого вона давно вже пожертвувала своїм особистим щастям...

— Ах, щастя!... Що таке щастя?... думала княгиня, і дві великі сльозинки заблиснули в її прекрасних очах. — Щастя — то квітка... яка для мене так скоро відцвіла... Там... під Завихостом, де змішалися мої сльози з кровю Романа...

Княгиня станула перед розп'яттям в своїй келії і довго-довго молилася про щастя своїх дітей, про щастя Галицько-Володимирської України.

Нарешті вона написала королеві Андріїві відмовну відповідь.

* * *

На третій день по від'їзді з Чернечої Гори посол-монах станув у королівській ставці в Кошицях. Королівські війська, зломивши повстання, увійшли до Буди, столиці короля

Андрія. Однак сам король не спішив з поворотом туди. Його тягнуло в інший бік... до келії на Чернечій Горі коло Мукачева... Там було його щастя, там була його будучність, звідти нетерпеливо ожидав посла-монаха...

Це щастя йому належало. Він залишився йому вірним від своєї молодости. Це перше його кохання палало й тепер так же горячо, як і перед дванадцятьма роками; воно ще живіщим полум'ям палить його серце. Він не женився з любови, не по своїй волі — його оженили для династичних інтересів. Він зробив з себе жертву, нещасливу людину, бо крім сорому і зневаги нічого не зазнав в родинному життю — ні добра, ні щастя. За це воно тепер усміхнеться йому, за це тепер Всевишній винагородить його. От незадовго, за день, за два поїде він до свого херувима на Чернечу Гору і впровадить його в тріюмфальнім поході до Буди, а відтак і в Галич, і крім угорської апостольської корони надягне на голову шапку Мономаха, з написом: „Rex Haliciae et Lodomeriae et Imperator sofius Russiae Minoris“, а його херувим буде сипати проміння з діамантів свого діядему на обі великі держави...

Коли король Андрій снував такі мрії на замку в Кошицях, увійшов до його кімнати паж і сказав, що якийсь монах просить послухання.

— Зараз же впустити його, — скрикнув король, — чим скорше привести його сюди!..

За пару мінут посол-монах станув перед королем, склонився й подав запечатане письмо.

— Що там чувати на Чернечій Горі? —

спитав король. — Як виглядає княгиня?

— Здорова, Багу дякувати.. Виглядає прекрасно, а при тім поважно, маєстатично, як правдива королева...

Король розірвав печать і став читати. Прочитавши кілька рядків, зблід, як стіна; лист випав йому з рук... Розкривши уста, король витріщив очі на монаха. Той аж перелякався, підняв листа і подав королеві. Андрій знову нервово вхопив письмо, протер очі й читав до кінця. Потім махінально поклав на стіл, сам звалився, як колода, на крісло, підпер голову рукою, впялив очі в листа і довго-довго вдивлявся в чорні рядки жіночого писання... І враз з його очей закапали рясні горячі сльози...

Тимчасом, підчас бунту на Угорщині, утік із вязниці Володимир Кормильчич, вернувся до Галича і взяв знову провід між боярами. „На княженіє“ його партія не кликала уже нікого, жадних князів. Галичани вижидали...

Тоді один із його прихильників підсунув Володиславові очайдушну мисль:

— А що, Володиславе.. ти мало натерпівся, мало наскитався по світі, мало насидівся невинно по тюрмах? — За що? За добро вітчизни, за добро народу, за щастя Галича!! Ти не варт бути у нас князем? Ти „должен вокняжитися“. Ти, ніхто інший, бо ти перший між боярами! У нас князів не стало... Романовичі, бог зна де вони, може не живуть! На що нам чужих князів спроваджувати... Ти у нас князь!..

Володислав завагався...

Однак, раз підсунена йому гадка — не сходила з його ума. Дав приказ своїм прихильникам її поширювати, зачав зеднувати собі чернь, роздаванням хліба із княжих житниць, і діпняв цього, чого дотепер не вдалося ще нікому, як каже літописець: „Віхав у Галич і вокняжися і сяде на столі“!

*

*

*

Минуло пів року; минуло красне літечко, настала непривітна холодна і брудна осінь. На небі повисли тяжкі хмари, затулили від усього живого ясне сонечко: заплакало небо дрібними, холодними сльозами, завіяли вітри, жалібно скиглячи по верховинах Карпат.

А в душі княгині Романової ще холоднійше, ще гірше, ще більше непривітно. Неприємні, дуже неприємні чутки дійшли до неї. Спочатку вона не вірила їм, а коли переконалася в правдивості їх, серце стиснулося їй від болю.

Два її свсяки, два одинокі приятелі, обожателі з малих літ, найліпші сусіди і другий її мужа Романа в критичну для неї хвилину опустили її, а дідицтво її дітей привласнила своїм дітям Кольоманові та Сальомеї...

Сталось це в наслідок умови в Спішу (1214 р.), поміж королем Андрієм і князем Лвшком. На підставі цієї умови оба володарі мали одружити своїх малолітніх дітей: королевича Кольомана і 6-літню доньку Лешкову Сальомею, а князівство Галицьке поділити поміж ними з тим, що Кальоманові припаде Східна, а Сальомеї Західна Галичина. Звичай-

но за малолітніх дітей областями мали правити їхні батьки. Для княгині володарі „милостиво“ відступали маленький город Камянець на Волиню, „на княженіє“.. Ініціатор цієї умови воевода сендомірський Пакослав мав одержати, яко нагороду, „Любачівську волюсть“.

— Правду сказав старий Бренус: *Vae victis!* — з гіркою усмішкою озвалася княгиня до о. Юрія. — От правду кажуть, що вірного друга пізнається в нещасті.. Виходить, що лише моя особа, моє тіло потрібне було і Лешкові і Андрієві, а не потоптана правда й справа моїх сиріт. Виходить, що ними кермувало не почуття справедливості, а пристрасть... Вони мене шукали, а не правди... Уся дружба до Романа, співчуття до дітей — то все неправда, омана... То тепер вони в такий жорсткий спосіб поступили... Ну, що ж? Люди мене залишили, то справедливий Господь мене не зівставить... Покладаюся на Його святу волю і сама буду добиватися прав для моїх сиріток..

Коли їй доручили ухвалу зїзду в Спішу, вона не мала вже чого сидіти в монастирі на Чернечій Горі... Забрала з собою осолоду свого життя, княжича Данилка, і вірних своїх друзів і відїхала до Камінця, маленької містини на Волині, — „на княженіє“ куди вже її „друзі“ і „приятелі“ перепроводили і малого Василька з пістуном Мирославом.

Подорож була утяжлива. В глибокій осені, перебрана за сезянку їхала через Карпати жена. „Самодержця всеї Русі“, оминаючи обережно Галич, де сидів ще ворохобник „князь“ Кормильчич. Так помало, обережно ночуючи в хатах смердів і деяких менших бо-
Княгиня Романова

яр, наближалася княгиня Романова до своєї молодшої дитини Василька, який навіть не пізнав мами, бо була закутана в кожух.

Радість княгині була велика, бо вона тепер знову збрала свої діти, а її вірні друзі о. Юрій, Мирослав, зоста, кормилиця становили немов одну родину.

В маленькій містині Камінці на Волині було княгині Романовій чогось весело. Вона мала надію, що її вічна блуканина скінчилася раз на все. Тут, в Камінці, почали громадитися коло підростаючих княжичів Данилка й Василька прихильні бояри з Галича, Теремовлі, Звенигорода, Володимира, а найбільше з Сянока. Вони тішилися, що з малих дітей, якими бачили їх в Сяноці, повиростали вже юнаки. Хоч молодшому йшов щойно дванадцятий а старшому чотирнадцятий рік, однак завдяки високому зростові й сильній будові тіла виглядали цілком поважно.

Старий Твердятя Остромирич і боярин Негвар вели невпинну агітацію серед боярства й народу. Вірні бояри, які жили традиціями Романа, вели обережні наради з княгинею, оповідали, що цей заколот уже добре наприкрився всім. Цілий народ прагне в душі спокою, всі хочуть повернення Романовичів і чекають повнолітності Данилка, який рисами свого лица нагадує батька і всім подобається. Усюди чути: „Хай лише Данилко підросте, а в нас цілком буде інакше.

Камінець став телер душею цілого князівства Галицько-Володимирського. На нього зверталися очі всіх, що бажали щастя й спокою для своєї вітчизни для України.

А в княгині Романсової душа раділа й серце сильнійше билось, коли вона бачила прибуваючих бояр і чула слова співчуття.

— Так, так... Лише опираючись на свої сили і з надією на поміч бояр здобуду щастя для моїх діточок... — Думала вона і на її устах з'являлася лагідна усмішка.

РОЗДІЛ ХХІ.

Перемога під Грабовцем.

Щойно почало світати, як з обох боків заграли роги, затарахкотіли мідянні котли, заірзали коні і рати почали розгортатися до бою.

Перші золотисті промінні сходячого сонця освітили блискучу групу, що стояла на високому холмі під стягом великого князя володимиро-волинського.

Поруч високого молодого лицяря, одягненого в розкошні блискучі доспіхи, стояли: старий воєначальник з довгими, спущеними вниз вусами; другий також сивий, хоч троха молодший; третій — в розцвіті сил і мужности. — Всі в бойових одягах, пильно вдивлялися на захід, де на сонці виблискували щити, списи і шоломи супротивного війська.

Троха далі від цієї групи стояла друга: старий боярин, високий кремезний священник, в чорній рясі і епітрахилі, з хрестом в руках і чорним клобуком на голові; поруч з ним молоденький юнак, літ шіснадцяти, в дорогім княжім одязі. В центрі цієї групи стояли, як це не дивно, — дві жінки: одна висока в гарнім платті з княжою шапкою на голові, друга низша в скромнішій одязі. Обі сороклітні

жінки, виглядали свіжо, в розцвіті сили і здоровля.

Високий молодий лицар відділився від першої групи і підійшов до жінок.

— Мамо, зараз розпочнеться битва — ви б відіхали назад, бо тут небезпечно буде... Може стріла або камінь залетіти й поранити... Пощо вам цього?

— Ні, синку, я залишаюся тут.. Стріли й каміння я не боюся — наше життя в руках Божих й без Його волі жадний волос з голови не впаде. Але я хочу бачити, як син Великого Романа поведе в бій полки „за землю Руську“, — відповіла жінка.

— Данилку, і я з тобою поїду перед полком... Я не відстану від тебе! — казав юнак.

— Ні, братіку, ти зоставайся коло мами.. і ти, і боярин Мирослав і боярин Негвар і воевода Інгфур з варягами... Ви будете тут за холмом, із запасовими силами, а я і воевода Витанович і боярин Твердята поведемо перші полки... Глядіть бережіть тут маму.

— Ти себе бережи, мій хлопчику, — казала княгиня, звертаючися до сина і з любовію глядячи на нього.

— Мамо, я пам'ятаю вашу науку і знаю що мусить робити князь і син Романа Галицького... — з гордістю відповів молодий князь.

— Я це знаю, дитино моя... я тільки застерігаю, щоби даремно не наразився на небезпеки, бо ти в мене запальний...

— Бог не оставить нас, мамо, — сказав Данилко.

— Хай буде його свята воля, — додала й княгиня.

В цей час до князя Данилка підійшов воєвода Витанович — сивенький, але міцний ще дідуган.

— Рушаймо з Богом, княже... Вже на воропниці завязали битву... Час вести полки, — сказав він.

— Благословіть мене, мамо... Може мені прийдеться в перший раз пролити кров за нашу Русь-Україну, — сказав Данилко, здіймаючи шолом.

— Хай Всевишній і Пресвята Діва тебе охороняє, сину мій! Благословляю тебе на подвиг важний, — казала княгиня Романова, хрестячи й цілуючи в голову свого сина.

Князь Данило поцілував матір в руку, підвівся з колін, надягнув шолом.

— Ну, мої друзі, — звернувся він до своїх сивих вождів Витановича й Твердяти Остромирича, — їдемо постояти за Русь-Україну... Годі вже бути їй безпорадній, годі вже дивитися, як сусіди безкарно шарпають її тіло...

Він легко скочив на коня; за ним послідували й полководці й незабаром уся група відїхала з холма в напрямі села Грабовця, де вже сходилися в битві дві рати...

Княгиня Романова стояла на холмі в глибокій задумі.

— Дивні діла твої, Господи, — думала вона. — Хто б міг подумати раніше, що прийдеться мені воювати і проти кого ж? Проти, здавалось би, найщиріших приятелів... Ось так пізнається дружбу... Поки мали вигляди на мене, удавали друзів, а тепер зробилися ворогами... І Андрій і цей... Лешко, що он там

в Грабовці мають його стяги...

Перед духовими очами княгині промайнули події останніх літ. Після тої кривди, яку нанесли їй угодою в Спішу колишні її обожателі, король Андрій і князь Лешко, вона осіла в маленькому городку на Волиню — Камінці і твердо вирішила гуртувати коло себе лише свої українські сили. Ріжні володарі мінялися на столах в Галичі й Володимирі. Король Андрій і князь Лешко дійсно захопили Галичину, — Володислава Кормильчича як узурпатора і самозванця не княжого роду, вивезли до Угорщини, де він і вмер у вязниці. Одружили своїх дітей, поділили волости. Кольман засів у Галичі.. Але твердої підстави в народі для його пановання не було, бо більшість бояр і народ неприхильно відносилися до чужинців, а навіть і своїх ворохобників, а все більше й більше починали звертати свій зір до княгині Романової і її дітей, молодих князів Данилка і Василька. А сама княгиня між тим тихо сиділа в своїй волости, гуртувала прихильних бояр, організувала смердів і виховувала своїх дітей, які вже підростали на добрих юнаків. Коли згода поміж Андрієм і Лешком порушилася, княгиня використала мент і заняла Володимир, де, завдяки праці бояр Негвара і Твердяти Остромирича було найбільше прихильників.

Далі події склалися так, що стіл в Галичі зайняв новгородський князь Мстислав Удатний, з яким княгиня піддержувала приязнь. Заручившись його нейтральністю, княгиня почала рішучо збирати під одну руку свого молодого сина Данила ріжні волинські волости,

на які все ще претендував Лешко. Дійшло до неминучого конфлікту. Лешко пішов війною, — княгиня зі своїм молодим сином-князем прийняли її.. і от тепер тут, на волинських полях коло Грабовця, рішається доля володимирського князівства.

Коли такі спомини перебігали в голові задуманої княгині, на полі розгорялася велика битва. Полки Данилові сміло і хоробро йшли в бій, бо всім українцям вже надокучили вічні наїзди поляків та угрів і всі вже хотіли мати спокій. Однак не були вони ще добре вправлені та й сили української було менше як у Лешка.

Княгиня пильно вдивлялася в поле бою, стежучи за купкою стягів, що хвилювалися від легкого вітерця: там був її син, її гордість її Данилко. Це була його перша битва, від якої залежала його слава, його могутність, його вплив.

До полудня битва не дала рішучих наслідків. Вже й поле покритися трупами забитих воїв і коней, а зловіщі круки хмарою кружляли в повітрі, закриваючи сонце. До холма що раз частійше приїздили вершники з наказами вирушати до поля бою новим полкам. От уже майже всі резерви вичерпано: залишилися лише варяги й кінний полк боярина Негвара. А ляхи все натискали.

— Княгине, тут стояти небезпечно... — Треба відійти назад... Певно наша рать не витримає... — кавав боярин Негвар.

— Цього не може бути!.. Невже ж моя двадцятьлітна праця, посвята й жертва піде

на марно?!.. Боярине Негвар, які є в нас ще сили? — питала княгиня.

— Дружина варягів та мій полк.. Цього дуже мало, щоб стримати противника.. — Ось він уже схопляє наше ліве крило..

— Боярине, накажіть варягам і вашим воям сідати на коні..

— Найяснійша княгине, це наші останні сили.. Може княжі стяги рятувати прийдеться..

— Робіть, що вам кажу, — говорила княгиня, вдивляючися в поле битви. Очі її горіли, щоки покрилися румянцем, груди хвилюючися. — Та кажіть дати мені коня..

— Найдостойнійша княгине, не жіноче діло воювати.. — почав був; о. Юрій, але княгиня його перебила:

— Благословіть, отче, і мені недостойній прислужитися для слави Батьківщини.. Мені підказує мій розум, що ми мусимо виграти битву і ми її виграємо, або й наложимо головами..

— Мамо, що ви хочете робити?.. скрикнув і Василько.

— Вести воїв у битву, дитино моя, відповіла княгиня. — „Краще потяту бути, аніж полонену бути“.. Я вже намітила плян, що маю робити..

— Я з вами, мамо, не залишайте мене.. Мені Данилко казав з вами бути.. — говорив Василько.

Мати тільки з любовію глянула на нього.

— Друзі мої, — Звернулася княгиня до Негвара, Інгура і інших полководців, що бу-

ли коло неї. — В мене виник плян: ми з нашими рештками війська мусимо вдарити в тил ворогам...

— Але як? — запитав Негвар. — Адже правим крилом він сам нас обхоплює, а лівим опирається на ліс і багна коло Грабовця.

— Ог в тім і річ, що ми маємо ліс... — відповіла княгиня. — За мною, друзі, — ліпше смерть, ніж неслава!..

— Найдостойніша княгине — звернувся горячо до неї боярин Негвар. — Ти лиш кажи нам, а ми зробимо все, що накажеш і голови свої положимо за Русь-Україну й за тебе, княгине.. Але не наражайся на небезпеку сама, княгине.. Ідь звідси назад, в безпечне місце..

— Ні, мої дорогі друзі, без мене ви нічого не вдієте, — відповіла княгиня. — Прошу коня і зо мною!..

За кілька хвилин ватага вершників відіхала від холма праворуч і наблизилася до ліска. За холмом не лишилося майже нікого а ворог натискав. Руські полки поволі відходили до холма. А княгиня пригадала собі ту стежку, якою колись то вони обминали Грабовець, як тікали з Володимира до Лешка, і тою стежкою вивела два свіжі полки за село в запілля ляхів. І в той час, як противники вже майже голосили перемогу, обхоплючи холм, на яким ще хвилювалися стяги князя Данила, — десь з Грабовця вилетіли руські дружини і вдарили в зади ворожі. Очайдушний цей напад змінив ситуацію. В рядах ворожих прийшло до замішання.

— Звідки? Хто? Що? Щож це таке?

— метушилися польські полководці, а русько-варязькі дружини тиснули на них з усієї сили. Цим замішанням скористав воевода Витанович і кинув рештки своїх сил з холма на супротивне військо.

Напад свіжих сил та ще з запілля вирішив вислід бою. Польські ряди дригнули й подалися назад, а за кілька хвиль вже бігли в усі сторони. Скільки їх загинуло в багницьках в лісі, скільки попало в полон, а рештка тікала назад. Їх гнали русько-українські дружини аж до річки Вепра.

А коли роги засурмили збір і на холмі замаяли стяги княжі, в усіх на устах було одно слово!

— Чудо! Чудо! Сталася небувала річ, коли програна майже в останню хвилину обернулася в блискучу перемогу...

— Хто? Хто це зробив? — питав князь Данило, — Хто напав на ворога іззаду? Хто провів туди полки?

За матір і брата він не питав, бо ще раніше вислав до холма вершника з наказом, щоби всю групу віддалити з поля бою назад в безпечну віддаль.

Доспіхи князя Данила були посічені мечами, шолом і щит так само в кількох місцях пробиті, але він не був ранений, а лице розчервоніло, мов яблуко, сіяло щастям перемоги. Коло нього були його вожди.

Роги сурмили. Полки упорядковувалися й рівналися. До холма підводили полонених польських полководців.

Нарешті від Грабовця показалася група вершників, що наближалася до Холма.

— Ото наші герої, що завдяки їм ми

перемогли супротивника, казав воевода Петро Витанович. — Честь їм і слава! І за помисли і за рішучість і за відвагу...

— Хотів би я знати, хто то такий мудрий? — підтвердив і боярин Твердята. — А до того ще й сміливий і відважний, що без княжого наказу рішився на такий чин.

Данило троха нахмарився, але група вже наближалася і лице його відбило радість і здивовання.

— Мамо! Ви?! — тільки і міг він скрикнути.

Дійсно на чолі групи вершників, що складалася з боярина Негвара, воеводи Інгуфура, боярина Мирослава, о. Юрія, Василька і ще кількох бояр, — їхала сяюча княгиня Романова.

— Так, мій княже, — сказав о. Юрій, підїжджаючи ближче до князя Данила. — Це вона, твоя мати, а наша княгиня повела нас до бою... Нам нікому і на гадку не впало йти лісом... а княгиня привела нас стежкою, про яку ми забули...

— Мамо, ви — свята жінка!.. Але як ви відважились? Як ви про себе не подумали? — З докором говорив Данило до княгині, що вже злізла з коня й стояла, освітлена лучами заходячого сонця.

— Сину мій, коли рішається доля Батьківщини, не час думати про себе.. Та я нічого й не зробила.. Я лише пригадала про стежку, про яку всі забули

— Ах, мамо, ця щаслива думка врятувала нас від загибелі тяжку працю багатьох літ... казав Данило, цілуючи руки матері.

Вістка про подвиг княгині рознеслася серед воїв. З усіх боків понеслися вигуки:

- Слава!
- Хай живе княгиня Романова!
- Хай живе князь Данило!
- Хай живуть Романовичі!
- Слава мудрій княгині!
- Слава хороброму княжичу!..

Сонце багрянцем виблискувало на червоних щитах і доспіхах воїв. Роги сурмили перемогу.

А княгиня, схилившись на коліна і підносячи до гори руки, промовила:

— Тебе, Бога, хвалимо... Тебе, Господа, ісповідуємо!..

Цю пісню перемоги підхопили сотки дужих голосів, звуки плили, гойдалися в повітрі й голосили радісну вістку, що западала в серце кожному воякові: „Від нині є кому постояти за Русь-Україну! Повертають щасливі часи князя Романа“.

РОЗДІЛ XXII.

Весілля.

— Мамо, я хочу вас про щось запитати, — говорив князь Данило.

— Кажи, сину, — відповіла княгиня.

Вони сиділи в княжім саду на лаві. Княгиня тримала в руках ручну роботу й гафтувала, а молодий князь Данило переглядав якісь рукописи.

— Мамо, ми вже зєднали майже всі волинські волости нашого батька... Тепер ми маємо свою силу.. остільки велику, що матушенька вже не потребує звертатися ні до угрів, ні до ляхів... Але в мене все з'являється думка: яким правом сидить у Галичі князь Мстислав? Чей же то нам належить той стіл!. Хочу, мамо, його добувати...

В голосі молодого князя зазвучала горда нотка, а рука мимовільно лягла на рукоятку меча.

Княгиня глянула на сина.

— Як то добувати?

— Як що князь Мстислав не уступить добровільно, то мечем добувати, мамо!.. Чейже маю силу, щоби добитися правди...

— Сміливий і гарячий ти, мій сину... Так,

галицький стіл належить тобі по праву, як спадщина від батька, князя Романа. Але не час добувати його мечем...

— Чому, мамо? Чи мої полки не хоробрі, а полководці не досвідчені? Чи зброї не маю? Чи скарбниця порожня?

— Ні, синку... Сили в нас досить, але не в тім річ. Мечем ми не здобудемо Галича...

— Та чому ж?

— Чекай, сину... Перш за все князь Мстислав — знаний на всю Русь-Україну лицар... Не дурно ж його Удатним прозвано... Боротьба з ним буде не легка...

— Я не боюся її, мамо...

— Я знаю це, сину... Нарешті ти можеш і побороти... Але, кажу, боротьба ця буде уперта і вона знесилить і князя Мстислава і тебе, сину, а цим знову будуть користуватися лише ті, треті: угри, ляхи, які вже добре далися в знаки нашому народові... Ми не сміємо знову доводити наш край до руїни...

Що ж робити, мамо? Залишити думку про здобуття Галича? Відмовитися від батьківської спадщини?..

— Ні, сину... Знову — ні!.. Нізащо в світі!.. Для цієї справи я пожертвувала всім своїм життям, щоби вам, дітям, здобути батьківські столи... Але не мечем ми його здобудемо...

— А як же, мамо? Хиба князь Мстислав добровільно віддасть мені Галич?

— Певно, що ні... Князя Мстислава запросив на княженів сам наш народ. Його люблять, як хороброго князя, всі, по цілій Русі, по цілій Україні...

— Ну, то як же?..

— А ти пам'ятаєш синку, як ми їздили в гостину до князя Мстислава того літа?

— Пам'ятаю...

— А чи не помітив ти там нічого такого, що залишило б у тобі міцний спогад?..

Князь Данило почервонів.

— Чи не помітив ти там якоїсь красної дівичі?.. Ог хоч би, донечки князя Мстислава, Марійки?

Княжич цілком замішався.

— Мамо, — тільки сказав він, схиляючи голову до рук княгині

— А як вона тобі подобається? — питала княгиня, пестячи волосся сина...

— Я її тільки раз бачив, мамо, але вона мені здалася, як ангел, — казав оживлено Данило. — Вона така добра, весела... Така гарна!

— Ото ж, синку, чи не будемо ми замість Галича здобувати красну дівичю? Га? Вона — одиначка у князя Мстислава, а сам князь уже старенький... Чи не здобудемо ми Галича без крові? Та ще й князівну? Як ти думаєш?

— Як ви хочете мамо, — відповів Данило, червоніючи.

— Думаю, дитино моя, що вже час засилати старостів... Ог закінчиться Петрівка то й вирядимо посольство...

— А.. а як князь Мстислав не захоче віддати?

— Князь Мстислав — мудра людина. Він побачить, що таке подружжа принесе великі користи нашій Батьківщині. Це ж рівнозначно тому, що Галицьке й Володимирське

князівство майже об'єднаються й утворять знову велику державу, як за часів бл. п. твого батька... Щастя його дитини, крім того, підкаже це зробити..

— А... як вона сама не схоче, мамо? Як мене не любить князівна Марійка? — соромливо казав Данило..

— Не бійся, синку... Ти в мене красний лицар... Не одна з радістю пішла б за тебе.. Тай красуня Марійка кидала на тебе горячі погляди... Я помітила це своїм жіночим оком... — з гордістю говорила щаслива мати.

— Ах, мамо, який би я був щасливий!.

— Все буде добре, дитино моя... Тільки про одно буду просити тебе, Данилку..

— Я для вас все зроблю... Життя віддам, мамо! — горячо скрикнув Данило.

— Знаю, що ви, діти, мене любите... Щаслива я цим... Огож я хочу, щоби ви й один одного так же горячо любили, як і мене..

— А хіба ж, мамо, ми не любимося з Васильком?

— Дотепер, сину, поки що ви вкупі.. не на окремих своїх князівствах... А як засядете на окремі столи, боюся я, щоб не було між вами таке, як між іншими князями... от хочби, як було поміж Ігоревичами... Памятай, сину, що ваша сила буде в єдності, любові і братерстві.. Не дайте себе спокусити лукавому ворогові роду людського, що йому на імя: задрість, захланність, жадоба власти!.. Ти, Данилку, старший... ти мусиш бути Василькові замість батька... Я і йому накажу, щоби він тебе слухав в усім і поважав, як батька.

Княгиня Романова.

— Таж ви будете з нами, мамо!.. Ваше слово все для нас буде законом...

— Душею і серцем буду з вами, діти мої, і буду радіти, бачучи вашу любов та згоду... А тілом піду туди, куди вже давно тягне мене: піду молитися Богові за Русь-Україну, за вас, дітей, і за вашого батька.. Піду до монастиря...

— Що ви, кажете, мамо?.. Пощо?.

— Це моє давнє бажання, Данилку... От лиш вас, дітей, хочу бачити вже на певнім становиську.

— Ваша воля, мамо... Ви все розсудите якнайліпше... — говорив Данило, цілуючи руки матері.

*

*

*

Третій день вже гудуть дзвони в усіх церквах стольного города Галича. На дітинці замковім від раня до вечора сновигають юрби народу. Слуги замкові тільки й знають, що викочують з пивниць бочки з брагою, пивом, а столи заставляють мясом, хлібом і іншими стравами. Над усім містом панує празничковий настрій. Поїзди боярські один за одним прибувають до замку з усіх кінців Галицького та Володимирського князівства, щоби повітати молодих новоженців. Перше місце займає боярство сяніцьке.

А вони, молоді — Данило і Марійка, наче пупянки троянди, що під горячим цілунком соняшного проміння розгортаються в пишні, свіжі квіти, сіяли щастям першого кохання. Сиділи на почеснім місці за столом і палені-

ли на привітання й дотепи бояр. Княгиня Романова сиділа поруч Марійки і не одна сльоза скотилася з її прекрасних очей на шовкову мантію. Яка сльоза? І радости за щастя своєї дитини і суму за втраченою молодістю. Ці самі гридниці нагадали їй багато, багато з її минушини. Почали повставати в уяві сцени і радости і горя, перебуті в цьому замку. Промайнула її довголітня блуканина манівцями для щастя дітей.. І тепер, гляючи на обличчя свого первенця, що сіяло щастям, княгиня легко зітхнула, а її серце забилося материнською гордістю і радістю свято виконаного обов'язку.

Були тут і сиві приятелі княгині і молодого князя Данила — воевода Виганович, боярин Твердята, боярин Мирослав, Негвар, о. Юрій, Афанасій Заремівчич і багато інших. Не було лише старого Ілії Щепановича, що положив свою сиву голову, як жертва людської злоби й ненависти.

Два тижні йшли пири в Галичі, а потім велика княжка валка вирушила до Володимира. З князем Мстиславом Данило зробив угоду взаємної піддержки в обороні і наступі. Галицьке й Володимирське князівства знову майже сбедналися, і хоч були два правителі, але військова сила була одна, яка знову заїмпонувала і всім русько-українським князям і чужим сусідам.

Незабаром і Володимир приймав у себе гостей з Галича: князь Мстислав зі своїм двором прибув до молодих повітати їх в їхній оселі. Знову пішли пири, бенкети, які тягнулися так само зо два тижні.

А коли „медовий“ місяць проминув, Данило й Марія випроводили своїх родичів: князя Мстислава до Галича, а княгиню Анну, матір Данилову, — до Сянока, де вона вступила в жіночий монастир.

ЕПІЛЬОІ.

Радісно дзвонять дзвони в усіх церквах Сянока. Духовенство в повнім зборі, з коругвами й тисячами вірних вийшло аж за город на Перемиський шлях, щоби зустрінути високих гостей. До Сянока наближається галицько-володимирський князь Данило і владика галицький Юрій, щоби помолитися Богові й відпочити після бурхливих подій останніх літ.

Нарешті настав спокій. Межиусобиці затихли; списи й мечі перестали орати матір-землицю, засівати її кістками та напувати кровію. Столи галицький і володимирський знову опинилися в одних руках — ще молодих, а вже мсгутніх і міцних.

На Галицькім виднокрузі почала сходити нова блискуча зоря — молодого князя Данила. В її блискучих проміннях почали оживати рідні розшарпані поля. Смерди-рільники розігнули й випростували свої знуджені останнім лихоліттям спина. Поля зазеленіли, зацвіли сади. Городища почали відбудовуватися і прикрашатися новими палатами, церквами. Зароїлися торговиці від торгового люду — і свого і чужоземних гостей.

Ворохобники затихли, а чесні люди з подвійною енергією віддалися творчій праці, по-

чуваючи, що вона не пропаде марно під захистом твердої руки молодого й справедливого князя.

Тому то Святодухівська церква в Сяноці не може вмістити багатьох тисяч людей, які прибули з різних кінців сяніччини, щоби подивитися на свого князя.

Обідню урочисто править владика Юрій з духовенством. Співав хор бояр. А в княжому переділі, псбіч князя Данила і його брата Василька, щиро моляться Господеві старенька монахиня, мати Теодора.

А коли владика Юрій, біловолссий, як голуб, єпископ, вийшов на амвон і виголосив чулу проповідь на тему: „Блаженні кротці, яко ті наслідять землю“ і, указуючи на княжу групу, зясував заслуги молодих князів і їх великоможної матері в справі привернення ладу, спокою і слави Батьківщині, — то весь народ плакав сльозами радості, а вже найбільше старенька монахиня. Її очі сяли неземською радістю, а висохлі уста шепотіли:

— Нині відпускавш рабу твою, Владико... Тепер умру спокійно, бо вже більшого щастя на землі не побачу, як щастя моїх дітей, та щастя моєї дорогої держави...

— — — — —

Годину пізніше в одній з келій дівочого монастиря в Сяноці мати Теодора, вона ж княгиня Романова, розмовляла з літнім, але ще мужним і бадьорим боярином.

— Все виконав я, найдостойніша княгине, — казав боярин. — Був у Кракові, Сендомирі, в Завихості і в багатьох інших городах.

Хапався за кожду нитку, аби дійти до клубка, — і нарешті мені пощастило. Здибавя в Кракові сдного старшого слугу з двора князя Лешка. Розговорилися про давні події, а боклаг доброго меду розв'язав старому уста. І розповів мені старий, як він давно-колись підслухав розмову, будучи на службі у замку краківськiм, яку вели біскуп Бенедикт і патер Фльоріан. В тій розмові вони обговорювали плян, як то найліпше заманити князя Романа в засідку і де ліпше на нього напасти. При тій розмові був і князь Лешко. Отже так чи інакше, а князь Лешко був причасний до того злочину, найдостойніша княгиня..

— Ах, так.. Мое серце мене не зрадило... Я чула це.. — тихо промовила княгиня.

— Я почав обдумувати плян пімсти, але здійснити його мені вже не прийшлося, бо князь Лешко загинув у Гонсаві від рук своїх вірних підданих..

— То Божа кара — за пролиту в зрадницький спосів неповинну кров... Однак помолімся за його грішну душу... — сказала монахиня, і вони побожно перехрестилися. — Хай милосердний Господь його простить, як і я прощаю за заподіяну мені й моїм дітям кривду. А вам, боярине, — звернулась до свого гостя, — я щиро дякую за ваше прихильне відношення до мене, до моїх дітей, за вашу щирю службу і многократну допомогу нам...

— Служити моїй княгині було моїм єдиним щастям у життю, — тихо відповів гість, схиляючи голову й цілуючи княгиню в руку, на якій залишилися дві великі сльози...

Той гість був боярин Негвар.

Оглав:

	стор.
Прольог: 1 Турнір	3
2 Пир	12
Розд. I. Страшна вістка	22
II. Таємниче убивство	35
III. Регенційна рада	45
IV. Перші кроки і перші хмари	52
V. Поразка	68
VI. Боярська змова	77
VII. В небезпеці	86
VIII. З рідного гнізда	99
IX. В Сяноці	102
X. Від своїх до своїх	114
XI. На шлях боротьби	123
XII. В Кракові	131
XIII. Весна в Сяноці	137
XIV. Невдале сватання	145
XV. Король Андрій	159
XVI. У Володимирі	172
XVII. Підозріла монахиня	182
XVIII. Утеча до Сендомира	198
XIX. Друга відмова	208
XX. Правдивих друзів пізнається в нещасті.	216
XXI. Перемога під Грабовцем	228
XXII. Весілля	238
Епільог	245

ВИДАВНИЦТВО „ОКА“

Коломия, Євангелицька ч. 7.

видало досі в I. серії:

1. А. Чайковський: На уходах ч. I.	2'—
2. А. Чайковський: На уходах ч. II.	2'—
3. П. Куліш: Чорна рада, хроніка (нове видання).	2'—
4. А. Чайковський: За сестрою (5. вид)	1'50
5. А. Чайковський: Віддячився	2'—
6. М. Ординців: Запорожці в Саратові	2'—
7. М. Гоголь: Тарас Бульба (з образками)	2'—
8. Д. Мордовець: Гетьман Мазепа I.	2'—
9. Д. Мордовець: Гетьман Мазепа II.	2'—
10. К. Поліщук: Гуляйпільський батько ч. I.	2'—
11. К. Поліщук: Гуляйпільський батько ч. II.	2'—
12. І. Зубенко: Зірка	2'—
13. Філіппчак-Зубенко: Княгиня Романова	2'—
14. П. Куліш: Михайло Чарнишенко (I. том друкується)]	

В II. серії:

1. А. Купрін: Остання любов царя Соломона	1'—
2. М. Мельник: На ріках Вавилонських	—50
3. Б. Келерман: Праведні душі	1'—
4. Д. Мерешковський: Леонардо да Вінчі (друкується).	

З давніших видань в на складі:

1. М. Кузьмова: Українська читанка II.	1'—
2. " " Проти филь	1'50
3. " " На стрічу сонцю золотому	2'—
4. М. Левитський: Про хліборобські спілки	—40
5. Д. Макогон: Учительські гаразди 2 часті	1'—
6. Н. Толстой: Думки про народне формування	—50

Замовляти на адресу:

О. КУЗЬМА — Коломия, Євангелицька ч. 7.

